

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd
Institut ekonomických studií

Bakalářská práce

2004

Michal Hajko

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta sociálních věd
Institut ekonomických studií

Bakalárska práca

**Porovnanie dôchodkových systémov Českej
a Slovenskej Republiky a ich reforiem**

Vypracoval: Michal Hajko
Konzultant: Doc. MPhil. Ondřej Schneider, Ph.D.
Akademický rok: 2004/2005

Prehlásenie

Prehlasujem, že som bakalársku prácu vypracoval samostatne a použil len uvedené
pramene a literatúru.

V Prahe dňa

podpis študenta

Pod'akovanie

Rád by som poďakoval svojmu konzultantovi Doc. MPhil. Ondřejovi Schneiderovi, Ph.D. za jeho cenné rady a pripomienky.

Abstrakt

Česká a Slovenská republiky tvorili do roku 1993 niekoľko desaťročí spoločný štát s jedným dôchodkovým systémom. Z dôvodu rovnakých východzích podmienok po rozdelení federácie je možné porovnať súčasný stav oboch samostatných systémov a zhodnotiť pozitíva i negatíva uskutočnených zmien.

V prvom rade práca zahŕňa všeobecný úvod do penzijnej problematiky, ďalej obsahuje podrobný popis štruktúry a vývoja oboch systémov, ako aj postupne uskutočňovaných zmien. V neposlednom rade sa práca venuje problémom dlhodobej udržateľnosti dotýčnych dôchodkových systémov v kontexte nepriaznivého demografického vývoja. Najvýznamnejšia časť obsahuje porovnanie kľúčových charakteristík oboch systémov a komparáciu dôsledkov uskutočnenej slovenskej dôchodkovej reformy s dopadmi českých reformných plánov.

Abstract

Until their divorce in 1993, the Czech and Slovak Republics coexisted for decades in one federal state with a single pension system. Because of the common background and identical starting line after the breakup of the federation it is feasible to compare the current state of the two independent systems and to assess the positive and negative aspects of implemented changes.

The paper starts with a general introduction to the topic of pensions, contains a detailed description of the structure and evolution of both pension systems as well as unfolds the implemented changes along the time line. Last but not least, the paper elaborates the sustainability of both systems in the context of unfavourable demographic development. The core part of the document highlights the key characteristics of the two systems and compares the impacts of the implemented Slovak pension reform with those of the Czech reform plans.

Obsah

<u>1</u>	<u>ÚVOD</u>	10
<u>2</u>	<u>TYPY PENZIJNÝCH SYSTÉMOV</u>	12
<u>2.1</u>	<u>Piliere dôchodkového systému</u>	12
<u>2.2</u>	<u>Prevádzkovateľ penzijného systému</u>	13
<u>2.3</u>	<u>Financovanie penzijného systému</u>	14
<u>2.3.1</u>	<u>Metóda priebežného financovania</u>	14
<u>2.3.2</u>	<u>Metóda kapitálového financovania</u>	18
<u>2.3.3</u>	<u>Porovnanie kapitálovej a priebežnej metódy financovania</u>	20
<u>2.4</u>	<u>Ostatné charakteristiky penzijných systémov</u>	20
<u>2.5</u>	<u>Makroekonomická a mikroekonomická rovina dôchodkových systémov</u>	21
<u>3</u>	<u>DÔCHODKOVÝ SYSTÉM ČR</u>	23
<u>3.1</u>	<u>Vývoj po roku 1989</u>	23
<u>3.2</u>	<u>Základné informácie o systéme</u>	27
<u>3.2.1</u>	<u>Dôchodkové poistenie</u>	28
<u>3.2.2</u>	<u>Prvky konštrukcie výpočtu dôchodku</u>	29
<u>3.2.3</u>	<u>Starobné dôchodky</u>	30
<u>3.2.4</u>	<u>Výška starobného dôchodku</u>	30
<u>3.3</u>	<u>Systém penzijného pripoistenia</u>	32
<u>3.4</u>	<u>Problémy a perspektívy štátneho penzijného systému v ČR</u>	35
<u>3.4.1</u>	<u>Finančná nerovnováha</u>	35
<u>3.4.2</u>	<u>Problém redistribúcie a SZČO</u>	36
<u>3.4.3</u>	<u>Perspektívy nereformovaného štátneho penzijného systému</u>	38
<u>4</u>	<u>REFORMA ČESKÉHO DÔCHODKOVÉHO SYSTÉMU</u>	41
<u>4.1</u>	<u>Typy dôchodkových reforiem</u>	41
<u>4.2</u>	<u>Reformný proces v Českej republike</u>	43
<u>4.2.1</u>	<u>Uskutočnené zmeny 1989 - 2003</u>	43
<u>4.2.2</u>	<u>Varianty politických strán</u>	46
<u>4.2.3</u>	<u>Transformačné náklady</u>	52
<u>4.3</u>	<u>Reforma 3. piliera</u>	53

<u>4.4</u>	<u>Zhodnotenie českých reformných snáh</u>	54
<u>5</u>	<u>SLOVENSKÝ DÔCHODKOVÝ SYSTÉM</u>	56
<u>5.1</u>	<u>Hlavné zmeny v dôchodkovom systéme po 1. 1. 1993</u>	56
<u>5.2</u>	<u>Základné informácie o systéme pred reformou</u>	59
<u>5.2.1</u>	<u>Prvky konštrukcie dôchodku</u>	59
<u>5.2.2</u>	<u>Výpočet starobného dôchodku</u>	61
<u>5.3</u>	<u>Systém penzijného pripoistenia</u>	62
<u>5.4</u>	<u>Nutnosť reformy?</u>	64
<u>6</u>	<u>DÔCHODKOVÁ REFORMA V SLOVENSKEJ REPUBLIKE</u>	69
<u>6.1</u>	<u>Vývoj reformy v SR</u>	69
<u>6.2</u>	<u>Prvý pilier</u>	70
<u>6.3</u>	<u>Kapitalizačný (druhý) pilier dôchodkového systému</u>	75
<u>6.3.1</u>	<u>Zavedenie 2. piliera</u>	75
<u>6.3.2</u>	<u>Investície fondov</u>	77
<u>6.3.3</u>	<u>Dôsledky zavedenia 2. piliera</u>	78
<u>6.4</u>	<u>Reforma doplnkového dôchodkového poistenia</u>	80
<u>6.5</u>	<u>Kritický pohľad na slovenskú reformu</u>	82
<u>6.6</u>	<u>Zhodnotenie zmien</u>	83
<u>7</u>	<u>POROVNANIE DÔCHODKOVÝCH SYSTÉMOV A ICH ZMIEN</u>	85
<u>7.1</u>	<u>Porovnanie základných ukazovateľov</u>	86
<u>7.1.1</u>	<u>Zmeny v štruktúre obyvateľstva do roku 2002</u>	86
<u>7.1.2</u>	<u>Financovanie</u>	86
<u>7.1.3</u>	<u>Výpočet a výška starobného dôchodku</u>	88
<u>7.1.4</u>	<u>Penzijné pripoistenie</u>	90
<u>7.2</u>	<u>Porovnanie perspektív a zmien</u>	92
<u>7.2.1</u>	<u>Demografické prognózy</u>	92
<u>7.2.2</u>	<u>Plány v ČR a zmeny na Slovensku</u>	94
<u>7.2.3</u>	<u>Zhodnotenie</u>	100
<u>8</u>	<u>ZÁVER</u>	102
<u>9</u>	<u>LITERATÚRA</u>	103

<u>10</u>	<u>PRÍLOHA</u>	108
	<u>ZOZNAM GRAFOV</u>	114
	<u>ZOZNAM TABULIEK</u>	115

1 Úvod

Téma systémov dôchodkového zabezpečenia a ich reforiem je čoraz diskutovanejšia, a to ako na odbornom tak i politickom poli. Pôvod tejto popularity možno hľadať v troch rovinách. Po prvé, štátne penzijné systémy tvoria významnú časť verejných financií. Druhým dôvodom je hmatateľný vplyv týchto systémov na životnú úroveň každého jednotlivca, či už platcu odvodov alebo poberateľa dôchodkov. Posledným prvkom, ktorý spustil nebývalý záujem o túto problematiku i medzi bežnými ľuďmi, je postupné doliehanie demografického vývoja na priebežne financované dôchodkové systémy.

Krajiny strednej a východnej Európy prešli rovnakým spoločenským i ekonomickým vývojom. Všetky zdedili penzijné systémy nekompatibilné s novým usporiadaním spoločnosti a perspektívu starnúcej populácie v budúcnosti. Z dôvodu rovnakej štartovacej pozície v tejto oblasti je možná vzájomná komparácia opatrení, ktoré jednotlivé štáty prijali alebo plánujú prijať v záujme zvrátenia negatívnych trendov v hospodárení svojich penzijných systémov.

Predpoklad rovnakých štartovacích podmienok hrá ešte výraznejšiu rolu v prípade Českej a Slovenskej republiky, ktoré tvorili niekoľko desaťročí spoločný štát s jedným dôchodkovým systémom. Z tohto dôvodu sa práca venuje porovnaniu penzijných systémov a v nich uskutočnených zmien práve týchto dvoch štátov. Na nasledujúcich stranách sa snažím na základe konkrétnych štatistických údajov zhodnotiť vplyv penzijných systémov na ekonomiky, ich budúce perspektívy a kvantifikovať a porovnať uskutočnené i navrhované reformné opatrenia.

Prvých niekoľko strán obsahuje teoretické minimum z oblasti dôchodkových systémov a vymedzenie pojmov, ktoré sa používajú v ďalšom texte. Nasledujúce dve kapitoly podrobne popisujú český systém dôchodkového zabezpečenia, uskutočnené a plánované zmeny. Rovnako ako v prípade ČR, dve kapitoly – piata a šiesta – patria slovenskému dôchodkovému systému, jeho reforme a kritickému hodnoteniu.

Ťažisko tejto bakalárskej práce leží v kapitole poslednej, v ktorej sa venujem samotnej komparácii systémov a ich reforiem. Ostatné časti práce sa môžu zdať čitateľovi príliš popisné, majú však svoj význam. Predtým, ako je možné pristúpiť

k samotnému jadru problému - porovnaniu dôchodkových systémov a ich reforiem - je podľa môjho názoru nevyhnutné podrobne popísať to, čo chceme porovnávať.

2 Typy penzijných systémov

Obsahom tejto kapitoly je popis základného rozdelenia penzijných systémov, metód ich financovania ako aj stručná charakteristika výhod a nevýhod rôznych systémov.

Medzi kritériami, podľa ktorých je možné penzijné systémy klasifikovať, zaujímajú význačné postavenie nasledujúce¹:

1. prevádzkovateľ systému (verejný alebo súkromný sektor)
2. spôsob financovania (Pay-As-You-Go (PAYG), čiastočne fondový prístup, čisto fondový prístup, zdanlivo (notional) fondový prístup)
3. príspevkovo definované (defined-contribution) a dávkovo definované (defined-benefit) systémy
4. daňové prostredie
5. povinný a dobrovoľný penzijný systém
6. makroekonomická a mikroekonomická rovina penzijného systému

2.1 Piliere dôchodkového systému

Zaistenie jedincov v stanovených sociálnych udalostiach (napr. odchod do dôchodku) býva vo väčšine krajín realizované pomocou troch rovín dôchodkového systému, tzv. pilierov dôchodkového systému.²

- **1. pilier** – základný všeobecný dôchodkový systém – je zaisťovaný štátom alebo verejnými inštitúciami v záujme štátu a vo väčšine prípadov sa vyznačuje povinným členstvom, zahrnutím všetkého obyvateľstva a štátnou garanciou za jeho fungovanie. Financovanie piliera prebieha obvykle priebežným spôsobom a metódy stanovenia výšky dávok sú stanovené rozličnými metódami. V zásade sa uplatňujú dva typy dávkových konštrukcií, a to jednozložková a dvojzložková.
- **2. pilier** – doplnkové dôchodkové systémy – predstavuje nadstavbu, v rámci ktorej je možné poskytovať dávky zabezpečujúce vyššiu úroveň, než môže poskytnúť základný dôchodkový systém. Na rozdiel od základného všeobecného dôchodkového

¹ BEZDĚK, V.: Penzijní systémy obecně i v kontextu české ekonomiky (současný stav a potřeba reform).

systemu vznikajú tieto systémy zo súkromnej iniciatívy, či už individuálnej alebo kolektívnej a účasť v nich je väčšinou dobrovoľná.

V praxi existujú dve rôzne riešenia implementácie 2. piliera. Prvou z možností je jeho postavenie vedľa základného dôchodkového systému. To znamená, že je možné vyviazať sa zo základného systému a jeho účel nahradiť práve doplnkovým systémom, ktorý zaistí okrem štandardu základného systému ďalšie plnenie navyše. Druhou možnosťou je postaviť druhý pilier nad rámec základného systému, vtedy ide o nadstavbu základného dôchodkového systému.

Financovanie doplnkových dôchodkových systémov prebieha väčšinou kapitálovou metódou, o tom však viac v podkapitole 2.3 Financovanie penzijných systémov.

- **3. Pilier** - osobné dôchodkové sporenie jednotlivcov. V zásade ide o súkromnoprávne vzťahy medzi občanom a inštitúciou, v ktorej si sporí na dôchodok. To znamená, že štát môže zasiahnuť vytvorením právneho rámca, nemôže však ovplyvňovať samotnú obchodnú politiku tej ktorej súkromnej spoločnosti. Tá v prípade ekonomických problémov nemusí byť schopná plniť svoje záväzky voči klientom.

2.2 Prevádzkovateľ penzijného systému

Vlastná prevádzka systému dôchodkového zabezpečenia môže byť vo všeobecnosti poskytovaná štátom, súkromným sektorom alebo ich vzájomnou kombináciou. V medzinárodnom merítku existujú výrazné rozdiely v pomere medzi súkromnými a verejnými piliermi penzijných systémov. Tento pomer sa líši v závislosti na špecifickej situácii konkrétnej krajiny a v neposlednom rade na tradíciách a histórii systému dôchodkov.

V prípade penzijného systému prevádzkovaného štátom je vláda zodpovedná za výber príspevkov a výplatu dôchodkov. Zvyčajne vláda volí medzi dvoma typmi štátnych penzií. Prvou z možností je tzv. paušálna (flat-rate) penzia, keď všetci dôchodcovia majú nárok na rovnakú dávku, bez ohľadu na to, akou mierou do systému počas aktívneho veku prispievali. Odlišný prístup predstavuje koncepcia dôchodku závisiaceho na výške

² GREGOROVÁ Z.: Dôchodové systémy.

zárobkov (earnings related), ktorá zohľadňuje minulé príjmy (tým pádom aj odvody) pracujúcich.

Súkromné penzijné systémy sa vyznačujú zodpovednosťou privátneho sektoru za výber príspevkov a výplatu dôchodkov. Tento proces môže prebiehať dvoma spôsobmi. Buď sa zodpovednosť za súkromnú časť penzijného systému presunie na zamestnávateľov alebo si občania sami sporia na dôchodok počas doby svojej ekonomickej aktivity na vlastných individuálnych účtoch, ktoré sú spravované penzijnými fondmi.

2.3 Financovanie penzijného systému

Dôchodkové systémy je možné financovať buď zo štátneho rozpočtu alebo zo zdrojov vytvorených z priamych účelových platieb stanovených subjektov – z poistného. Pokiaľ je dôchodkový systém financovaný priamo zo štátneho rozpočtu, ide o tzv. dôchodkové zabezpečenie. Štát vytvára prostriedky na výplatu dávok formou prerozdelenia štátneho rozpočtu. Ak je systém financovaný zo zvláštneho fondu, vytvoreného z priamych účelovo určených platieb poistného od tzv. poistencov³, nazýva sa tento systém ako tzv. dôchodkové poistenie.⁴

Pri poistnom type dôchodkového systému môžeme rozlišovať medzi dvoma základnými typmi financovania, a to medzi priebežným a kapitálovým financovaním

2.3.1 Metóda priebežného financovania

Metóda priebežného financovania (nazvaná aj ako Pay-As-You-Go (PAYG)) je hlavne v Európe pomerne rozšírená a využíva sa najmä pri financovaní základného dôchodkového systému v prípadoch, keď je tento systém povinný pre všetkých poistencov za rovnakých podmienok. Povinná účasť na dôchodkovom systéme za jednotných podmienok znižuje operatívne náklady nutné na prevádzku systému.

³ Vžitý názov „poistenie“ je do istej miery zavádzajúci, pretože poistenie predstavuje snahu vyhnúť sa riziku, kalkuláciu s rizikom. V kontexte dôchodkového systému nemá názov „poistenie“ opodstatnenie – neexistuje žiadne riziko, žiadne vopred isté poistné plnenie ani žiaden poistný fond, v ktorom by sa prostriedky akumulovali.

⁴ GREGOROVÁ, Z.: Důchodové systémy, Masarykova univerzita v Brně 1998.

Ako už názov napovedá, princíp PAYG spočíva v medzigeneračnej solidarite a redistribúcii prostriedkov. Dávky v danom období sú vyplácané priamo z príspevkov ekonomicky aktívnych ľudí (poistencov) vybraných v tomto období. Platci odvodov sú motivovaní prísľubom, že na ich dôchodky bude prispievať ďalšia generácia, čiže peniaze, ktoré odvedli im budú v podobe penzií vyplatené naspäť. Fungovanie tohto systému je teda priamo závislé na pomere medzi počtom platcov do systému a množstvom poberateľov dôchodkov. Kvôli silnej medzigeneračnej solidarite je tento spôsob financovania veľmi citlivý na demografické zmeny a vývoj produktívnych schopností ekonomicky aktívnej populácie. V situácii, keď index závislosti - definovaný ako podiel dôchodcov na celkovej populácii - stúpa, sa začínajú objavovať problémy s financovaním penzií.

Pri tomto spôsobe financovania nie je možné počítať so zhodnocovaním prostriedkov pomocou kapitálových výnosov, keďže odvedené peniaze sú okamžite vyplácané dôchodcom. Tento fakt neplatí pri PAYG systéme s tzv. nárazníkovým fondom⁵. Ide v zásade o normálny PAYG systém, ktorý dosahoval (dosahuje) finančné prebytky, ktoré sú investované na kapitálovom trhu a prinášajú do systému dodatočný úrokový výnos použitý na spolufinancovanie penzijných dávok.

Ako je zrejmé z predchádzajúceho odstavca, PAYG systém trpí množstvom nedostatkov. To však neznamená, že jeho použitie neprináša žiadne výhody. Problémy s jeho udržateľnosťou vznikajú hlavne zmenou podmienok, v ktorých systém pracuje.⁶ V nasledujúcich riadkoch sa snažím zachytiť najvýznamnejšie klady a zápory PAYG systému.

2.3.1.1 Výhody metódy priebežného financovania

- Môže fungovať okamžite, bezprostredne po zahájení činnosti je možné vyplácať dávky.
- Nie je potrebný časový odklad na to, aby boli vytvorené dostatočné zdroje na výplatu dôchodkov.

⁵ BEZDĚK, V.: Penzijní systémy obecně i v kontextu české ekonomiky (současný stav a potřeba reformem).

⁶ Například stárnutí populace má za následek snížení počtu přispívatelův a zvýšení počtu důchodců.

- Ochrana poberateľov dávok a stabilita reálnych dôchodkových príjmov ľahko dosiahnuteľná pomocou indexácie dôchodkov, napr. podľa rastu životných nákladov alebo inflácie.
- Schopnosť samoregulácie – ak sú príspevky stanovené percentuálnou sadzbou zo mzdy, rastie s výškou miezd aj výška dôchodkov.

2.3.1.2 Nevýhody metódy priebežného financovania

- Povinná a účasť a rovnaké podmienky obmedzujú možnosť vlastného výberu a môžu viesť k zníženiu individuálnej dosiahnutej životnej úrovne. Okrem vyššie zmienenej medzigeneračnej solidarity, PAYG systémy často uprednostňujú podpriemerne príjmových jedincov, t.j. presadzujú redistribúciu prostriedkov v rámci jednej generácie – intrageneračná solidarita.
- Metóda priebežného financovania značne vplýva na trh práce. Keďže výška odvodov plne nekorešponduje s výškou dôchodkov, sú odvody považované ako forma zdanenia a dochádza k strate motivácie dosahovať (a hlavne priznávať) vyššie príjmy.
- Povinná účasť obmedzuje možnosť slobodnej voľby jednotlivca, systém neumožňuje nikomu z neho vystúpiť a zabezpečiť si dôchodok výlučne svojím spôsobom.
- Po zavedení systém funguje ako pyramídová hra – ekonomicky aktívni ľudia odvádzajú časť svojho príjmu ako okamžitý zdroj prostriedkov na penzie dôchodcov. Ako protihodnota ich odvodov vystupuje neistý sľub, že sa o nich štát v budúcnosti v nejakej miere postará.
- S predchádzajúcim bodom úzko súvisí problematika tzv. skrytého (implicitného) dlhu. Tvoria ho prísľuby všetkých dôchodkových dávok, ktoré sa dnešný systém zaviazal vyplatiť v budúcnosti. Inými slovami ide o súčasnú hodnotu budúcich dávok štátneho priebežného dôchodkového systému.⁷
- Výška dôchodkov a ich indexácia závisí na politických rozhodnutiach.
- PAYG systémy často podporujú predčasné odchody do dôchodku, čo v dnešnej demografickej situácii (nárast dependency ratia) ešte prehĺbuje vznikajúcu

⁷ Alternatívne je možné definovať implicitný dlh ako rozdiel medzi súčasnou hodnotou príspevkov do systému a súčasnej hodnoty dôchodkov.

nerovnováhu medzi prispievateľmi a poberateľmi dôchodkov. Za týmto trendom je možné vidieť snahu vlád riešiť populistickým spôsobom nezamestnanosť, keď na jednej strane počet nezamestnaných klesne vďaka skorším odchodom do dôchodku, na strane druhej však vyplácané dôchodky zaťažia štátne financie.

Kvôli vyššie popísaným problémom sa mnohé štáty snažia rôznymi spôsobmi zmierniť nevýhody priebežného financovania dôchodkového systému. V zásade je možné uvažovať o dvoch alternatívach.⁸ Prvou možnosťou je prejsť na tzv. čiastočne fondový prístup, ktorý kombinuje PAYG a čisto fondové financovanie. Takýto systém väčšinou obsahuje dva povinné piliere, jeden pilier financovaný spôsobom PAYG a druhý pilier založený na plne fondovom prístupe.

Druhú alternatívu v boji proti problémom PAYG predstavuje systém nazývaný ako „notional funding“. Snaží sa skombinovať výhody priebežného a kapitálového financovania. Fakticky ide o klasické PAYG financovanie, keď odvedené peniaze sú okamžite vyplácané súčasným dôchodcom. Podstatná zmena spočíva v spôsobe určenia výšky penzie, ktorý naopak, napodobňuje plne fondový prístup. Každý účastník má v rámci notional funding systému svoj individuálny zdanlivý (virtuálny) účet, na ktorý sa mu priebehu aktívneho života zhromažďujú jeho príspevky zhodnocujúce sa v čase v závislosti na tzv. hypotetickej miere výnosnosti systému. Hypotetickej, pretože nepredstavuje trhovú mieru výnosnosti - najčastejšie je definovaná ako miera rastu základu, z ktorého sú vyplácané príspevky.

Výška penzie v okamžiku odchodu jedinca do dôchodku závisí priamo na celkových hypotetických úsporách na jedincovom účte. Podstata notional funding systému spočíva vo fakte, že všetky úspory na účtoch jednotlivcov sú len zdanlivé, keďže ich príspevky boli v minulosti okamžite použité na výplaty penzií. Medzi najvýznamnejšie prínosy tohto systému patrí predovšetkým posilnenie vzťahu medzi odvedenými financiami a výškou penzie, čo zvyšuje motiváciu poctivo platiť poistné a odstraňuje deformácie trhu práce spôsobované priebežným systémom (viď predchádzajúca strana).

V kontexte úvah úplnej náhrady priebežného systému fondovým financovaním, sa implicitný dlh rovná práve súčasnej hodnote budúcich dávok štátneho priebežného dôchodkového systému, pretože doň už nebudú plynúť žiadne príspevky.

⁸ BEZDĚK, V.: Penzijní systémy obecně i v kontextu české ekonomiky (současný stav a potřeba reformem).

Napriek týmto výhodám zavedenie virtuálnych účtov nerieši deficitné financovanie PAYG systému a navyše prináša problém, z čoho financovať zhodnocovanie príspevkov.⁹

2.3.2 Metóda kapitálového financovania

Pri tomto spôsobe financovania sa z vybraných príspevkov vytvára fond, ktorý je po určitej dobe schopný kryť náklady na vyplácané dávky¹⁰. Vytvorený kapitál je možné investovať a výnosy z investícií následne využiť v dôchodkovom systéme, napríklad na krytie nákladov vznikajúcich v súvislosti s vyplácaním penzie, na zníženie platených príspevkov alebo na zvýšenie úrovne vyplácaných dávok. Základným predpokladom vyššej výhodnosti systému starobného dôchodkového sporenia (kapitalizácie) oproti systému priebežného financovania je vyššia reálna výnosnosť aktív, do ktorých sú dôchodkové úspory investované, v porovnaní s rastom mzdovej bázy.

Plne fondové financovanie teda prináša výlučnú závislosť výšky penzie jedinca na objeme príspevkov, ktoré si nasporil a na dlhodobej miere výnosu z aktív penzijného fondu. Tým pádom sa odsúva do úzadia ako medzigeneračná tak i intrageneračná solidarita a garancie fondov spočívajú na riadnej investičnej činnosti a dosahovanej kapitálovej výnosnosti.

2.3.2.1 Výhody metódy kapitálového financovania

- Každý účastník môže očakávať, že dostane po odchode do dôchodku naspäť to, čo formou príspevkov do systému vložil.
- Oproti PAYG systému vyššia imunita voči politickým zásahom, napríklad ohľadom valorizácie dôchodkov.
- Vlastnícke práva – každý občan naďalej vlastní odvedené prostriedky, ktoré sa zbierajú a zhodnocujú na jeho osobnom účte dôchodkového sporenia. V prípade úmrtia prechádzajú tieto peniaze na jeho dedičov a to buď vo forme hotovosti, alebo pozostalostných dôchodkov. Každá suma, ktorá je vyššia ako stanovený minimálny

⁹ CHREN, M. – ŠVEJNA, I.: Dôchodková reforma po slovensky.

¹⁰ Dávky môžu byť vyplácané vo forme anuit alebo prostredníctvom programového výberu prostriedkov z osobného účtu.

dôchodok, môže byť použitá slobodne podľa rozhodnutia dôchodcu alebo jeho dedičov.

- Zohľadňuje individuálne potreby a preferencie každého účastníka – vec slobodnej voľby jednotlivca v akej výške bude platiť príspevky, po aké dlhé obdobie ich bude odvádzať, t.j. vek odchodu do dôchodku takisto záleží na individuálnom rozhodnutí. V praxi sa situácia rieši tak, že občan pri predčasnom odchode do dôchodku je povinný mať nasporenú sumu, za ktorú si môže okamžite kúpiť doživotný dôchodok v aspoň minimálnej výške. Často pritom môže použiť i prostriedky z dobrovoľného dôchodkového sporenia.
- Pozitívny vplyv na trh práce sa prejavuje vďaka silnej väzbe medzi odvedenými príspevkami a neskôr vyplácanými dávkami, takže pracujúci nevnímajú odvody ako daň - nesnažia sa pracovať načierno a vyhýbať sa ich plateniu.
- Systém osobných účtov dôchodkového sporenia spravovaných súkromnými dôchodkovými spoločnosťami znamená akumuláciu dlhodobých zdrojov v ekonomike. Keďže sporenie na dôchodok trvá mnoho rokov, dôchodkové spoločnosti môžu investovať do projektov s dlhodobou návratnosťou a vôbec celkovo podporiť svojou investičnou aktivitou rozvoj kapitálových trhov.

2.3.2.2 Nevýhody metódy kapitálového financovania

- Neschopnosť chrániť príjemcov dávok pred dôsledkami inflácie – dávky sú odvodzované z príspevkov platených v minulosti, prípadne prírastkom kapitálových investícií, ale bez vzťahu k miere inflácie a rastu životnej úrovne.
- Vyžaduje dlhý čas na to, aby začal plniť svoju funkciu, t.j. poskytovať dávky.
- Riziko kapitálových trhov – riziko fluktuácie miery výnosnosti dosahovanej penzijnými fondmi. V dôsledku nevýhodných investícií môže systém vykázať zápornú mieru zhodnotenia vkladov a teoreticky sa v konečnom dôsledku môže stať insolventným. Ďalším problémom spojeným s investičnou činnosťou dôchodkových spoločností môže byť riziko spôsobené pohybom devízového kurzu (ak sú investície penzijného fondu medzinárodne diverzifikované).
- Riziko dlhovekosti - penzijné úspory môžu byť vyčerpané ešte počas života jedinca (neplatí pre doživotnú anuitu). PAYG systém je voči tomuto riziku dokonale imúnny.

2.3.3 Porovnanie kapitálovej a priebežnej metódy financovania

Pokiaľ sa za hlavnú úlohu dôchodkového systému považuje garancia príjmov dôchodcov, potom by malo byť preferované menej rizikové usporiadanie, za ktoré je považované priebežné financovanie – garantuje reálnu úroveň dávok a udržanie určitej úrovne príjemcov dávok.

Exaktne rozhodnúť o výhodnosti či nevýhodnosti priebežného alebo kapitáloveho financovania je možné na základe porovnaní mier výnosnosti (rates of return) oboch spôsobov. Za predpokladu konštantného rastu populácie a miezd platí tzv. Aaronova podmienka:¹¹

$$(1 + r) < (1 + \gamma)(1 + n)$$

kde r predstavuje trhovú úrokovú mieru, γ rast miezd a n rast populácie. Ak platí táto nerovnosť, t.j. súčet rastu príjmov obyvateľstva a rastu populácie je väčší ako výnosy z investícií, výhodnejšie je priebežné financovanie. Naopak, kapitálový spôsob financovania je prínosný len v prípade ak investičné výnosy presiahnu rast miezd a populácie. Inými slovami vtedy, keď krajina zaznamenáva rýchly ekonomický rast a zároveň má pomerne mladú populáciu.

Tabuľka 1: Porovnanie kapitálovej a priebežnej metódy financovania

Kritérium/metóda	Kapitálová metóda	Priebežná metóda
Medzigeneračná solidarita	Chýba	Základná
Individuálna voľba účasti	Áno	Nie
Individuálny výber úrovne dôchodku	Áno	Nie
Zachovanie nárokov	Áno	Áno
Nízka úroveň operatívnych nákladov	Nie	Áno
Reakcia na životné náklady a úroveň	Nie	Áno
Neutralita vzhľadom k trhu práce	Áno	Nie

Zdroj: GREGOROVÁ, Z.: Dôchodové systémy, Masarykova univerzita v Brně 1998.

2.4 Ostatné charakteristiky penzijných systémov

Obsahom tejto podkapitoly je popis ďalších charakteristík penzijných systémov,

¹¹ STEURER, M.: Extending the Aaron Condition for Alternative Pay-As-You-Go Pension Systems. Centre for Pensions and Superannuation, Working Paper 03/06, 2003.

medzi ktoré patrí napríklad daňové prostredie, v ktorom penzijný systém funguje alebo otázka dobrovoľnosti či povinnosti systému.

Účasť v penzijnom systéme môže byť vo všeobecnosti dobrovoľná i povinná, konkrétna situácia sa líši od štátu k štátu. Situácia vo vyspelých krajinách je daná historickým vývojom a vo väčšine prípadov sme svedkami povinnej účasti v štátnych penzijných systémoch, súkromné penzijné systémy sú z hľadiska účasti väčšinou dobrovoľné. V rozvíjajúcich sa ekonomikách a v tranzitívnych krajinách plnia povinné súkromné penzijné plány oveľa významnejšiu úlohu.

Podľa V. Bezděka existujú 2 základné postupy v súvislosti s daňovým režimom penzijných systémov. Prvým z nich je tzv. EET systém, v rámci ktorého sú odvedené príspevky ako aj prípadné investičné výnosy z úspor oslobodené od dane – dani z príjmu však podliehajú vyplatené penzie. Opačným spôsobom funguje TEE systém, keď príspevky nie sú daňovo odpočítateľné, t.j. platia sa zo mzdy po zdanení. Naopak, investičné výnosy ani vyplácané penzie už ďalej zdaňované nie sú, vyplácajú sa v čistej výške.

2.5 Makroekonomická a mikroekonomická rovina dôchodkových systémov

Na dôchodkový systém je možné nazerať z viacerých uhlov pohľadu. Prvú rovinu je možné označiť ako rovinu makroekonomickú. V tomto ponímaní ide o to, že verejný penzijný systém sa významnou mierou podieľa na fiškálnej politike a to ako na strane príjmov, tak i na strane výdavkov. Napríklad v Českej republike presahujú penzijné výdavky 200 mld. Kč a v relatívnom vyjadrení k HDP sa blížia k hranici 10 %. Systém ako celok je z finančného hľadiska deficitný. Vo všeobecnosti majú príliš veľkoryso nastavené penzijné systémy, pracujúce navyše v prostredí očakávaného starnutia populácie, vplyv na dlhodobú udržateľnosť verejných rozpočtov a fiškálnej politiky ako takej.

Tabuľka 2: Príjmy, výdavky a saldo štátneho penzijného systému ČR

Rok	Príjmy (mld. Kč)	Výdavky (mld. Kč)	Saldo (mld. Kč)	Príjmy (% HDP)	Výdavky (% HDP)	Saldo (% HDP)
1996	133,9	129,5	4,4	8,5	8,3	0,2
1997	146,3	152,8	-6,5	8,7	9,1	-0,4
1998	156,3	168,8	-12,5	8,5	9,2	-0,7
1999	161,8	181,3	-19,5	8,5	9,5	-1,0
2000	170,5	186,8	-16,3	8,6	9,4	-0,8
2001	186,0	201,0	-15,0	8,6	9,3	-0,7
2002	197,7	217,3	-19,6	8,7	9,6	-0,9

Zdroj: BEZDĚK, V.: Proč je důchodová reforma tak důležitá?

Vplyv penzijných systémov na makroekonomické veličiny neprebíha len prostredníctvom fiškálnych efektov. Dôležité sú i ostatné väzby dôchodkového systému na ekonomické veličiny, akými sú napríklad vplyv na trh práce, miera úspor v ekonomike alebo stupeň vyspelosti domáceho kapitálového trhu.

V kontexte úvah o penzijných systémoch a ich reformách by bolo nemúdre zanedbať popri agregátnych údajoch mikroekonomickú rovinu problematiky. Napríklad penzijná reforma spôsobí riziko prepadu do chudoby veľkej časti obyvateľstva fiškálne nič nerieši - zníženie penzijných výdavkov sa v tomto prípade prejaví nárastom iných výdavkov, napríklad na sociálne platby. Ako už bolo naznačené na predchádzajúcich stranách, penzijný systém by nemal riešiť len výšku dávok, ale v neposlednom rade motivovať účastníkov; napríklad zostávať v pracovnom procese dlhšie ako doposiaľ.

Dôchodkové systémy sa vyznačujú veľkou citlivosťou i na malé zmeny. Vzhľadom k ich komplexnosti a faktu, že priamym spôsobom ovplyvňujú príjmy a životnú úroveň takmer všetkých občanov (či už platcov odvodov alebo príjemcov penzií), je potrebné brať pri ich úpravách na zreteľ nielen makroekonomické ukazovatele – mikroekonomické dopady sú druhou stranou tej istej mince. Reforma, ktorá neosloví obe roviny súčasne, nie je z dlhodobého hľadiska ani prínosná ani udržateľná.¹²

¹² BEZDĚK, V.: Proč je důchodová reforma tak důležitá?

3 Dôchodkový systém ČR

V krajinách strednej a východnej Európy existovali pred rokom 1989 penzijné systémy vyznačujúce sa viacerými spoločnými znakmi. V prvom rade sa v súvislosti so systémami sociálneho zabezpečenia prejavoval silný štátny paternalizmus, pri dôchodkových systémoch obzvlášť. Štát garantoval príjmy pre všetkých občanov a tí sa ne spoliehali. Ďalším spoločným znakom je financovanie penzijných systémov priamo zo štátneho rozpočtu, t.j. z daní. Tento spôsob financovania vyjadroval najvyššiu úroveň sociálnej solidarity.¹³

Okrem toho sa penzijné systémy krajín socialistického bloku vyznačovali mäkkým nastavením podmienok na priznanie dôchodku, konkrétne napríklad nízkym dôchodkovým vekom, možnosťou paralelného poberania príjmu a dôchodku a značnou voľnosťou v tzv. náhradných dobách poistenia.¹⁴ Medzi ďalšie špecifiká vtedajších socialistických penzijných systémov patrí tiež krátka vyžadovaná doba poistenia (minimálny počet rokov prispievania do systému, oprávňujúci občanov nárok na dôchodok) a preferovanie niektorých povolání (napríklad baníkov).

3.1 Vývoj po roku 1989

V Československu na prahu 90. rokov dvadsiateho storočia sa pomery nelíšili od situácie popísanej v predchádzajúcom odstavci. Sústava sociálneho zabezpečenia, zdedená z čias ČSSR, postupne prestávala vyhovovať aktuálnemu vývoju a nebola pripravená pružne reagovať na fungovanie a následky novonastúpeného ekonomického smerovania štátu. Hlavné nedostatky tejto sústavy sa dajú zhrnúť do nasledujúcich bodov:¹⁵

- Socialistický systém sociálneho zabezpečenia sa vyznačoval množstvom obmedzení vyjadrených pevnými čiastkami. Mechanizmus ich zmeny (zvyšovania) neexistoval – systém teda nedokázal automaticky reagovať na zmeny v ekonomike. Jednoducho povedané: neexistoval valorizačný mechanizmus.

¹³ KRÁL, J.: The Czech pension reform: Developments after 1989 and future perspectives.

¹⁴ Náhradné doby poistenia sú obdobia, za ktoré sa neplatí poistné, ale zohľadňujú sa v podmienkach nároku i vo výške dôchodku.

- Pred rokom 1989 chudoba oficiálne neexistovala, preto sa situácia občanov s nízkymi príjmami neriešila systematickým spôsobom a dochádzalo k redistribúcii, ktorá bola vo veľkej miere náhodná a vo svojom dôsledku nespravodlivá.
- Dôchodkový systém nerátal so zmenami v demografickej štruktúre obyvateľov.
- Sústava dávok bola neprehľadná a zložitá – koexistencia takmer šesťdesiatich druhov dávok.
- Neexistovala ochrana systému proti možnému zneužívaniu jeho relatívne miernych podmienok.
- Systém neumožňoval zaistiť sa vlastným pričinením pre prípad sociálnej udalosti. Rovnako nepovoľoval individuálne rozhodovanie o odchode do starobného dôchodku.
- Výška dôchodkov sa odvíjala od posledných piatich rokov pracovnej činnosti; nezohľadňovala sa teda celoživotná úroveň pracovných príjmov.
- Systém neumožňoval prenos získaných nárokov do/zo zahraničia, nepočítal so súkromným podnikaním a s novými druhmi vlastníctva a príjmov typickými pre trhovú ekonomiku.

Výsledkom minulého vývoja bol teda rozporuplný a nespravodlivý systém s príliš veľkoryso nastavenými parametrami pre vznik nároku a so zabudovanými rozsiahlymi mechanizmami sociálnej redistribúcie. Navyše obsahoval mnoho obmedzení a málo podnetov k individuálnemu úsiliu.¹⁶

Po roku 1989 začala oblasť sociálneho zabezpečenia, a v rámci nej aj dôchodkové poistenie prechádzať radom zmien, ktorých cieľom bolo vytvoriť moderný systém penzijného poistenia. Nutnou podmienkou zmien bola v prvom rade myšlienka oddeliť financovanie od štátneho rozpočtu, aby bol dávkový systém schopný pružne reagovať na demografický a ekonomický vývoj a podporoval práve prebiehajúcu ekonomickú transformáciu. Výsledkom reformného procesu v tejto oblasti v Českej republike od roku 1989 doteraz, je dôchodkový systém založený na základnom povinnom priebežne financovanom dôchodkovom poistení a na dobrovoľnom doplnkovom kapitálovo

¹⁵ KREBS, V. a kol.: Sociální politika.

financovanom penzijnom pripoistení so štátnym príspevkom a s daňovými výhodami pre účastníkov a zamestnávateľov, ktorí platia príspevky za svojich zamestnancov.

K prvým zmenám došlo v roku 1990, keď bola vytvorená nová štruktúra orgánov sociálneho zabezpečenia. Organizácia dôchodkového poistenia bola zverená novovytvorenej Českej správe sociálneho zabezpečenia (ČSSZ). ČSSZ je samostatnou rozpočtovou organizáciou podriadenou Ministerstvu práce a sociálnych vecí (MPSV), ktorá bola ustanovená zákonom ČNR č. 210/1990 Zb., ktorým bol novelizovaný zákon 114/1988 Zb., o pôsobnosti orgánov ČSR v sociálnom zabezpečení s účinnosťou od 1. 9. 1990. ČSSZ vznikla fakticky zlúčením Úradu dôchodkového zabezpečenia v Prahe, Českej správy nemocenského poistenia a Správy nemocenského poistenia Zväzu českých a moravských výrobných družstiev. S rokom 1990 sa okrem vzniku ČSSZ spája aj odstránenie diskriminácie samostatne zárobkovo činných osôb (SZČO).¹⁷

V roku 1991 bolo nemocenské poistenie organizačne zjednotené s dôchodkovým poistením v rámci ČSSZ. Okrem toho bol schválený zákon č. 46/1991 Zb., ktorého predmetom bol valorizačný mechanizmus. Rok 1992 sa niesol v znamení zrušenia osobných dôchodkov, ktoré boli priznávané na základe politických rozhodnutí ako aj preferencií niektorých zamestnaní v dôchodkovom systéme. Tieto opatrenia viedli k tomu, že všetci ekonomicky aktívni ľudia získavajú nároky na svoje dôchodky podľa jednotných podmienok a vybudovali výhodnú východiskovú pozíciu pre ďalšie reformné kroky.¹⁸

1. január 1993 znamenal koniec ČSFR a jej rozdelenie na dva samostatné štáty: Českú a Slovenskú republiku. Následkom rozdelenia bolo samozrejme oddelenie dôchodkových systémov oboch krajín. V kontexte nového daňového systému vstupujúceho do platnosti v ten istý deň bolo zavedenie poistného na sociálne zabezpečenie, tzn. poistné sa stalo platbou mimo daňový systém.¹⁹ Okrem toho bola

¹⁶ GOMULKA, S.: Pension Problems and Reforms in the Czech Republic, Hungary, Poland and Romania, 2000.

¹⁷ Boli začlenené do dôchodkového zabezpečenia a vymeriavací základ bol stanovený na 35% príjmov, maximálne na 486.000 Kč. Skratka SZČO je slovenský ekvivalent českých Osob samostatne výdělečně činných – OSVČ.

¹⁸ LAURSEN, T.: Pension system viability and reform alternatives in the Czech republic. IMF Working Paper, 2000.

¹⁹ Zákon č. 589/1992 Zb.

uzákonená sadzba valorizačného mechanizmu, a to len na rast životných nákladov.²⁰ Od roku 1994 vstúpila do oblasti dôchodkového zabezpečenia i možnosť penzijného pripoistenia,²¹ venuje sa mu kapitola 3.3 Systém penzijného pripoistenia.

Nový zákon o dôchodkovom poistení²² z roku 1995 obsahoval potrebnú dynamizáciu systému, ktorá bola vynútená novými ekonomickými podmienkami. Predovšetkým išlo o proces zvyšovania vekových hraníc a zavedenie pružnej vekovej hranice. Medzi ďalšie prínosy tohto zákona možno zaradiť predĺženie obdobia rozhodujúceho pre výšku penzie, presnejšie definovanie invalidity a zaistenie kompatibility s pravidlami Európskej únie. V roku 1996 bol založený zvláštny účet dôchodkového poistenia v rámci štátneho rozpočtu, ktorý umožňuje v rámci štátneho rozpočtu jasne definovať bilanciu systému dôchodkového poistenia. Príjmy z poistného a vyplácanie dávok sú od 1. 1. 1996 vedené na zvláštnom účte a prípadné prebytky môžu byť použité na len na uhradenie deficitu systému alebo na zvýšenie vyplácaných dávok. Toto opatrenie však prišlo až v čase keď prebytky z minulých rokov boli dávno použité na iné účely.

V rámci úsporných opatrení v roku 1997 došlo k sprísneniu valorizačných podmienok a zápočtu niektorých náhradných dôb. V roku 1999 bola schválená novela zákona o penzijnom pripoistení so štátnym príspevkom, ktorá zvyšuje do určitej miery bezpečnosť vkladov účastníkov a rozširuje možnosti systému. Novela zvyšuje štátny príspevok, daňovo zvýhodňuje zamestnávateľov, ktorí platia príspevky za svojich zamestnancov a daňovo zvýhodňuje časti príspevkov účastníkov.

V tomto období sa objavuje návrh zákona o Sociálnej poisťovni a zabezpečení sociálneho poistenia.²³ Pod jeho kompetenciu spadá dôsledné oddelenie hospodárenia s prostriedkami sociálneho poistenia od štátneho rozpočtu a zvýšenie transparentnosti hospodárenia s týmito prostriedkami.

Na začiatku roku 2001 bola schválená novela zákona č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení. Popis opatrení, ktoré priniesla táto novela sa nachádza v kapitole 4, ktorá podrobne pojednáva o vývoji českej reformy.

²⁰ Zákon č. 37/1993 Zb.

²¹ Zákon č. 42/1994 Zb.

²² Zákon č. 155/1995 Zb.

²³ Viac o tejto téme možno nájsť v kapitole 4.

V marci roku 2002 bol schválený zákon č 198/2002 Zb., o dobrovoľníckej službe, ktorého tretia časť obsahuje novelu zákona č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení. Ďalšími novelami zákona č. 155/1995 Zb. sú zákony č. 263/2002 Zb. a č. 264/2002 Zb., ktoré zakotvujú základné princípy zvyšovania dôchodkov.²⁴

3.2 Základné informácie o systéme

Systém sociálneho zabezpečenia v širšom zmysle slova sa v Českej republike skladá z dôchodkového zabezpečenia, poistenia proti nezamestnanosti a nemocenského poistenia. Odvody poistného sú rozložené medzi jednotlivé subjekty spôsobom zachyteným v nasledujúcej tabuľke, z ktorej vidieť, že štátny penzijný systém predstavuje najvýznamnejšiu časť systému sociálneho zabezpečenia s podielom 28% hrubej mzdy. Toto bremeno je rozdelené medzi zamestnanca (6,5%) a zamestnávateľa (21,5%).

Tabuľka 3: Sadzby poistného v ČR

	Nemocenské poistenie	Dôchodkové poistenie	Na štátnu politiku zamestnanosti	Spolu
Organizácia a malá organizácia	3,3%	21,5%	1,2%	26%
Zamestnanci	1,1%	6,5%	0,4%	8%
SZČO	4,4%	28%	1,6%	29,6%*
Osoby dobrovoľne zúčastnené na dôchodkovom poistení	-	28%	-	28%

Zdroj: ČSSZ; http://www.cssz.cz/dalsi_pojisteni.asp#sazby

*Nemocenské poistenie spoplatnené sadzbou 4,4% pre samostatne zárobkovo činné osoby (SZČO) je pre tieto osoby dobrovoľné, preto nie je zahrnuté v celkovom súčte.

Celkovo je systém sociálneho a zdravotného zabezpečenia financovaný príspevkovou sadzbou vo výške 47,5% hrubých miezd, platenou zamestnávateľmi (35%) i zamestnancami (12,5%).

²⁴ Napríklad vyplácané dôchodky sa zvyšujú každoročne v januári okrem prípadov veľmi nízkej (menej ako 2%) a veľmi vysokej (viac ako 10%) inflácie. V takomto prípade dôjde k zvýšeniu dôchodkov v mimoriadnom termíne na základe rozhodnutia vlády, ktorá tak musí spraviť do 50 dní po takomto cenovom vývoji. Zvýšenie dôchodkov sa stanoví tak, aby nárast priemerného dôchodku korešpondoval aspoň na 100% z rastom cien a zároveň aspoň s jednou tretinou rastu reálnych miezd. Konkrétnu výšku stanoví potom vláda nariadením.

Penzijný systém v Českej republike pozostáva z dvoch pilierov. Prvým z nich je povinný štátny priebežne financovaný a dávkovo definovaný penzijný systém. Druhý pilier reprezentujú dobrovoľné súkromné penzijné fondy.²⁵ Podmienky získania nároku na dávky dôchodkového poistenia, spôsob stanovenia ich výšky a podmienky pre ich výplatu stanovuje hlavne zákon č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení, v znení neskorších predpisov.

V ČR sa v súčasnosti (od 1.1.1996) vypláca 6 druhov dôchodkov priznávaných z dôchodkového poistenia a ich úlohou je zabezpečiť občanov pre prípad staroby, invalidity a úmrtia žiteľa. Konkrétne ide o starobný, plne/čiastočne invalidný, vdovský, vdovecký a sirotsky dôchodok.²⁶

Táto kapitola (ako aj celá práca) kladie dôraz na starobné dôchodky, ktoré sa najväčšou váhou (približne 70%) podieľajú na výdavkoch českého štátneho penzijného systému.²⁷ Ak teda nie je explicitne napísané o aký druh dôchodku ide, mám na mysli dôchodok starobný.

3.2.1 Dôchodkové poistenie

Dôchodkové poistenie je pri splnení stanovených podmienok účasti povinné. Ako je spomenuté už vyššie, existuje aj možnosť zúčastniť sa v určitom rozsahu na dôchodkovom poistení dobrovoľne. Osoby, ktoré sú povinné zúčastniť sa na dôchodkovom poistení je možné rozdeliť do troch skupín:

1. Osoby, ktorých účasť na dôchodkovom poistení je viazaná na účasť na nemocenskom poistení, napríklad zamestnanci v pracovnom pomere, osoby v služobnom pomere, atď.
2. Samostatne zárobkovo činné osoby (SZČO), ktorých povinná účasť na dôchodkovom poistení závisí na výške príjmov zo samostatnej zárobkovej činnosti (po odpočítaní nákladov potrebných na ich dosiahnutie, zaistenie a udržanie). Účasť týchto osôb na nemocenskom poistení je dobrovoľná.

²⁵ BEZDĚK, V.: Penzijní systémy obecně i v kontextu české ekonomiky (současný stav a potřeba reformem).

²⁶ MPSV: Informace o vývoji důchodů – část A, 2004

²⁷ Invalidné dôchodky (plné i čiastočné spolu) tvoria 19%, vdovské a vdovecké dôchodky 9%, sirotské dôchodky 1.2% dávok vyplatených štátnym dôchodkovým systémom.

3. Osoby, ktoré sú v zákone č. 155/1995 Zb. vymenované, napríklad osoby konajúce základnú vojenskú službu, študenti stredných a vysokých škôl, osoby vedené na úrade práce v evidencii uchádzačov o zamestnanie apod. Títo občania sa nezúčastňujú na nemocenskom poistení a neplatia ani poistné na dôchodkové poistenie – doby účasti týchto osôb na dôchodkovom poistení sa nazývajú náhradné doby poistenia.

3.2.2 Prvky konštrukcie výpočtu dôchodku²⁸

Medzi prvky konštrukcie dôchodkov patria: rozhodné obdobie, z ktorého sa zisťujú príjmy pre výpočet dôchodku, vymeriavacie základy a všeobecné vymeriavacie základy. Ďalej sú to prepočítavací koeficient pre úpravu naposledy stanoveného všeobecného vymeriavacieho základu a koeficienty nárastu všeobecných vymeriavacích základov, ako aj osobný vymeriavací základ a výpočtový základ

Rozhodným obdobím, z ktorého sa zisťujú hrubé príjmy zo zárobkovej činnosti, je v zásade obdobie 30 kalendárnych rokov bezprostredne pred rokom priznania dôchodku. K tomuto spôsobu výpočtu výšky dôchodkov systém zatiaľ len smeruje. V prípade dôchodkov, ktoré začali byť priznávané v roku implementácie zákona (t.j. v roku 1995), sa bralo do úvahy rozhodné obdobie 1986 až 1995. Každým ďalším rokom účinnosti zákona o dôchodkovom poistení sa toto obdobie predlžuje o jeden rok.

Vynásobením skutočných vymeriavacích nákladov dosiahnutých v jednotlivých rokoch rozhodného obdobia príslušným koeficientom nárastu všeobecného vymeriavacieho základu sa zistia pre jednotlivé kalendárne roky ročné vymeriavacie základy. Z úhrnu ročných vymeriavacích základov zistených za rozhodné obdobie sa vychádza pri stanovení tzv. osobného vymeriavacieho základu.

Výpočtový základ je daný redukciou osobného vymeriavacieho základu. Podľa zákona o dôchodkovom poistení sa pre účely stanovenia výpočtového základu započítavala čiastka osobného vymeriavacieho základu spôsobom uvedeným v tabuľke č. 18 v prílohe.

²⁸ MPSV: Informace o vývoji důchodů – část A, 2004.

3.2.3 Starobné dôchodky

Podľa zákona o dôchodkovom poistení pre nárok na dôchodok musia byť splnené dve základné podmienky, a to získať potrebnú dobu poistenia a dosiahnuť stanovenú vekovú hranicu – dôchodkový vek. Veková hranica pre nárok na dôchodok sa bola určená v období pred 1.1.1996 u mužov na 60 rokov. V prípade žien závisela táto hranica od počtu detí, ktoré vychovali, a pohybovala sa v rozmedzí 53-57 rokov.

Dôchodkový vek sa od roku 1996 zvyšuje u mužov o dva mesiace a u žien o štyri mesiace za rok, takže po 31.12.2006 bude dôchodkový vek mužov na úrovni 62 rokov a dôchodkový vek žien sa bude pohybovať v intervale 57 až 61 rokov v závislosti na počte vychovaných detí.

Okrem vyššie popísaných okolností, umožňuje zákon o dôchodkovom poistení priznať občanovi starobný dôchodok aj pred dosiahnutím dôchodkového veku. Ide o možnosť predčasného starobného dôchodku, ktorého výška je stanoveným spôsobom krátená. Od 1.1.1998²⁹ môže poistenc získať nárok na tento typ dôchodku pri splnení nasledujúcich podmienok: buď získal dobu poistenia najmenej 25 rokov a ku dňu, od ktorého má byť dôchodok priznaný je poberateľom čiastočného invalidného dôchodku a zároveň mu do dosiahnutia dôchodkového veku chýbajú nanajviš dva roky.

Na tzv. trvalo krátený dôchodok vzniká nárok na základe § 31 zákona o dôchodkovom poistení. Priznanie tohto typu dôchodku vylučuje možnosť neskoršieho vzniku nároku na normálny starobný dôchodok. Nárok naň vzniká poistencom, ktorí získali dobu poistenia najmenej 25 rokov a do dosiahnutia dôchodkového veku im chýbajú nanajviš tri roky.

3.2.4 Výška starobného dôchodku

Ako už bolo spomenuté v úvode, v zásade sa uplatňujú dva typy dávkových konštrukcií, a to jednozložková a dvojzložková. V Českej republike sa používa dvojzložkový systém pre všetky druhy dôchodkov. Starobný dôchodok nie je výnimkou a skladá sa zo základnej výmery a z percentuálnej výmery. Základná výmera je stanovená pevnou čiastkou bez ohľadu na dĺžku doby poistenia a výšku vymeriavacích základov

²⁹ Zákon č. 134/1997 Zb.

zistených za rozhodné obdobie pred priznaním dôchodku. V súčasnosti je jej výška 1 310 Kč a platí pre všetky druhy dôchodkov. Pri súbežnom nároku na viacero dôchodkov náleží táto čiastka len k najvyššiemu z nich. Percentuálna výmera závisí na dĺžke doby poistenia a výške vymeriavacích základov zistených za rozhodné obdobie pred priznaním dôchodku. Pri normálnych (nie krátených) starobných dôchodkoch činí výška percentuálnej výmery 1,5% výpočtového základu za každý celý rok doby poistenia získaného do vzniku nároku na tento dôchodok. Za dobu výkonu zárobkovej činnosti po vzniku nároku na starobný dôchodok sa percentuálna výmera dôchodku zvyšuje za každých 90 kalendárnych dní o 1% výpočtového základu, avšak za predpokladu, že dotýčny dôchodok nie je vyplácaný. Zákon o dôchodkovom poistení stanovuje minimálnu výšku percentuálnej výmery starobného dôchodku, ktorá činí 770 Kč mesačne.

Zvyšovanie dôchodkov upravuje zákon o dôchodkovom poistení, ktorý stanovuje podmienku na zvýšenie dôchodkov ako nárast indexu spotrebiteľských cien aspoň 5%, pričom tento nárast sa sleduje od mesiaca predchádzajúceho mesiacu posledného zvýšenia dôchodkov. Zákon okrem toho stanovuje minimálnu mieru zvýšenia priemerného starobného dôchodku na úrovni 70% rastu indexu spotrebiteľských cien.

Tabuľka 4: Počet, priemerný vek a priemerná výška dôchodkov v ČR (september 2001)

Druh dôchodku	Počet dôchodcov	Priemerná mesačná výška dôchodkov (v Kč)	Priemerný vek dôchodcov
starobný	1 900 753	6 532	69
pomerný starobný	26 657	5 088	79
invalidný	377 144	6 253	57
čiasťočne invalidný	156 244	3 944	47
vdovský/vdovecký	692 691	6 744	72
sirotský	50 825	3 106	16
ÚHRN	2 584 828	6 194	64

Zdroj: MPSV: Informace o vývoji důchodů, Analýza současného stavu základního důchodového systému, 2003.

3.3 Systém penzijného pripoistenia

Systém penzijného pripoistenia so štátnym príspevkom vznikol v Českej republike v roku 1994 a právne ho upravuje zákon č. 42/1994 Zb. o penzijnom pripoistení so štátnym príspevkom a o zmenách niektorých zákonov súvisiacich s jeho zavedením.

Z hľadiska účasti ide o dobrovoľný systém a jeho účelom je tvorba zdrojov na doplnkový príjem k dôchodku zo základného povinného dôchodkového poistenia. Tento systém sa zvykne označovať ako 3. pilier dôchodkového zabezpečenia. Systém penzijného pripoistenia je súkromne prevádzkovaný a financovaný fondovým spôsobom. Príspevky a výnosy sú evidované oddelene u každého klienta na jeho individuálnom účte a penzijný fond garantuje, že nedôjde k zníženiu nominálnej hodnoty prostriedkov evidovaných v prospech účastníkov (podobne ako na bankovom účte). Výnosy sú účastníkom pripisované na základe výnosov dosiahnutých z investovaných prostriedkov. Okrem toho štát podporuje každého účastníka štátnym príspevkom, ktorý môže dosiahnuť najviac 150 Kč za mesiac. Od 1.1.2000 je navyše možné odpočítať si za určitých okolností časť príspevkov od základu dane z príjmu.

Pre správne a efektívne fungovanie penzijných fondov hrá mimoriadne dôležitú úlohu vytvorený regulačný rámec.³⁰ Štátny dohľad nad penzijnými fondmi vykonáva Ministerstvo financií ČR³¹, Komisia pre cenné papiere ČR dohliada na dodržiavanie zákonov stanovených limitov pri investovaní a úlohu samoregulujúceho orgánu vykonáva Asociácia penzijných fondov Českej republiky (APFCR). V ČR pracujú penzijné fondy v silne konkurenčnom prostredí najmä vďaka právu účastníkov na bezplatný prevod prostriedkov - vrátane bezplatného ukončenia zmluvy a založenia novej zmluvy – do iného penzijného fondu.

Základné princípy penzijného pripoistenia:

³⁰ Penzijné fondy (PF) sú povinné splniť oveľa prísnejšie podmienky pre vznik, činnosť i zánik než bežné akciové spoločnosti, napríklad ich vznik, zánik alebo zlúčenie musí povoliť štátny orgán, základné imanie fondu musí byť aspoň 50 miliónov Kč (bežná a. s. len 1 mil. Kč) a musí byť tvorené len peňažným vkladom. Štát určuje PF zákonom pravidlá bezpečného a obozretného investovania – PF musí preferovať bezpečné investície s nižším výnosom pred rizikovejšími investíciami s prípadným výnosom vyšším. Okrem toho štát vykonáva silný dozor nad prevádzkou PF a určuje pravidlá na rozdelenie zisku: akcionárom náleží maximálne 10% zisku, najmenej 5% zisku pripadá do rezervného fondu a zvyšok je určený v prospech účastníkov. Členovia predstavenstva, dozornej rady a prokurista PF podliehajú schváleniu štátnych orgánov, musia byť bezúhonní, odborne spôsobilí a nesmú vykonávať iné aktivity, ktoré by mohli spôsobiť konflikt záujmov.

³¹ Úrad štátného dozoru v pojišťovníctví a penzijním pripojistění.

- Princíp dobrovoľnosti – každý potenciálny účastník sa sám rozhodne pre (ne)účasť v systéme; ide o nadstavbu k povinnému základnému systému dôchodkového zabezpečenia. Podmienkou je dosiahnutie veku 18 rokov a trvalý pobyt na území ČR.
- Občiansky princíp – právny vzťah medzi občanom a penzijným fondom. V štátnom penzijnom systéme existuje naopak väzba na výkon zamestnania, teda je založený na zamestnaneckom princípe.
- Sociálny princíp – degresívny spôsob uplatňovania štátnych príspevkov.

Prečo však vlastne vznikol systém penzijného pripoistenia? Predovšetkým za tým možno vidieť snahu štátu poskytnúť občanom možnosť získania doplnkových príjmov nad rámec povinného dôchodkového zabezpečenia a tak umožniť udržanie stability pomeru starobného dôchodku a mzdy u jedincov nachádzajúcich sa vo vyšších príjmových kategóriách. V rámci tohto systému môže byť kompenzované zvýšenie vekovej hranice pre odchod do starobného dôchodku.

Okrem vyššie spomenutých sociálnych dopadov, majú penzijné fondy dôležitú ekonomickú rolu: sú významnými hráčmi na kapitálových trhoch a ich majetok reprezentuje významnú časť kapitálu súkromného sektoru. Penzijné pripoistenie okrem toho umožňuje cieľovo rozmiestniť kapitál podľa štátnych preferencií, pretože štát určuje mieru a spôsob³² diverzifikácie investícií penzijných spoločností zákonom. Z dlhodobého hľadiska umožňuje systém penzijného pripoistenia zmenšiť váhu prvého piliera na financovaní dôchodkov tým, že prenáša na občana zodpovednosť za svoju budúcnosť a znižuje počet občanov závislých výlučne na štátnom dôchodku.

Počet penzijných fondov v ČR poklesol z 44 v roku 1995 na 11 v súčasnosti (február 2005). Tento fakt demonštruje Tabuľka 17 nachádzajúca sa v Prílohe, kde vidieť sústavný pokles počtu fondov v sledovanom období.³³

Takýto vývoj je daný hlavne vzájomným zlučovaním sa menších spoločností a pohltením menších hráčov väčšími. Vzhľadom k existencii určitých fixných nákladov, ktoré s počtom klientov len zanedbateľne rastú, dokážu väčšie spoločnosti efektívnejšie

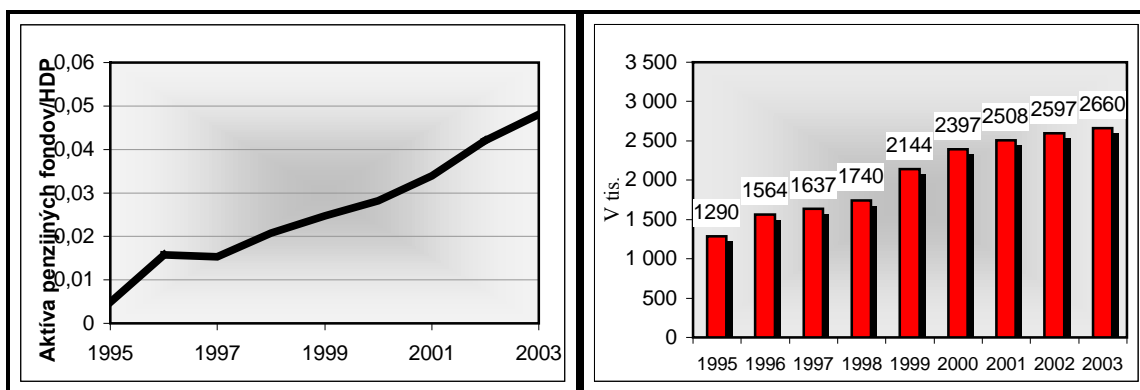
³² Napríklad v snahe pomôcť v rozvoji domáceho kapitálového trhu sa určí podiel, koľko investícií musí smerovať do domácich cenných papierov.

a lacnejšie poskytovať svoje služby. Preto podľa mňa nie je tento vývoj ničím prekvapujúci. Myslím však, že český trh je dostatočne veľký pre súčasných 11 fondov a ďalšie významné zvyšovanie koncentrácie odvetvia nemožno očakávať.

Objem majetku spravovaného v penzijných fondoch prekročil v roku 2000 50 mld. Kč. Rast mohol byť ešte dynamickejší, ak zoberieme do úvahy, že približne pol milióna účastníkov si napríklad v roku 2000 odnieslo len na jednorázovom vyrovnaní viac ako 4 mld. Kč. V priebehu obdobia 1994-2001 štát prispel celkovou sumou 14 mld. Kč, najviac v roku 2001, a to 10 mld. Kč. V portfóliu investícií penzijných fondov vysoko prevažujú dlhopisy (73,88%), s veľkým odstupom nasledované pokladničnými poukážkami (9,7%), akciami a podielovými listami (6,31%). Zbytok aktív tvoria peniaze (5,05%), nehnuteľnosti (0,59%), ostatné investície (1,84%) a ostatné aktíva (2,62%).

Positívnu správou pre zhoršujúcu sa bilanciu štátneho priebežného dôchodkového systému je narastajúci počet účastníkov penzijného pripoistenia. Tento trend je zachytený v pravej časti Grafov 1, ktorý berie do úvahy aj poistencov, ktorým platia pripoistenie výlučne zamestnávateľa.

Grafy 1: Vývoj počtu účastníkov penzijného pripoistenia so štátnym príspevkom a podiel aktív penzijných fondov na HDP za obdobie 1995-2003.

Zdroj: Asociace penzijních fondů České republiky: Penzijní připojištění se státním příspěvkem 1994-2004, duben 2004 a ČSÚ: <http://www.czso.cz/csu> a kalkulácia autora.

Ľavá časť Grafov 1 poukazuje na ďalšiu zaujímavú skutočnosť. Vidieť, že napríklad v roku 2003 výška aktív držaných na účtoch penzijných fondov dosiahla skoro 5% HDP. Podstatný je však vzostupný trend podielu aktív a HDP – tento ukazovateľ

³³ Generali PF, PF Komerční banky, Allianz PF, Credit Suisse life & pensions PF, ČSOB PF Progres, ČSOB PF Stabilita, Hornický PF Ostrava, ING PF, Nový ČP PF, PF České Pojišťovny, PF České

spolu s rastúcim množstvom účastníkom dokazuje rastúci podiel doplnkových penzií vzhľadom ku štátnym penziám. Problémom systému penzijného pripoistenia však je, že v porovnaní so štátnym pilierom tvorí zanedbateľnú položku. Napríklad v roku 2003 priemerný príspevok dosahoval 4,4% hrubej priemernej mzdy, pričom si treba uvedomiť, že príspevková sadzba štátneho penzijného systému predstavuje 28% hrubej mzdy. Za týchto okolností nemožno počítať s tým (napriek viditeľnému zvyšovaniu váhy penzijného pripoistenia), že by 3. pilier bol schopný v budúcnosti poskytovať relevantné penzijné dávky. Najviac účastníkov patrí do vekovej skupiny 50-54 rokov, takže pri spomínanej priemernej výške odvodov nebude doba ich sporenia dostatočná na vytvorenie relevantnej alternatívy k štátnemu dôchodku.³⁴

3.4 Problémy a perspektívy štátneho penzijného systému v ČR

3.4.1 Finančná nerovnováha

Český penzijný systém trpí viacerými nedostatkami. V prvom rade vytvára finančnú nerovnováhu a na základe demografických prognóz možno bez zásahov do parametrov systému očakávať len jej ďalšie prehĺbovanie. Celové výdavky sa zvýšili z 76,5 mld. Kč v roku 1993 na 223,8 mld. Kč v roku 2002, pričom sa podiel týchto výdavkov na HDP zvýšil z 7,5% na 9,8% za rovnaké obdobie.

Tabuľka 5: Podiel výdavkov na dôchodkové poistenie na HDP

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Výdavky na dôchodky (v mld.Kč)	76,5	88	109,7	130,4	154,1	171,1	184,6	196	209,5	223,8
Podiel na HDP (v %)	7,5	7,4	7,9	8,3	9,2	9,3	9,7	9,9	9,6	9,8

Zdroj: ČSÚ (www.czso.cz).

Analýza príjmov a výdavkov dôchodkového poistenia od roku 1993 ukazuje, že v období 1993 až 1996 príjmy prevyšovali výdavky, ale od roku 1997 vykazuje systém stále sa zvyšujúci deficit.³⁵ Ani úsporné opatrenia prijaté v roku 1995 týkajúce sa najmä valorizácie dôchodkov, hodnotenia náhradných dôb poistenia a predčasných dôchodkov,

Spořitelny, Zemský PF.

³⁴ BEZDĚK, V.: Penzijní systémy obecně i v kontextu české ekonomiky (současný stav a potřeba reformem).

³⁵ vid' Tabuľka 2: Príjmy, výdavky a saldo štátneho penzijného systému ČR.

tento trend nezvrátili. Výsledkom agregácie všetkých prebytkov a deficitov za obdobie 1993 – 2000 je bilancia penzijného systému činiaca –25 mld. Kč. Ak by nebola bývala znížená sadzba poistného na dôchodky z 27,6% na 26% a nebola zrušená platba štátneho vyrovnávacieho príspevku zo štátneho rozpočtu vyšiel by tento súčet +27 mld. Kč.

V roku 2002 štát vyzbieral na príspevkoch sociálneho poistenia 197,7 mld. Kč, vyplatil však dôchodky vo výške 217,3 mld. Kč, „podarilo“ sa mu teda dosiahnuť deficit 19,6 mld. Kč. Napriek tomu sa január 2004 niesol v znamení prebytku na dôchodkovom účte vo výške 0,1 mld. Kč, čo predstavovalo o 3,4 mld. Kč lepší výsledok ako rok predtým. Tento prebytok súvisí so zvýšením sadzby poistného na dôchodkové poistenie o 2% (z 26% na 28%) na vrub zníženia príspevku na štátnu politiku zamestnanosti v rovnakom rozsahu. Nedošlo teda k nárastu celkového odvodového zaťaženia, ale k premiestneniu peňazí z jednej zásuvky verejných financií do druhej. Ako uvidíme v 7. kapitole, táto zmena bude mať zásadný vplyv na bilanciu štátneho dôchodkového systému v nasledujúcich desiatich rokoch.

3.4.2 Problém redistribúcie a SZČO

Okrem problému nevyrovnaného (resp. deficitného) hospodárenia trpí štátny penzijný systém aj ďalšími nedostatkami, ktoré sa dajú charakterizovať ako nadmerná redistributivita a nerovnaké zaobchádzanie so zamestnancami a SZČO. Niektoré z týchto nedostatkov dodnes pretrvávajú, iné sa už podarilo odstrániť.

V prvom rade je dôležité ozrejmiť, že redistribúcia diskutovaná v tejto kapitole je vnútrogeneračná, t.j. ide o prerozdelenie vyzbieraných prostriedkov v rámci jednej generácie. Podľa niektorých autorov je systém výrazne a nadmerne redistributívny³⁶. Z logiky prerozdelenia plynie, že osoby s vyššími príjmami poberajú relatívne nižšie dôchodky – pomer dôchodku k dosahovanej mzde klesá s rastúcou mzdou. Napríklad pre novo priznané dôchodky činí táto relácia pri štyridsiatich rokoch poistenia a pri mzde rovnajúcej sa 0,7-násobku priemernej mzdy 63%, ale pri mzde zodpovedajúcej dvojnásobku priemernej mzdy už len 28%. Tento jav je spôsobený výraznou redukciou

³⁶ V roku 1998 zhruba 50% všetkých vyplácaných penzií bolo v rozpätí +/-10% intervalu okolo priemerného starobného dôchodku.

osobného vymeriavacieho základu. Výsledkom je teda systém, ktorý preferuje podpriemerne príjmových občanov na úkor jedincov s vyššími príjmami.

Špecialitou českého dôchodkového systému bolo postavenie SZČO pred rokom 2004, pre ktoré platili odlišné podmienky ako pre zamestnancov. Podľa zákona č. 589/1992 Zb., o poistnom na sociálne zabezpečenie a príspevku na štátnu politiku zamestnanosti, v znení neskorších noviel, platili SZČO poistné na dôchodkové poistenie a štátnu politiku zamestnanosti z vymeriavacieho základu, ktorý si samy určili. Upravená bola výška minimálnej hranice, ktorá zodpovedala 35% z príjmu samostatne zárobkovej činnosti po odpočte výdavkov potrebných na jej dosiahnutie, zaistenie a udržanie. Určená bola i horná hranica výšky odvodov pre SZČO vo výške 486 tisíc Kč ročne. Zákon ďalej sranovoval minimálny vymeriavací základ vo výške trojnásobku čiastky osobného vymeriavacieho základu započítavaného pre stanovenie výpočtového základu pre vymeranie dôchodku z dôchodkového poistenia.

SZČO mali teda možnosť rozhodnúť sa, koľko budú odvádzať do systému dôchodkového zabezpečenia. Zamestnanci si vyberať nemôžu, pretože za nich poistné platí zamestnanec. V štruktúre platiev poistného rástol podiel SZČO pričom ich vymeriavací základ sa v čase znižoval.³⁷ Zamestnanci tým pádom dotovali dôchodky SZČO, čo ešte viac zvyšovalo nespravodlivosť systému. Minimalizácia odvodov SZČO bola síce z ich strany krátkozrakým konaním (znižovali tým výšku svojich budúcich dôchodkov), tento jav však poukazuje na fakt, že štátny penzijný systém je vnímaný ako nadmerne prerozdeľujúci a kvôli slabej väzbe medzi odvedenými príspevkami a výškou penzie vnímajú ľudia s vyššími príjmami poistné ako daň.

Okrem vyššie zmienených problémov trpí český systém ďalšími nedostatkami. Jedným z nich je nárast množstva predčasných odchodov do dôchodku³⁸ - v roku 2000 tvorili predčasné dôchodky 59% priznávaných starobných dôchodkov, v roku 1999 53% a v roku 1996 len 18%. Hlavnou príčinou rastúcich predčasných starobných dôchodkov

Například BEZDĚK, V.: Penzijní systémy obecně i v kontextu české ekonomiky (současný stav a potřeba reformy).

³⁷ V roku 1994 podiel SZČO 10%, v roku 1999 13%; vymeriavací základ v roku 1994 tvoril 50% priemerného vymeriavacieho základu zamestnanca, v roku 1999 len 28%).

³⁸ Týka sa situácie pred zmenami v roku 2001, keď došlo k sprísneniu podmienok a znevýhodneniu odchodu do predčasného dôchodku. O týchto opatreniach pojednáva 4. kapitola, zaoberajúca sa bližšie českou dôchodkovou reformou.

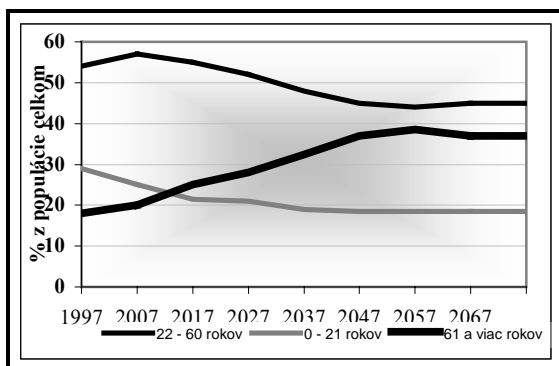
(okrem prípadne zhoršujúcej sa situácie na trhu práce) je výhodná konštrukcia stanovenia výšky týchto dôchodkov v porovnaní s normálnym starobným dôchodkom.

Za ďalší príklad nadmernej sociálnej solidarity možno považovať i nadmerné zohľadňovanie náhradných dôb – v českom systéme ich rozsah dosahoval podľa odhadov MPSV 25-30% všetkých dôb, ktoré sa započítavajú pre účely dôchodkového poistenia.

3.4.3 Perspektívy nereformovaného štátneho penzijného systému

Táto podkapitola sa zaoberá popisom budúceho vývoja českého penzijného systému za podmienky neuskutočnenia žiadnej reformy. Ako základ pre všetky predikcie slúži projekcia demografických dát Prírodovedeckej fakulty Univerzity Karlovej, ktorá je ohraničená rokom 2050. Dáta za obdobie 2051-2071 sú odhady získané zakonzervovaním parametrov z konca predchádzajúceho obdobia. Takýto dlhý časový horizont je v kontexte diskusie o reforme a vývoji (bilancie a podielu na HDP) penzijného systému nevyhnutný kvôli povahe systému ako takého, ako aj kvôli času, kým prípadné reformné opatrenia prinesú svoje ovocie.

Graf 2: Vývoj vekovej štruktúry populácie

Zdroj: BURCIN, B. – KUČERA, T.: Perspektívy populačného vývoje České republiky na období 2003-2065.

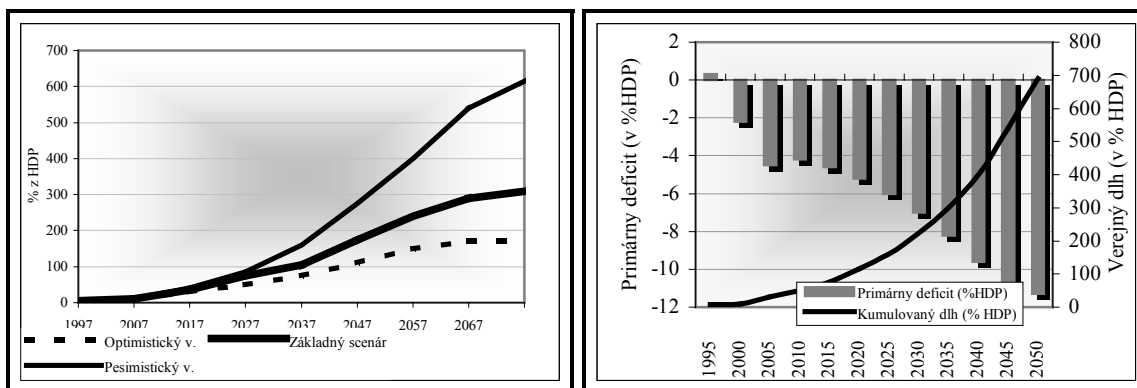
Dlhodobý demografický vývoj zachytený v grafe ukazuje priebeh a rýchlosť starnutia českej populácie v budúcnosti.³⁹ Kým podiel občanov starších ako 60 rokov na

³⁹ Zobrazené krivky demonštrujú ohrozenie systému z dvoch strán. Predlžujúca sa stredná dĺžka života, spôsobená predovšetkým poklesom úmrtnosti vo vyšších vekových skupinách, povedie k rastu priemernej doby poberania dôchodku a tým i k rastu nákladov na jedného dôchodcu a celkových nákladov na

celkovej populácii sa vyšplhá zo súčasných cca 17% na takmer 40% a zhruba na tejto úrovni sa ich počet stabilizuje, podiel ľudí v produktívnom veku klesne (po krátkodobom vzostupe) z cca 55% na stabilnú úroveň približne 45% v období po roku 2047. Rast predpokladaný po roku 2055 bude len mierny, odhaduje sa na 1,5% ročne.⁴⁰

V. Bezděk zostrojil tri možné scenáre - optimistický, pesimistický a základný - o vývoji implicitného dlhu štátneho penzijného systému v závislosti na miere ekonomického rastu a vývoji nezamestnanosti. Základný scenár predpokladá po roku 2002 priemerný ekonomický rast po celé sledované obdobie vo výške 3,5% ročne a nezamestnanosť 10%. Optimistický (pesimistický) variant pracuje s hodnotami: 5% (2%) ekonomický rast a 8% (12%) nezamestnanosť. Kalkulácia implicitného dlhu sa zakladá na predpoklade fixnej príspevkovej sadzby z hrubých miezd, reálneho rastu miezd na úrovni dvoch tretín rastu produktivity práce a 3% reálnej úrokovej miery štátnych obligácií. V grafoch 3 je naznačený vývoj implicitného dlhu v závislosti na konkrétnych variantoch a predikcia primárnych dlhov systému v období 2005 - 2050.

Grafy 3: Implicitný dlh štátneho penzijného systému a verejné financie ČR

Zdroj: BEZDĚK, V.: Penzijní systémy obecně i v kontextu české ekonomiky (současný stav a potřeba reform) a ŠEDIVÝ, J.: Budeme v roce 2050 bohatí?
http://www.duchodovareforma.cz/clanek.asp?article_id=247§ion_id=8

V prípade základného scenára by deficit v roku 2010 dosiahol -1,6% HDP, vo vzdialenejšej budúcnosti by sa situácia vyvíjala nasledovne: 2020: -3,5%, 2050: -7,3% a 2070: -5,3% HDP. Postupne by došlo k akumulácii deficitov a celkové zadĺženie by v prípade základného scenára prekročilo hranicu 100% HDP v roku 2035 s očakávanou

dôchodky. Druhý faktor – nízka pôrodnosť – povedie k poklesu počtu zamestnaných osôb a tým i príjmov systému.

⁴⁰ BEZDĚK, V.: Penzijní systémy obecně i v kontextu české ekonomiky (současný stav a potřeba reform).

hodnotou 308% HDP v roku 2071. Priemerný nárast implicitného dlhu v období 2007 – 2067 bude 5,6% ročne. Dokonca ani optimistický scenár nesľubuje priaznivé vyhliadky do budúcnosti: 100% hranica zadĺženia systému bude prekonaná v roku 2043, rok 2071 prinesie dlh viac než 162% HDP a implicitný dlh porastie rýchlosťou 4,7% ročne.

V prípade ekonomického vývoja podľa pesimistického scenára možno očakávať ešte razantnejší nárast dlhov systému: 100% HDP dosiahne dlh v roku 2029, v roku 2071 to už bude približne 612% HDP. Tieto čísla sú obzvlášť hrozivé pri pohľade na bilanciu dôchodkového systému za obdobie 1993-2000, ktorá činí 25 mld. Kč, čo sa rovná približne 12,5% HDP v roku 2000. Priemerný rast implicitného dlhu za sledované obdobie (2007-2071) činí 6,7% ročne.

Nemožno však zabúdať, že vývoj podľa spomínaných 3 scenárov bral do úvahy len rast ekonomiky a nezamestnanosť a predpokladal ostatné parametre za nemenné. Výšku kumulovaného dlhu ovplyvňujú viaceré ekonomické veličiny, ako napríklad miera inflácie, tempo rastu reálnych miezd a reálne úrokové miery vládnych obligácií. Avšak ani tie najoptimistickejšie dlhodobé predpovede zmienených ukazovateľov nestačia na to, aby systém dokázal vyrovnať hospodáriť - naopak, systém sociálneho zabezpečenia by v budúcnosti naďalej produkoval ekonomicky neúnosné deficity.

Vyššie uvedené perspektívy hovoria jasnou rečou: ak má penzijný systém v budúcnosti plniť svoju základnú funkciu - t.j. poskytovať prijateľnú úroveň finančného zabezpečenia v starobe - a zároveň sa vyhnúť vytváraniu neutržateľnej finančnej nerovnováhy, musí dôjsť ku komplexnej reforme systému.⁴¹ Parametrické úpravy nevyliečia český penzijný systém z jeho chorôb, dokážu len oddialiť a zmierniť niektoré z ich príznakov.

4 Reforma českého důchodkového systému

Ako už bolo spomenuté v oddieli 3.4.3 Problémy a perspektívy štátneho penzijného systému, medzi najvýznamnejšie problémy, s ktorými sa bude musieť v budúcnosti vysporiadať česká spoločnosť a ekonomika, patrí fenomén starnutia populácie. Tento fenomén je charakteristický rastúcim podielom osôb vo vyšších vekových kategóriách, predlžujúcou sa strednou dĺžkou života, nízkou pôrodnosťou a zvyšujúcim sa priemerným vekom.⁴² Problém starnutia obyvateľstva sa úzko dotýka všetkých oblastí závislých na demografickej štruktúre obyvateľov a dôchodkový systém nepredstavuje výnimku. Prípadná reforma dôchodkového systému nedokáže sama o sebe zvrátiť demografický trend, očakáva sa od nej predovšetkým zmena dôchodkového systému takým spôsobom, aby bol pri danom vývoji dlhodobu finančne udržateľný.

Rovnako ako Česká republika, rieši problém dlhodobej udržateľnosti dôchodkových systémov z dôvodu starnutia celý vyspelý svet. V niektorých krajinách pristúpili k výraznej obmene systému, ako napríklad v Poľsku, na Slovensku či vo Švédsku. Inde došlo skôr k úpravám existujúcich systémov – napr. Nemecko, Rakúsko či Francúzsko.

Okrem demografických zmien musí prípadná reforma reagovať i na vnútorné problémy českého systému, medzi ktoré možno zaradiť hlavne vysokú mieru redistribúcie medzi i vo vnútri generácií, nízky efektívny dôchodkový vek, existenciu rozsiahlych náhradných dôb poistenia (bez faktického platenia poistného), vysokú príspevkovú sadzbu a osobitné postavenie OSVČ.

4.1 Typy dôchodkových reforiem

Pred konkrétnou diskúziou o českých reformných procesoch však nemožno vynechať aspoň heslovitý úvod o tom, pred akými možnosťami stojí prípadný reformátor dôchodkového systému.

⁴¹ BEZDĚK, V.: Penzijní systémy obecně i v kontextu české ekonomiky (současný stav a potřeba reformem), str. 81. a Důchodový systém ČR je schopen fungovat do roku 2011.
http://www.duchodovareforma.cz/clanek.asp?article_id=374§ion_id=8

Vo všeobecnosti je možné vymedziť štyri základné typy reforiem štátnych priebežných dôchodkových systémov, ktoré sa uskutočňujú a uskutočnili vo svete:

- Prvým typom dôchodkovej reformy je takzvaná parametrická reforma. Ide o najjednoduchší spôsob, ako reformu uskutočniť. Parametrické úpravy systému zahŕňajú najmä zvýšenie veku odchodu do dôchodku, zníženie dôchodkov, zvýšenie miery povinných odvodov na dôchodkové zabezpečenie a podobne. Je však otázne, či tieto opatrenia možno vôbec nazvať reformami, pretože neriešia podstatu problému – krátkodobo síce vyriešia problémy, napríklad starnutie populácie, avšak nedokážu zabrániť ich opätovnému návratu o niekoľko rokov. Ide teda len o zmierňovanie príznakov krízy, nie o systémové opatrenie.
- Druhým typom dôchodkovej reformy je zavedenie systému virtuálnych osobných účtov („notional defined contribution“, NDC). Financovanie dôchodkov naďalej prebieha priebežným spôsobom, tým pádom NDC neodstraňuje okrem zvýšenia transparentnosti a motivácie platiť odvody základný problém – financovanie.
- Ďalšou z možností ako zmeniť problémový priebežne financovaný dôchodkový systém je prechod k takzvanému trojpilierovému či viacpilierovému systému. Takýto prístup je v súčasnosti najčastejšie uplatňovaný v krajinách OECD a je oficiálne odporúčaný Svetovou bankou. Ako už názov napovedá, tento systém sa skladá z troch častí: povinného, štátom spravovaného priebežného piliera založeného na nútenom prerozdeľovaní a povinného, no súkromne spravovaného fondového piliera. Tretí pilier slúži ako dobrovoľný doplnok, pričom štát účasť v ňom zvyčajne podporuje rôznymi úľavami a zvýhodneniami⁴³.
- Najradikálnejšiu cestu predstavuje alternatíva zveriť celý dôchodkový systém do rúk súkromného sektora, ako sa stalo napríklad v roku 1981 v Čile. Takýto prístup k reforme dôchodkového systému znamená úplné zrušenie priebežného systému a jeho nahradenie súkromným systémom osobných účtov dôchodkového sporenia⁴⁴.

⁴² Podľa demografickej prognózy PR UK (Burcin, B. – Kučera, T.: Perspektivy populačného vývoje České republiky na období 2003-2065) vzrastie priemerný vek za obdobie 2003-2065 zo 40 na 48 rokov. Podiel osôb vo veku nad 65 rokov sa zvýši za rovnaké obdobie zo 14% na viac než 30% populácie.

⁴³ Podrobnejší popis pilierov dôchodkového systému sa nachádza v 2. kapitole.

⁴⁴ CHREN, M. – ŠVEJNA, I.: Dôchodková reforma po slovensky.

Zodpovedať na otázku, ktorý zo spôsobov reformovania dôchodkového systému je ten správny a najlepší, je vo všeobecnosti nemožné. Odpoveď závisí od konkrétnej situácie v danej krajine a od stavu, v ktorom sa systém nachádza. V nasledujúcej kapitole sa možno dozvedieť, akým spôsobom sa doposiaľ podarilo vysporiadať sa s nepriaznivým vývojom v Českej republike.

4.2 Reformný proces v Českej republike

4.2.1 Uskutočnené zmeny 1989 - 2003

Po roku 1989 prebehli ako v Československu dôležité zmeny. V oblasti dôchodkov došlo v prvom rade k odstráneniu diskriminácie SZČO a zrušeniu osobných dôchodkov. Druhú podstatnú zmenu v dôchodkovom systéme po rozdelení federácie predstavuje zavedenie poistného ako platbu mimo daňový systém (1993), avšak na rozdiel od Slovenska, k oddeleniu od štátneho rozpočtu nedošlo.

Ďalšou veľkou zmenou, ktorú možno považovať za veľký krok dopredu, je zavedenie súkromného penzijného pripoistenia v roku 1994. Tento pilier je z hľadiska účasti dobrovoľný, štát podporuje účasť v penzijných fondoch štátnym príspevkom a daňovými úľavami a funguje na báze osobného sporenia občanov (viď kapitolu 3.3).

Skutočné zmeny do českého štátneho priebežného piliera vniesol zákon č. 155/1995 Zb. o dôchodkovom poistení (platný od 1.1.1996). Zámerom tohto zákona bolo predovšetkým posilniť intrageneračnú rovnosť (hlavne medzi pohlaviami) a vzťah medzi výškou odvodov a výškou dávok. Zároveň reagoval na demografické projekcie – snaží sa zabrániť zvyšovaniu podielu dôchodkového systému na HDP ako aj zaťaženiu budúcich generácií nadmerným bremenom.⁴⁵ Medzi najvýznamnejšie patria tieto opatrenia:

- Zvýšenie vekovej hranice odchodu do dôchodku.
- Zavedenie pružnej vekovej hranice odchodu do dôchodku a postupného predlžovania rozhodného obdobia pre zápočet zárobkov.

⁴⁵ LAURSEN, T.: Pension system viability and reform alternatives in the Czech republic.

- Zavedenie nového valorizačného mechanizmu: zvyšovanie dôchodkov podmienil zákon minimálne päťpercentným rastom cien (CPI). Zároveň zohľadňuje i nárast miezd.
- Sprísnenie podmienok pre posudzovanie invalidity.
- Zavedenie vdoveckých dôchodkov a naplnenie princípu rovnakého zaobchádzania s mužmi a ženami.
- Zavedenie paušálnej časti dôchodku k dovtedy existujúcemu dôchodku odvodeného od výšky zárobkov a počtu odpracovaných rokov.
- Od 1.1.1996 bolo založený špeciálny účet dôchodkového poistenia v rámci štátneho rozpočtu. Všetky príspevky plynú na tento účet a čo je podstatné, tieto prostriedky môžu byť použité len na financovanie dôchodkov. Recipročne došlo k znemožneniu priamych transferov zo štátneho rozpočtu.

V roku 1997 došlo k dvom zmenám vo vyššie spomínanom zákone: zmeny sa týkali hlavne sprísnenia valorizačných podmienok a započítavania náhradných dôb. Týmto spôsobom sa eliminovali opatrenia, ktoré sa do zákona dostali kvôli politickým kompromisom a oberali systém o úspory, ktoré si vláda od zmien sľubovala.

Z hľadiska reformy penzijného systému nemožno nespomenúť zriadenie dočasnej komisie pre dôchodkovú reformu v Poslaneckej snemovni v júni 2000. Ďalšou významnejšou úpravou prešiel systém v roku 2001 novelizáciou zákona č. 155/1995 Zb., o dôchodkovom poistení. Hlavné zmeny, ktoré priniesla táto novela:⁴⁶

- Zvýšenie percentuálnej výmery predčasného starobného dôchodku z 1% na 1,3% výpočtového základu pri dočasne krátenom dôchodku a z 0,6% na 0,9% pri trvalo krátenom predčasnom starobnom dôchodku za každých 90 kalendárnych dní z doby odo dňa priznania dôchodku do dosiahnutia dôchodkového veku.
- Rozšírenie podmienky o nutnosti byť zmluvne zviazaný na dobu určitú aj pre získanie nároku na výplatu predčasného starobného dôchodku.
- Rozšírenie okruhu osôb zúčastnených na dôchodkovom poistení – ide hlavne o osoby starajúce sa osobne o prevažne alebo úplne bezmocnú osobu alebo o čiastočne bezmocnú osobu staršiu ako 80 rokov, pokiaľ žijú spolu v spoločnej domácnosti.

⁴⁶ Varianty politických stran. <http://www.reformaduchodu.cz/>

Od 1.1.2004 vstupuje do platnosti novela zákona č.155/1995 Zb. o dôchodkovom poistení, o poistnom na sociálne zabezpečenie a príspevku na štátnu politiku zamestnanosti (novela zákona č.589/1992 Zb.). Ide o najvýznamnejšie zmeny od prijatia vyššie spomenutého zákona v roku 1995. Základné prvky systému od 1. januára 2004:⁴⁷

- Systém zostane naďalej priebežne financovaný, avšak súčasné príspevkové sadzby nebudú stačiť na vyrovnanie bilancie. Priestor na zvyšovanie sadzieb však neexistuje, preto bude nutné hľadať iné finančné zdroje vo vnútri systému.
- Systém sa stáva jednotným – zrušenie rôznych výnimiek (napr. OSVČ, štátni zamestnanci), a to pri pravidlách stanovovania výšky poistného, ako aj v pravidlách pre stanovenie dávok.
- Postupné zvýšenie minimálneho vymeriavacieho základu pre stanovenie poistného u OSVČ v rokoch 2004 až 2006 z 35% na 50% rozdielu medzi dosiahnutými príjmami a vynaloženými výdavkami. Súčasne sa začne zvyšovať v rokoch 2004 až 2006 minimálny vymeriavací základ OSVČ s hlavnou samostatnou zárobkovou činnosťou stanovený v nominálnej výške, a to na úroveň 20% priemernej mesačnej mzdy v roku 2004, 22,5% v roku 2005 a 25% v roku 2006.
- Posilnenie poistného princípu – tesnejšia väzba medzi zaplateným poistným a výškou dôchodkov. V rámci priebežne financovaného systému bude výška dôchodku závisieť len na celkovom objeme zaplateného poistného (evidovanom na osobnom účte poistenca) a dobe dožitia pri odchode do dôchodku. Toto opatrenie teda obmedzuje doterajšiu nadmernú mieru solidarity.
- Transformácia súčasného nositeľa poistenia (ČSSZ) na verejnoprávnu Sociálnu poisťovňu – zvýšenie transparentnosti finančných tokov a finančné a inštitucionálne oddelenie od štátneho rozpočtu.
- Pokračovanie predlžovania dôchodkového veku i po roku 2006 rovnakým tempom ako doteraz na 63 rokov pre mužov i ženy – to znamená o 2 mesiace za rok u mužov a o 4 mesiace u žien. Rovnaký dôchodkový vek mužov a bezdetných žien bude

⁴⁷ Důchod se stále vzdaluje. http://www.duchodovareforma.cz/clanek.asp?article_id=221§ion_id=8

dosiahnutý v roku 2013.⁴⁸ Rovnaký dôchodkový vek (bez ohľadu na počet detí) bude dosiahnutý v roku 2025. Pritom však bude zachovaný nižší dôchodkový vek, ak bol získaný pred týmito rokmi.

Od týchto opatrení možno očakávať úspory na výdavkoch v roku 2011 o 11 mld. Kč a zvýšenie príjmov o 4 mld. Kč⁴⁹, v roku 2012 prinesú úspory 13,3 mld. Kč a príjmy zvýšené o 4,9 mld. Kč.

- Obmedzenie zápočtu doby štúdia pre účely dôchodkového poistenia.
- Zrušenie podmienky umožňujúcej nárok na výplatu starobného dôchodku vedľa príjmu zo zárobkovej činnosti v období dvoch rokov po vzniku nároku na tento dôchodok len pri neprekročení stanovenej hranice – dvojnásobku životného minima. To znamená, že dôchodcovia môžu zarobiť akékoľvek množstvo peňazí bez obmedzenia ich nároku na starobný dôchodok. Platí bez rozdielu pre zamestnancov a OSVČ.
- Zmena štruktúry poistného na sociálne zabezpečenie – zvýšenie sadzby poistného na dôchodkové poistenie 2 p.b. (z 26% na 28%), a to na vrub zníženia poistného na štátnu politiku zamestnanosti (z 3,6% na 1,6% vymeriavacieho základu).⁵⁰

4.2.2 Varianty politických strán

4.2.2.1 ČSSD

Po mnohoročnej diskusii a ostrých politických sporoch o tom ako zmeniť hlboko zadĺžený a príliš solidárny systém, ktorý navyše odrádza od práce, sa objavilo riešenie – švédsky dôchodkový systém založený na virtuálnych osobných účtoch („notional defined contribution“, NDC). Tento návrh, podporovaný hlavne sociálnymi demokratmi (ČSSD), však nerieši rad problémov opísaných v úvode tejto kapitoly. V českých reáliách by sa

⁴⁸ Dôchodkový vek ostatných žien bude i naďalej diferencovaný podľa počtu vychovaných detí v rozmedzí 59 – 62 rokov. Tzn., že ženy, ktoré vychovali aspoň 5 detí pôjdu do dôchodku v 59 rokoch, 3 – 4 deti 60 rokov, 2 deti 61 rokov a jedno dieťa 62 rokov.

⁴⁹ Reforma financií zasahuje plošne bohaté i chudé.
http://www.duchodovareforma.cz/clanek.asp?article_id=95

⁵⁰ V náväznosti na daňovú reformu v roku 1993 bolo zavedené poistné ako zvláštna platba mimo daňový systém. Sadzba poistného na dôchodkové poistenie bola stanovená na 27,2%, potom bola znížená v roku 1996 na 26% a naposledy opäť zvýšená na 28% v roku 2003.

pre ľudí už poberajúcich penziu nič nezmenilo, pretože prechod na nový systém podľa odhadov Svetovej banky (ktorá tento model odporúča) zaberie zhruba 20 rokov.

Podľa plánov ČSSD⁵¹ by mal nový systém fungovať od roku 2010 a dôchodky podľa NDC by mali byť stopercentne vyplácané prvý krát ľuďom narodeným v roku 1967. Navyše, ako už bolo zmienené, prípadným prechodom k NDC dochádza síce k posilneniu väzby dôchodku a plateného poistného, ale peňazí do systému nepribudne a týka sa len starobných (nie invalidných) dôchodkov.⁵² V tejto súvislosti uvažuje ČSSD o súbežnej realizácii parametrických zmien, napríklad zníženie rozsahu náhradných dôb, predĺženie veku odchodu do dôchodku, menej štedrá indexácia dôchodkov, zvýšenie odvodov a podobne. Z materiálov sociálnej demokracie vyplýva, že sa počíta i s reformou doplnkového dobrovoľného piliera, ktorý tvorí penzijné pripoistenie so štátnym príspevkom a súkromné životné poistenie.

Medzi ďalšie reformné návrhy v kontexte NDC patrí koncepcia Sociálnej poisťovne (SP). Nositeľom poistenia by teda nemal byť ako doposiaľ orgán štátnej správy (ČSSZ), ale verejnoprávny subjekt – SP. Vznik tohto subjektu by znamenal dve základné zmeny vo financovaní sociálneho poistenia: definovanie potrebných úhrad zo štátneho rozpočtu v závislosti na stanovených ukazovateľoch (nie mechanické dopĺňanie prostriedkov ako doteraz) a vytváranie rezervných fondov.

Založenie Sociálnej poisťovne je nepochybne koncepčným a potrebným krokom. Nerieši však základné problémy českého dôchodkového systému – očakávané deficitné a čoraz zhoršujúce sa hospodárenie v budúcnosti.

V prípade zavedenia NDC systému naráža tento návrh na (podľa MPSV) 200 mld. Kč potrebných na prechod k novému systému. Len základný kapitál pre štart samostatnej sociálnej poisťovne, ktorá by spravovala osobné účty ľudí, činí zhruba 40 mld. Kč.

⁵¹ ČSSD sází na virtuální účty. <http://www.penize.cz/info/zpravy/zprava.asp?IDP=1&NewsID=3021>

⁵² ZIKA, M.: Reforma penzí podle ČSSD: je to pokrok, ale pomalý. http://www.duchodvareforma.cz/clanek.asp?article_id=306§ion_id=8.

4.2.2.2 US – DEU

Podľa predstáv Unie svobody by mal hlavnú rolu naďalej hrať PAYG pilier, ktorý však navrhuje podstatným spôsobom zmeniť, a to zvýšením ekvivalencie súčasného systému v kombinácii so zmenami parametrov:⁵³

- Do roku 2019 zvýšiť odchod do dôchodku pre mužov a bezdetné ženy na 65 rokov.
- Obmedziť počet odchodov do predčasného dôchodku pomocou zvýšenia sankcie za predčasný odchod.
- Obmedziť rozsah náhradných dôb.
- Predĺžiť povinnú dĺžku účasti na poistení zo súčasných 25 rokov až na 35 – 40 rokov.
- Poistná sadzba na úrovni 28%, ale s maximálnym vymeriavacím základom na úrovni trojnásobku priemernej hrubej mzdy (platí pre celé sociálne poistenie).

Zároveň sa plánuje znížiť náhradový pomer postupne z približne 40% v roku 2009 na 30% u novopriznaných dôchodkov tak, aby v roku 2030 dosahoval cca 30%. Tento stav má byť dosiahnutý pomocou zmeny indexácie ročných vymeriavacích základov. Tieto opatrenia sú nutnou podmienkou plánovaného zavedenia NDC systému, ktorý by mal byť spustený v roku 2010, s prechodným obdobím 19 rokov.

V prípade US-DEU návrh reformy počíta aj s druhým, dobrovoľným kapitalizačným pilierom, do ktorého bude umožnené previesť 2 – 3% z vymeriavacieho základu poistenca, avšak to len za podmienky, že poistenec dodá vlastných 4 – 6 % zo svojich úspor. Celková príspevková sadzba občanov, ktorí sa rozhodnú dobrovoľne čiastočne vystúpiť zo štátneho priebežného piliera, bude teda až 34%.⁵⁴

Tretí pilier navrhujú unionisti zmeniť zavedením úhrnného limitu pre odpočet od základu dane na úrovni 12% vymeriavacieho základu poistenca s horným limitom vo výške dvojnásobku priemernej mzdy.

Všeobecne možno povedať, že návrh Unie svobody predstavuje realitickejšiu alternatívu oproti plánom ČSSD, pretože umožňuje popri (NDC) priebežnom systéme budovanie kapitalizačného piliera, ktorý je imúnny voči demografickým trendom. Kameň

⁵³ ZIKA, M.: Unie svobody chce kombinovaný systém.
<http://www.penize.cz/info/zpravy/zprava.asp?IDP=1&NewsID=3030>

⁵⁴ Varianty politických stran. <http://www.reformaduchodu.cz/>

úrazu v prípade tejto koncepcie spočíva v dobrovoľnosti účasti a nízkej príspevkovej sadzbe (len 2 - 3%). Takto nastavený systém nedokáže plne využívať výhody fondového systému: akumulácia kapitálu bude pomalšia a efekt na vyplácané dôchodky nižší.⁵⁵

4.2.2.3 KDU – ČSL⁵⁶

Základný princíp reformy dôchodkového systému podľa KDU – ČSL spočíva vo viacdrojovom financovaní a umožnení občanom dobrovoľne vystúpiť zo štátneho penzijného systému. Začiatok reformy sa predpokladá v roku 2007. Štatutárny vek podľa súčasnej právnej úpravy dosiahne v roku 2013 63 rokov pre mužov a bezdetné ženy a podľa návrhu lidovcov má dôjsť po tomto dátume k ďalšiemu zvyšovaniu dôchodkového veku o 4 mesiace za rok až do dosiahnutia 65 rokov v roku 2019.

Zmeny v prvom pilieri by sa nemali dotknúť výšky odvodov – osoby, ktoré zostanú v pôvodnom systéme budú naďalej platiť 28%. Avšak tí, ktorí sa rozhodnú pre reformovaný dôchodkový systém – novoprichádzajúci na trh práce a mladší ako 50 rokov – budú platiť len 20%. Zvyšných 8% (6,5% zamestnanec, 1,5% zamestnávateľ) budú odvádzať do nového príspevkovo definovaného druhého piliera, pričom výška odvodov do súkromnej sféry, by sa mala postupne zvyšovať od 2% v roku 2007 až po konečných 8% v roku 2010.

Príslušníci tranzitívnej generácie, ktorí sa rozhodnú vyviazať sa, musia podporiť odvody do penzijných fondov dodatočnými 2 % zo svojej hrubej mzdy. Celková poistná sadzba na dôchodkové zabezpečenie by mala činiť 30 % a obsahuje tri zložky: 12 % hrubej mzdy smeruje do štátneho dôchodkového piliera, 10 % hrubej mzdy do fondového piliera a 8 % hrubej mzdy na nestarobné dôchodky.

Tretí pilier má mať podobu penzijného pripoistenia so štátnym príspevkom, súkromného životného poistenia, prípadne iných finančných produktov, na dobrovoľnom základe. V oblasti nestarobného poistenia sa predbežne neuvažuje o žiadnych zmenách.

⁵⁵ ZIKA, M.: Reforma penzí podle US: více nohou, ale jedna zakrnělá.
<http://www.penize.cz/info/zpravy/zprava.asp?IDP=1&NewsID=3032>

⁵⁶ Varianty politických stran. <http://www.reformaduchodu.cz/>

4.2.2.4 KSČM

Podľa KSČM má byť dôchodok prostriedkom štátu, ktorý ľuďom umožňuje dôstojne prežiť starobu, preto je nutné zachovať princíp solidarity. Zároveň komunisti odmietajú argumenty o neudržateľnosti súčasného systému, naopak tvrdia, že ja na 10 rokov stabilizovaný. KSČM kladie dôraz na prvý pilier, ktorý by mal zabezpečiť človeka aj bez doplnkových pilierov tak, aby v starobe neupadol do chudoby. Ďalej komunisti uznávajú nutnosť parametrických zásahov do systému, avšak na princípe solidarity. Cestu k dôchodkovej reforme vidia v riešení vysokej nezamestnanosti, pretože kvôli nej ubúda ľudí prispievajúcich do systému a v možnosti štátnych intervencií k zvráteniu demografického trendu.⁵⁷

4.2.2.5 ODS

Hlavným motívom dôchodkovej reformy podľa Občanskej demokratickej strany pripravenej už v roku 1997 je kombinácia princípu solidarity, o ktorú sa postará štát, a vlastných zásluh. To by v praxi malo znamenať prenesenie zodpovednosti na človeka, nakoľko si dokáže prílepiť k minimálnemu, štátom garantovanému dôchodku. Spôsob ako dosiahnuť tento stav vidia občianski demokrati v radikálnej zmene dôchodkového systému - v kombinácii dvoch pilierov: prvého štátneho (solidárneho) a druhého súkromného (individuálneho) piliera.⁵⁸

Štátny pilier by mal byť organizovaný ako priebežný a povinný a bol by z neho vyplácaný základný dôchodok (20%, prípadne 30% priemernej mzdy). Táto štátom garantovaná časť dôchodku by bola založená na celospoločenskej solidarite a na priebežnom financovaní všetkými ekonomicky aktívnymi občanmi. Takto nízko stanovený náhradový pomer umožňuje znížiť platby do priebežného systému ako aj obmedziť váhu štátneho dôchodkového zabezpečenia.

Rozhodnutie o podobe dobrovoľného súkromného piliera by záležalo na individuálnom úsudku každého človeka – sám sa rozhodne, akým spôsobom sa zaistí na starobu. Podľa ODS budú ľudia využívať i penzijné fondy, ktoré už na trhu operujú. Sporenie v súkromných fondov má byť podporované odpočtami od daňového základu.

⁵⁷ Penzijní systém není v krizi, tvrdí KSČM.
<http://www.penize.cz/info/zpravy/zprava.asp?IDP=1&NewsID=3043>

⁵⁸ Varianty politických stran. <http://www.reformaduchodu.cz/>

Okrem toho strana tvrdí, že pri uplatnení tohto systému sa zníži súčasná výška prerozdelenia, posilní sa zásluhovosť a spravodlivosť dôchodkov a oproti súčasnému stavu fakticky dôjde k zvýšeniu príjmov dôchodcov.

Osobne sa mi zdá veľmi zvláštne tvrdenie, že rovný dôchodok prinesie väčšiu zásluhovosť. Ved' keď bez ohľadu na výšku odvedených prostriedkov, dostanú všetci rovnaký dôchodok – to je predsa absolútna solidarita! Ak sa však toto vágne tvrdenie ODS viaže nie k štátnemu systému, ale dôchodkom ako celku, nemožno mu oponovať.

Ako ostatné strany, ani ODS nie je výnimkou, čo sa týka parametrických úprav (dôchodkový vek, náhradné doby, atď.). Koncepcia vychádza ďalej z nekrátenia nárokov súčasných dôchodcov a slobody voľby medzi pôvodným a novým systémom pre osoby staršie ako 35 rokov. Samotná zmena by sa mala automaticky dotknúť osôb mladších ako 35 rokov.⁵⁹

4.2.2.6 Zhrnutie návrhov

Podľa radikálnosti návrhov penzijnej reformy je možné zoradiť politické strany do určitého rebríčka, ktorý (nie prekvapujúco) korešponduje s ich postavením v politickom spektre. Prvé miesto patrí jednoznačne komunistom, ktorí si neželajú takmer žiadne zmeny a vidia priestor skôr v zvyšovaní zamestnanosti.

Prekročiť pomyselný Rubikon v podobe zavedenia kapitalizačného piliera sa neodvážila ani ČSSD. Opiera sa skôr o zmeny v pôvodnom systéme a snaží sa zachovať dlhodobu neudržateľné priebežné financovanie dôchodkov. Predstavy sociálnych demokratov o NDC systéme sú z dôvodu nedostatku zdrojov nerealizovateľné – zdrojov do systému bude prúdiť čoraz menej a dôchodcov bude pribúdať.⁶⁰

Unie svobody operuje s už o niečo smelšími plánmi. Okrem parametrických zmien a zavedenia NDC v priebežnom piliere, predostiera koncept kapitalizačného piliera. V tomto prípade mu však dobrovoľná účasť a nízke odvody nedávajú šancu výraznejšie zasiahnuť do boja o udržateľnosť systému. O krok ďalej v tomto smere zachádza KDU – ČSL svojím návrhom, ktorý počíta s rozdelením odvodov medzi štátny

⁵⁹ Důchod podle ODS? Kolik si naspoříš.

<http://www.penize.cz/info/zpravy/zprava.asp?IDP=1&NewsID=3033>

⁶⁰ Reforma penzí podle ČSSD: je to pokrok, ale pomalý.

<http://www.penize.cz/info/zpravy/zprava.asp?IDP=1&NewsID=3025>

a súkromný pilier v pomere 20/8 %. Zo všetkých alternatív sa najviac približuje reforme realizovanej na Slovensku, kde došlo k rozdeleniu odvodov v pomere 19,75/9 %.

Azda najradikálnejšiu alternatívu predstavuje návrh ODS ktorý počíta len s minimálnym rovnakým dôchodkom pre všetkých a presadzuje spomedzi ostatných návrhov najväčší posun od starajúceho sa štátu k individuálnej zodpovednosti. Spoločné pre všetky návrhy sú parametrické zmeny pôvodného systému.

4.2.3 Transformačné náklady

Pri úvahách o reforme priebežného štátneho dôchodkového systému sa nemožno vyhnúť problematike transformačných nákladov. Tieto náklady vznikajú v situácii, keď aktívna generácia financujúca PAYG systém aktuálnych dôchodcov presmeruje časť svojich penzijných príspevkov do novo založeného kapitalizačného piliera. V podstate ide o odkrytie už dnes existujúceho implicitného dlhu v bilancii penzijného systému a teda i celkových verejných financií.⁶¹ Ako už bolo spomenuté v úvodnej kapitole, tento dlh predstavuje záväzok štátu voči budúcim dôchodcom.

Podľa J. Rusnoka predstavujú transformačné náklady najväčšie úskalie dôchodkovej reformy a sú citeľné hlavne v krátkom a strednom období po zahájení reformy, čo v kontexte reformy penzií predstavuje 10 – 30 rokov. Táto vzniknúšia medzera medzi príjmami a výdavkami priebežného piliera predstavuje napríklad v Maďarsku alebo Poľsku 1,5 – 2,0% HDP ročne v „najhorších rokoch“, slovenské odhady hovoria o približne 1% HDP. V podmienkach Českej republiky simulácie hovoria o úrovni maximálne 1% HDP za podmienky dobrovoľného vstúpenia do 2. piliera a jeho váhy na úrovni 5% hrubých miezd z dnes platných 28%.⁶²

Možností, ako pokryť transformačné náklady, existuje niekoľko:

- Parametrické úpravy priebežného piliera.
- Sprísnenie valorizácie existujúcich dávok – férovým minimom je valorizácia aspoň podľa cien.

⁶¹ Jak pokrýt transformační náklady?

http://www.duchodovareforma.cz/clanek.asp?article_id=338§ion_id=8

⁶² Jak pokrýt transformační náklady?

http://www.duchodovareforma.cz/clanek.asp?article_id=338§ion_id=8

- Udržanie, prípadne zvýšenie miery zamestnanosti. Výhodou môže byť vyššia ochota ľudí zapojiť sa do nového systému, ktorý ponúka tesnejšiu previazanosť odvodov s dávkami – miera zapojenia sa do systému by sa mala zvýšiť.
- Mimoriadne príjmy štátu, napríklad z privatizácie.
- Zvýšenie zadĺženia štátu – v súčasnosti predstavuje dlh ČR len („len“ v porovnaní s väčšinou európskych krajín) 35% HDP, čo umožňuje efektívne využiť tento nástroj.

Podstatné však je, že stransparentnenie imlicitného dlhu nemá zásadný vplyv na reálnu ekonomiku. Nezmení sa celková suma úspor v ekonomike, pretože rast úspor (vkladov) na dôchodkových účtoch bude musieť byť kompenzovaný poklesom úspor na inom mieste v ekonomike. Nezmenená ponuka úspor v ekonomike bude mať neutrálny vplyv na úrokové miery. Tým nedôjde k dodatočnému impulzu pre rast úverov v ekonomike, s čím súvisí neutrálny vplyv na spotrebu a investície financované prostredníctvom úverov. Nakoniec, nedôjde ani k zmene disponibilných príjmov dôchodcov (zmení sa len zdroj ich financovania) a to má opäť neutrálny vplyv na spotrebu. Z pohľadu makroekonomických politík teda neexistujú obavy z expanzie fiškálnej politiky, čo nezakladá potrebu budúcich kompenzačných reakcií politiky menovej.⁶³

4.3 Reforma 3. piliera

Do kapitoly o zmenách v českom dôchodkovom systéme neodmysliteľne patrí zmienka o novele zákona o penzijnom pripoistení, ktorá reagovala na nedostatky priebehu penzijného pripoistenia a vstúpila do platnosti 1. 1. 2000. Hlavné zmeny, ktoré novela zaviedla:

- Zvýšil sa štátny príspevok, pretože jeho výška sa nemenila od roku 1994, čím stratil 50% hodnoty.
- Zaviedla možnosť daňových úľav pre zamestnancov i zamestnávateľov – možnosť odpočtu zaplateného poistného od daňového základu.

⁶³ INŠTITÚT FINANANAČNEJ POLITIKY MF SR: Vplyv dôchodkového sporenia na verejné financie a občanov, 2004.

- Zvýšenie minimálnej dĺžky sporenia pre starobný dôchodok a jednorázové vyrovnanie na 5 rokov, pričom je nutné dosiahnuť vek 60 rokov. Toto opatrenia malo za účel zamedziť využívanie penzijného pripoistenia na výhodné zhodnotenie peňazí a motivovať ku skutočnému dôchodkovému sporeniu.
- Hodnota základného imania sa zvýšila z 20 mil. na 50 mil. Kč, čo malo zaručiť väčšiu stabilitu penzijných fondov.
- Od zpriehľadnenia hospodárenia penzijných fondov zas zákonodarcami očakávali väčšie možnosti štátu pri kontrole a regulácii fondov.

4.4 Zhodnotenie českých reformných snáh

Česká republika má jednu z najrýchlejšie starnúcich populácií v Európe. Tento fakt jednoznačne implikuje zvyšovanie tlaku na penzijný systém, ktorý spočíva na priebežnej metóde financovania. Rovnakými východzími podmienkami po roku 1989 obdarené Maďarsko či Poľsko však pristúpili k radikálnej reforme relatívne dávno, na Slovensku je zreformovaný systém už tiež realitou. Prečo je teda Česká republika tomto ohľade výnimkou?

Odpoveď treba hľadať kde inde ako v ekonomických ukazovateľoch. Maďarsko a Poľsko v polovici 90-tych rokov bojovalo s vysokými deficitmi štátneho rozpočtu a bežného účtu, respektíve s deficitom dôchodkového systému. Tieto skutočnosti podnietili v týchto štátoch úvahy o komplexnej reforme systému dôchodkového zabezpečenia ktoré vyústili vo schválenie penzijnej legislatívy v rokoch 1997 a 1998. V Českej republike politici neboli okolnosťami nútení (penzijný systém bol v polovici 90-tych rokov v prebytku) zaoberať sa radikálnymi reformami.

Naopak, prvenstvo medzi krajinami strednej a východnej Európy patrí ČR v oblasti dielčích zmien systému z roku 1996, ktorých prínos pre dôchodkový systém je nepopierateľný – novela odstránila preferencie, zaviedla poistné a dvojzložkovú konštrukciu dôchodkov, zmenila valorizačné podmienky a započala postupný nárast dôchodkového veku. Rovnako významnou zmenou bolo zavedenie dobrovoľného penzijného pripoistenia v roku 1994.

Ďalším dôležitým počinom bola zmena vyššie zmienenej právnej úpravy. Tá zriadením Sociálnej poisťovne s konečnou platnosťou inštitucionálne oddeľuje

dôchodkový systém od štátu, odstraňuje nezrovnalosti v súvislosti s OSVČ, sprísňuje posudzovanie náhradných dôb a opäť posúva dôchodkový vek.

Táto gradualistická cesta reformy dôchodkového systému priniesla podľa môjho názoru výrazné zlepšenie systému a čiastočne odstránila nadmernú solidaritu. Uskutočnené zmeny však sami o sebe nedokážu zvrátiť očakávaný vývoj – jednoducho parametrické zmeny nie sú uskutočňovateľné donekonečna, po vyčerpaní týchto nástrojov nie je možné zachovať dôstojnú výšku dôchodkov pri rastúcom dependency ratiu bez toho, aby vzrástla výška odvodov. Tá sa však už dnes nachádza na svojej hranici, rovnako ako zmieňované úpravy.

Česká republika nepochybne stojí pred nutnosťou zmien a čím dlhšie sa odkladajú, tým budú bolestivejšie. Ambiciózných reformných programov sa nájde v politickom spektre niekoľko - od komunistov až po radikálne plány ODS. V súčasnosti však neexistuje politická vôľa, ktorá by dokázala čo i len jeden z nich presadiť. Otázne je, ktoré z nich by znamenali skutočný prínos a k akým politickým kompromisom sa budú musieť prípadní reformátori uchýliť. Nechajme sa prekvapiť.

5 Slovenský dôchodkový systém

Penzijný systém v ponovembrovej ČSFR trpel rovnakými neduhmi ako systémy ostatných štátov bývalého socialistického bloku, a to hlavne mäkkými nastaveniami požiadaviek systému, silným štátnym paternalizmom, nadmernou a nespravodlivou redistribúciou. Bližšie sa tejto téme, ako aj problematike spoločného vývoja do rozdelenia spoločného štátu, venuje kapitola 3. Ťažisko tejto kapitoly leží v popise vývoja samostatného slovenského penzijného systému v období od 1. 1. 1993 do 1. 1. 2004, keď vstúpil do platnosti zákon č. 461/2003 Zb.- prvý zákon dôchodkovej reformy, ktorý zmenil priebežný pilier. Ako v prípade kapitoly o českom penzijnom systéme, i na tomto mieste venujem pozornosť systému penzijného pripoistenia.

5.1 Hlavné zmeny v dôchodkovom systéme po 1. 1. 1993

Ako už bolo spomenuté, medzi priority sociálnej politiky v rokoch 1990-1992 patrilo vytvorenie predpokladov systémových zmien v sociálnej sfére a snaha eliminovať novo vznikajúce sociálne riziká (nezamestnanosť a prepád do chudoby), ktoré predchádzajúci systém nepoznal.

Transformáciu sociálneho systému umožnila komplexná daňová reforma k 1. 1. 1993, ktorá oddelila dane z príjmu od zdravotného a sociálneho poistenia. V deväťdesiatych rokoch 20. storočia prekonal systém sociálneho zabezpečenia dve zásadné zmeny, ktoré sa dotkli predovšetkým jeho organizačnej stránky. Prvou bolo zlúčenie výkonu dôchodkového zabezpečenia a nemocenského poistenia od 1. januára 1991 do jednej štátnej inštitúcie. Slovenská správa nemocenského poistenia, odbory

sociálnych vecí národných výborov a Úrad dôchodkového zabezpečenia sa zlúčili do Slovenskej správy sociálneho zabezpečenia, ktorá pôsobila do konca roku 1992⁶⁴.

V roku 1993 došlo v rámci transformácie sociálnej sféry ku zmene inštitucionálneho usporiadania a vytvoreniu Národnej poisťovne, ako verejnoprávnej inštitúcie na vykonávanie nemocenského poistenia, dôchodkového poistenia v civilnom sektore (nie v silových rezortoch) a poistenia v nezamestnanosti. Zmena vyjadrovala dve nové základné skutočnosti:

1. zlúčila výkon nemocenského poistenia a dôchodkového zabezpečenia v jednej inštitúcii, tvorenej tromi samostatnými fondmi.
2. v nadväznosti na novú daňovú sústavu odčlenila financovanie Národnej poisťovne od štátneho rozpočtu a vytvorila tri samostatné fondy, ktoré sa mali tvoriť z poistného a čiastočne z príspevkov štátu. V súčasnosti je teda Sociálna poisťovňa samostatnou inštitúciou s nezávislým a od štátneho rozpočtu oddeleným hospodárením. V prípade platobnej neschopnosti niektorého zo základných fondov štát garantuje poskytnutie návratnej finančnej pomoci. Tu vidím azda najväčší kontrast s vývojom v ČR, kde k oddeleniu došlo až v roku 2004.

Spojenie zdravotného poistenia s fondmi sociálneho zabezpečenia sa časom ukázalo ako nefunkčné vzhľadom na ich principiálnu odlišnosť, čo vyvolávalo problémy v efektívnom organizačnom usporiadaní Národnej poisťovne. To bol dôvod ich rozdelenia a zriadenia pluralitného systému zdravotných poisťovní a Sociálnej poisťovne. Sociálna poisťovňa vznikla zákonom č. 274/1994 Zb. a začala svoju činnosť ako verejnoprávna inštitúcia v roku 1995. Keď štát zveril Sociálnej poisťovni výkon nemocenského poistenia a dôchodkového zabezpečenia, vybavil ju potrebnými kompetenciami a poskytol jej relatívnu nezávislosť od ministerstiev i vlády SR.

V roku 1996 bol prijatý zákon č. 123/1996 Z. z., ktorý umožnil uplatnenie systému doplnkového dôchodkového poistenia zamestnancov. Novela tohto zákona⁶⁵ z roku 2000 sprístupnila doplnkové dôchodkové poistenie prakticky všetkým občanom SR. Bližšie sa touto oblasťou zaoberá kapitola 5.3.

⁶⁴ Sociálna poisťovňa, http://www.socpoist.sk/index/podmenu.php3?id_main=1&lang=sk

⁶⁵ Zákon 409/2000 Zb.

Od roku 1996 systém sociálneho zabezpečenia plnil svoju funkciu pomocou troch subsystémov:

- Sociálne poistenie: dôchodkové a nemocenské poistenie.
- Štátna sociálna podpora: rodinné dávky.
- Sociálna starostlivosť.

Vývoj hospodárenia dôchodkového systému najlepšie ilustruje nasledujúca tabuľka: objem štátneho penzijného systému vzhľadom k HDP za sledované obdobie rastie a už v roku 1999 výdavky presiahli 10% HDP. Hospodárenie systému ako celku je síce viac-menej vyrovnané, vzhľadom k očakávanému starnutiu populácie a nárastu dependency ratia⁶⁶ by však bolo bývalo (bez uskutočnenia zmien v systéme) nerozumné očakávať udržanie rovnováhy v budúcnosti. Bilancia systému za obdobie 1995-2001 činí -2,1 mld. Sk (0,2% HDP).

Tabuľka 6: Príjmy, výdavky a saldo štátneho penzijného systému SR

Rok	Príjmy (mld. Sk)	Výdavky (mld. Sk)	Saldo (mld. Sk)	Príjmy (% HDP)	Výdavky (% HDP)	Saldo (% HDP)
1995	50,5	47,1	3,4	8,8	8,2	0,6
1996	56,9	53,5	3,4	9,3	8,7	0,6
1997	59,4	59,1	0,3	9,3	9,2	0,0
1998	65,3	65,8	-0,5	9,8	9,9	-0,1
1999	65,1	71,4	-6,3	9,6	10,5	-0,9
2000	75,4	77,4	-2,0	10,9	11,2	-0,3
2001	81,9	82,3	-0,4	11,4	11,5	-0,1

Zdroj: Štatistický úrad SR, INEKO a kalkulácia autora.

Poznámka: Podrobnejšie členenie príjmov a výdavkov Sociálnej poisťovne sa nachádza v prílohe v Tabuľke č. 21.

Od roku 1993 až dosiaľ prebehlo v dôchodkovom systéme množstvo zmien. Jednak išlo o zmeny zamerané na riešenie aktuálnych problémov a nedostatkov, v druhom rade sme boli svedkami zmien koncepčných. Podstatné však je, že napriek komplikovanej ceste mnohonásobných novelizácií a tým pádom príliš často sa meniacich pravidiel hry, transformácia sociálneho zabezpečenia ako celok podporila a umožnila

⁶⁶ viď Príloha: Graf 14: Vývoj počtu dôchodcov, prispievateľov a dependency ratia v SR.

štart ekonomickej reformy. Základný kameň, na ktorom stojí dlho očakávaná reforma sociálneho zabezpečenia, je zákon č. 461/2003 o sociálnom poistení. Tento zákon mení systém sociálneho zabezpečenia na sociálne poistenie. Reformou slovenského dôchodkového systému sa podrobne zaoberá kapitola č. 6.

5.2 Základné informácie o systéme pred reformou

Systém dôchodkového zabezpečenia v SR v období pred reformou zabezpečoval dva druhy dávok - dávky vecné a peňažné. V prvom rade išlo o dôchodky (peňažné dávky), ktoré sa ďalej delia na dôchodky starobné, (čiastočne) invalidné, za výsluhu rokov, pozostalostné (vdovský a vdovecký), sirotské, dôchodok manželky a sociálny dôchodok. Okrem toho poskytoval systém vecné dávky, kam patrí napríklad kúpeľná starostlivosť.

Tabuľka 7: Sadzby poistného pred dôchodkovou reformou

	Zamestnávateľ	Zamestnanec	Dobrovoľne poistená osoba
Dôchodkové poistenie	21,6%	6,4%	28%
Poistenie v nezamestnanosti	2,75%	1%	3%
Nemocenské poistenie	3,4%	1,4%	4,8%
Garančný fond	0,25%	-	-
Zdravotné poistenie	10%	4%	14%
Úrazové poistenie	0,5%	-	-
Spolu	38,5%	12,8%	49,8%

Zdroj: Sociálna poisťovňa a MPSVR SR.

5.2.1 Prvky konštrukcie dôchodku

Nárok na starobný dôchodok vznikol poistencovi v prípade ak splní podmienku potrebnej doby zamestnania 25 rokov a dosiahol dôchodkový vek (60 rokov u mužov a 53 až 57 rokov u žien). Výška dôchodku závisela na viacerých faktoroch, ktoré sú v stručnej forme zhrnuté v nasledujúcich bodoch a vzťahujú sa k situácii pred reformou systému.

- V prvom rade závisela na dĺžke doby zamestnania vrátane náhradných dôb. Základnou podmienkou na započítanie dĺžky zamestnania na účely dôchodkového

zabezpečenia je, aby toto zamestnanie zakladalo účasť na nemocenskom a dôchodkovom poistení.⁶⁷ Ak zamestnanie trvalo aspoň rok, započítavajú sa do doby zamestnania tzv. náhradné doby (napríklad doba základnej vojenskej služby, doba nezamestnanosti, doba starostlivosti o dieťa a podobne). V prípade ak sa prekrývali viaceré doby zamestnania alebo náhradných dôb, započítava sa iba doba, ktorej zápočet je pre občana výhodnejší.

- Ďalšou premennou, na ktorej závisela potenciálna výška dôchodku, boli tzv. pracovné kategórie. Podľa druhu vykonávaných prác zákon rozoznával tri pracovné kategórie. Princíp tohto delenia spočíval v rozlíšení zamestnaní podľa stupňa zdravotnej rizikovosti prostredí, v ktorých zamestnanci pracujú.
- Tretím prvkom konštrukcie dôchodku je (aj po reforme) priemerný mesačný zárobok. Zákon ho definoval ako mesačný priemer hrubých zárobkov dosiahnutých v piatich zárobkovo najlepších kalendárnych rokoch v rozhodnom období. Rozhodným obdobím sa rozumelo obdobie desiatich po sebe nasledujúcich kalendárnych rokov pred rokom, v ktorom vznikol nárok na dôchodok. Toto krátke rozhodujúce obdobie nezabezpečovalo dostatočnú väzbu medzi celoživotnými príjmami (a teda i platbami poistného do systému dôchodkového zabezpečenia) a výškou dôchodkov.

Priemerný mesačný zárobok sa pred rokom 2004 redukoval spôsobom uvedeným nasledujúcej v tabuľke.

Tabuľka 8: Zohľadnenie priemerného mesačného zárobku

v Sk	do 2 500	2 500-6 000	6 000-10 000	nad 10 000
Zohľadňuje sa	v plnej výške	1/3	1/10	neprihliada sa

Zdroj: Sociálna poisťovňa

Vzhľadom na existujúci spôsob výpočtu dôchodku, ktorý bol založený na statickej redukcii priemerného mesačného zárobku rozhodujúceho pre určenie výšky dôchodku, navrhovala sa každoročne úprava novopriznávaných dôchodkov, ktorá mala za účel odstrániť diferencie medzi novopriznávanými dôchodkami a dôchodkami už vyplácanými a pravidelne zvyšovanými. Inštitúcia „úpravy novopriznávaných

⁶⁷ Podrobný popis, aké činnosti uznáva zákon za doby zamestnania nepovažujem za potrebné uvádzať, v zásade je situácia identická s ČR. O náhradných dobách platí približne to isté. Pre podrobný výpočet

dôchodkov“ bola do systému dôchodkového zabezpečenia zavedená zákonom NR SR č. 38/1994 Z. z. Druhou skutočnosťou podmieňujúcou úpravu novopriznávaných dôchodkov, je ich pravidelné zvyšovanie na základe nárastu životných nákladov.

Zákon⁶⁸ stanovoval povinnosť zvýšiť vyplácané i novo priznávané dôchodky, ak životné náklady vzrastú aspoň o 10% alebo priemerná mzda vzrastie aspoň o 5% (na základe údajov vykázaných Štatistickým úradom SR), a to najskôr po uplynutí troch mesiacov od posledného zvýšenia.⁶⁹ Pevné sumy zvýšenia dôchodkov sa určovali s prihliadnutím na rast životných nákladov, percentuálny nárast dôchodkov sa zase odvíja od rastu priemernej mzdy. Účelom spomínaného zákona bola predovšetkým snaha zabezpečiť súlad medzi vývojom životnej úrovne dôchodcov a ekonomicky aktívneho obyvateľstva.

5.2.2 Výpočet starobného dôchodku

Ako už bolo vysvetlené v predchádzajúcom oddieli, výška starobného dôchodku závisela na viacerých faktoroch. Základným prvkom vo výpočte výšky dôchodku bol tzv. ročný priemer hrubých zárobkov za kalendárny rok (RP).

$$RP = \frac{V * 365}{365 - d},$$

kde V je súčet započítateľných zárobkov v dosiahnutom kalendárnom roku a d reprezentuje súčet náhradných dôb (v kalendárnych dňoch).

Od tohoto základného ukazovateľa sa ďalej odvíja priemerný mesačný zárobok (PMZ), ktorého výška sa zistí nasledovným spôsobom:

$$PMZ_{neredukovaný} = \frac{V_5 * 365}{(1825 - d) * 12},$$

kde V_5 predstavuje súčet započítateľných hrubých zárobkov dosiahnutých v kalendárnom roku a d je súčet náhradných dôb (v kalendárnych dňoch) za uvedených 5 kalendárnych rokov.

činností a náhradných dôb nereformovaného systému odporúčam nahliadnuť do zákona č. 461/2003 Z. z.

⁶⁸ Zákon 46/1991 Zb. o zvyšovaní dôchodkov v znení neskorších predpisov.

⁶⁹ Sociálna poisťovňa, <http://www.socpoist.sk/index/podstranka.php3?id=270&lang=sk>.

Tabuľka 9: Výpočet starobného dôchodku v SR pred dôchodkovou reformou

	1. pracovná kategória	2. pracovná kategória	3. pracovná kategória
Základná výmera	60% PMZ*	55% PMZ	50% PMZ
Zvýšenie základnej výmery***	nad 20 rokov zamestnania za každý rok 2%	nad 20 rokov zamestnania za každý rok 1.5%	nad 20 rokov zamestnania za každý rok 1%
Relatívne maximum (v Sk)	7 286 (8 282)	6 566	6 389
Zvýšenie za ďalšie zamestnanie**	1.5% za každých ďalších 90 dní	1.5% za každých ďalších 90 dní	1.5% za každých ďalších 90 dní
Valorizácia			
Absolútne maximum (v Sk)	8 282	8 282	8 282

Zdroj: Sociálna poisťovňa

*priemerný mesačný zárobok

**ak človek pracuje aj v období po vzniku nároku na dôchodok

*** za dobu zamestnania po 18. roku veku do dovŕšenia veku potrebného na vznik nároku na dôchodok

5.3 Systém penzijného pripoistenia

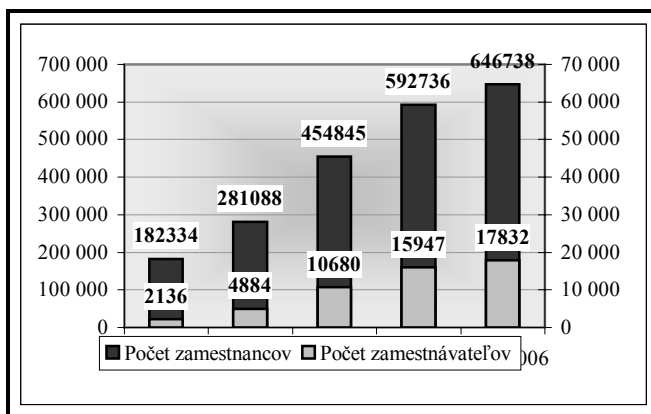
Rovnako ako v Českej republike, i na Slovensku existuje možnosť penzijného pripoistenia. Všeobecné rysy tohto systému sú popísané v kapitole 3.3 - cieľom tejto kapitoly je stručne zhrnúť vývoj tohto segmentu v SR a kvantifikovať jeho váhu v dôchodkovom systéme.

Systém doplnkového dôchodkového poistenia vznikol v SR 1996 zákonom č. 123/1996 Z. z. Účelom tohto zákona bolo vytvoriť právny rámec novej formy získania vyšších dôchodkových nárokov zamestnancov prostredníctvom systému doplnkového dôchodkového poistenia. Cieľom tohto systému je umožniť poistencovi poberať popri

dôchodku zo Sociálnej poisťovne aj ďalší príjem v starobe alebo v invalidite, prípadne ho získať pre svojich pozostalých v prípade úmrtia.

V koncepcii reformy sociálneho poistenia pre systém doplnkového dôchodkového poistenia deklarovaná nutnosť zmien bola pretavená do novely uvedeného zákona, ktorá nadobudla účinnosť od 1. januára 2001. Hlavný cieľ novely, popri iných nevyhnutných úpravách, spočíval v umožnení účasti na doplnkovom dôchodkovom poistení prakticky všetkým ekonomicky aktívnym občanom, najmä samostatne zárobkovo činným osobám a ich spolupracujúcim osobám, zamestnancom rozpočtových a príspevkových organizácií.

Graf 4: Vývoj počtu pripoistených zamestnancov a prispievajúcich zamestnávateľov

Zdroj: Asociácia doplnkových dôchodkových poisťovní

Od vzniku doplnkového dôchodkového poistenia do konca roku 2001 uzatvorilo zamestnanecké a poistenecké zmluvy 277 570 občanov. Len v roku 2000 pribudlo cca 100 000 nových poistencov. Zvýšenie celkového počtu poistencov v roku novelizácie zákona o vyše 50 % v porovnaní s rokom 2000 jednoznačne dokumentuje prínos novely. Ak toto zistenie premeníme do jednoduchšej reči, zistíme, že počas prvých štyroch rokov fungovania doplnkového dôchodkového poistenia bol priemerný ročný nárast približne 45 000 poistencov. Avšak v roku 2001, v ktorom od 1. januára nadobudla účinnosť novela zákona, bolo zaznamenané viac ako dvojnásobné zvýšenie počtu nových poistencov, čím sa dosiahlo aj približne dvojnásobné zefektívnenie pôvodného systému doplnkového dôchodkového poistenia.

K 30.06.2004 bolo poistených takmer 650 000 zamestnancov, čo predstavuje približne 24% z celkového počtu ekonomicky aktívneho obyvateľstva na Slovensku. Objem majetku spravovaný doplnkovými dôchodkovými poisťovňami v súčasnosti

dosahuje výšku takmer 13,8 miliardy Sk (cca 1,6% HDP). Od svojho vzniku do polovice roka 2004 uzatvorili poisťovne celkovo 17 832 zamestnávateľských zmlúv. V súčasnosti na trhu existuje 5 doplnkových dôchodkových poisťovní⁷⁰ a ich portfóliá investícií sa skladajú viac ako z polovice zo štátnych dlhopisov⁷¹.

Štátny dozor nad doplnkovým dôchodkovým poistením patril do roku 2005 v SR do kompetencie MPSVR SR a MF SR. Obidve ministerstvá pri výkone svojej funkcie vykonávali dozor nad dodržiavaním jednotlivých ustanovení zákona, všeobecne záväzných právnych predpisov, dodržiavaním dávkového plánu, štatútu a dozerajú na hospodárenie doplnkovej dôchodkovej poisťovne.

Situáciu možno celkovo zhrnúť podobne ako v prípade Českej republiky: 3. pilier zaznamenáva sústavný rast, avšak priemerný mesačný príspevok je aj v prípade Slovenska veľmi nízky – približne 3,5% priemernej mzdy, pričom váha štátneho systému tvorí 28,75% hrubej mzdy. Táto nízka hodnota spolu s relatívne nízkou mierou participácie (len 24% ekonomicky aktívneho obyvateľstva) zodpovedá presne samotnému názvu doplnkové poistenie. S objemom vyplatených dávok 2,054 mld. Sk v roku 2004 tvorí skutočne len doplnok štátnemu systému, ktorý každoročne redistribuje prostriedky vo výške 12% HDP (cca 85 mld. Sk). Kvôli tejto skutočnosti nemožno očakávať, že by existencia a štátna podpora 3. piliera dokázali výraznejším spôsobom nahradiť v agregátom merítke štátnu penziu a zabrániť prepadu bilancie 1. piliera.

5.4 Nutnosť reformy?

Azda najväčší problém priebežne financovaných dôchodkových systémov predstavuje ich tesná previazanosť s vekovou štruktúrou populácie. V súčasnosti v Európe dominujúci demografický vývoj je charakteristický najmä znižujúcou sa pôrodnosťou, predlžujúcou sa strednou dĺžkou života a celkovým prirodzeným úbytkom obyvateľstva. Inak tomu nie je ani na Slovensku, keď popri úbytku obyvateľstva bude starnutie druhou významnou črtou budúceho vývoja obyvateľstva.⁷² Svojim významom

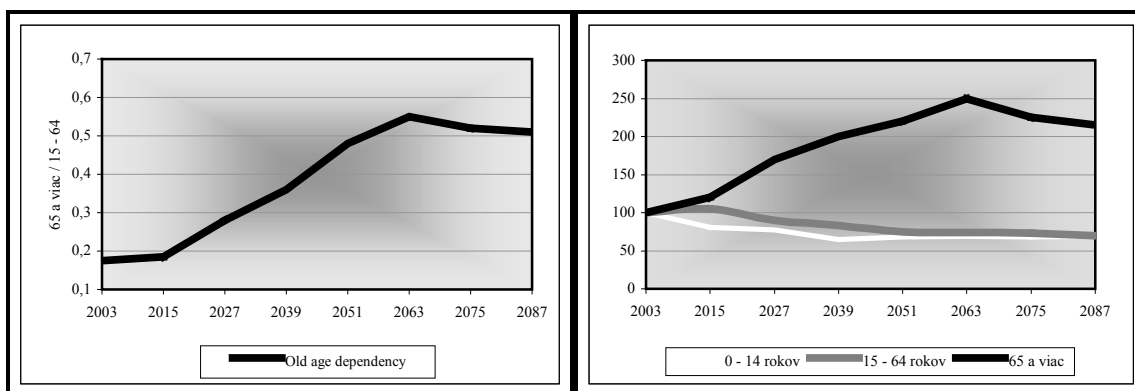
⁷⁰ Prvá DDP Tatry – Sympatia, Pokoj DDP, DDP Stabilita, DDP Credit Suisse Life&Pension a DDP ING.

⁷¹ Presná skladba portfóliá: 50,3% štátne dlhopisy a pokladničné poukážky, 29,85% vkladové a bežné účty, depozitné certifikáty, 7,5% zahraničné cenné papiere, 7,53% dlhopisy prijaté na hlavnom trhu BCP, 3,61% nehnuteľnosti.

⁷² SLOVENSKÁ AKADÉMIA VIED: Zborník analyticko-prognostických štúdií k prognóze vývoja Slovenska do roku 2010, 2002.

ide jednoznačne o najzávažnejší dôsledok súčasného populačného vývoja. Ako dokazuje vývoj indexu starnutia (počet obyvateľov starších ako 17 rokov/počet obyvateľov mladších ako 17 rokov), proces starnutia sa zrýchli vo všetkých variantoch prognózy⁷³. Vo vysokom variante sa predpokladá 4,8-násobný nárast indexu starnutia do roku 2050, v strednom variante 3,7-násobný nárast a aj v nízkom variante vzrastie index starnutia 3-násobne. Ináč povedané, kým v súčasnosti pripadajú na 1 obyvateľa vo veku nad 65 rokov dvaja obyvatelia vo veku do 17 rokov, v roku 2050 bude podľa stredného variantu tento pomer skoro presne opačný. Na jedného obyvateľa vo veku do 17 rokov pripadnú skoro dvaja obyvatelia vo veku na 65 rokov.⁷⁴

Grafy 5: Trendy vo vekových skupinách a vývoj dependency ratia

Zdroj: MF SR

Prognóza demografického vývoja je síce alarmujúca, celú vinu na neudržateľnosti priebežného dôchodkového systému však podľa mňa rovnako, ako v prípade ČR, nemožno prisúdiť jedine starnutiu obyvateľstva. Dôležitú rolu hrajú i ďalšie faktory, ktoré sa významnou mierou spolupodieľajú na neefektívite a nespravodlivosti:

- **Neefektivita systému** - slovenský dôchodkový systém bol jedným z najmenej efektívnych (t.j. jedným z najdrahších) na svete, pretože na zabezpečenie dôchodkov vo výške približne 40% hrubej mzdy spotreboval 28% hrubej mzdy. Každý občan teda 30 – 40 rokov študuje, pracuje a odvádza príspevky, aby v priemere 13 rokov dostával sumu iba o niečo vyššiu! Okrem toho, z 28% hrubej mzdy na dôchodkové

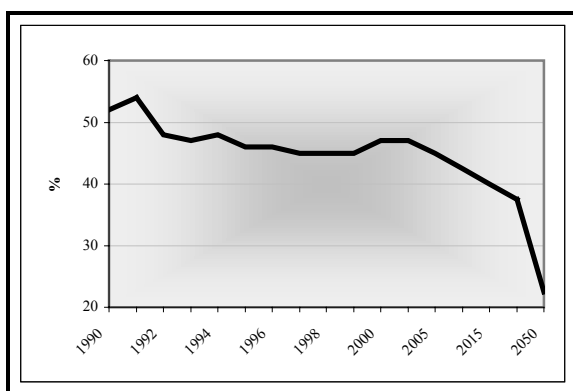
⁷³ Vid' Prílohu: Graf : Vývoj indexu starnutia v SR do roku 2050.

⁷⁴ INFOSTAT – Inštitút informatiky a štatistiky: Prognóza vývoja obyvateľstva SR do roku 2050.

zabezpečenie Sociálna poisťovňa používala približne 6,5 p.b. na úhradu nákladov spojených s invalidným a pozostalostným poistením. V krajinách, kde invalidné a pozostalostné poistenie prešlo zo správy štátu do súkromných rúk, sa náklady naň pohybujú na úrovni 1,5 - 3% hrubej mzdy, pričom dôchodky sú vo väčšine prípadov vyššie.⁷⁵

- **Vysoké odvodové zaťaženie**⁷⁶ negatívne vplýva na trh práce, zamestnanosť a hospodárstvo ako také. Ďalej vedie k nízkej disponibilnej mzde a demotivácii oficiálne pracovať a zamestnávať. Vysoké odvody majú veľký vplyv na rozsah šedej ekonomiky.
- **Pomerne vysoká miera nezamestnanosti** – úzka súvislosť s predchádzajúcim bodom.
- **Nízka motivácia** zostať zamestnaný aj po získaní nároku na dôchodok.
- **Nepriaznivý vývoj indexu závislosti a miery náhrady** (replacement rate = priemerný starobný dôchodok / priemerná hrubá mesačná mzda) - pri zachovaní dôchodkového veku podľa zákona o sociálnom poistení by musela relácia „dôchodok / mzda“ klesnúť do roku 2050 približne o polovicu, aby sa zabezpečila vyrovnaná bilancia dôchodkového systému

Graf 6: Historický vývoj a predikcia miery náhrady

Zdroj: MF SR: Inštitút finančnej politiky - Vplyv dôchodkového sporenia na verejné financie a občanov, 2004

⁷⁵ CHREN, M. – ŠVEJNA, I.: Dôchodková reforma po slovensky.

⁷⁶ Dokonca podľa vyššie zmienených autorov najvyššie spomedzi krajín OECD! Aspoň dovtedy, kým Česká republika nezvýšila odvody na rovnakých 28%.

- **Implicitný dlh**⁷⁷ – Podľa výpočtov Inštitútu finančnej politiky MF SR sa implicitný dlh pohyboval v roku 2003 na úrovni približne 400% HDP. Potvrdila sa tak skutočnosť, že krajiny strednej a východnej Európy, ktoré mali svoj dôchodkový systém založený len na fungovaní priebežného piliera dosahujú nadpriemerné hodnoty implicitného dlhu. V prípade SR to znamená, že na splatenie implicitného dlhu by celá spoločnosť musela vynaložiť prostriedky v hodnote štvorročnej produkcie krajiny.

Implicitný dlh v zmysle záväzkov súčasného dôchodkového systému predstavuje cca 32 - násobok bežných výdavkov na dôchodkové dávky v určitom roku. Približne 16 – násobok bežných ročných výdavkov tvoria záväzky voči súčasným poberateľom dôchodkových dávok a 16 – násobok bežných ročných výdavkov, predstavujú záväzky voči budúcim poberateľom dôchodkových dávok, ktorí by odchádzali do dôchodku so stále sa znižujúcou započítanou dĺžkou doby zamestnania / poistenia. V prepočítaní na výdavky roku 2001, ktoré tvorili 73,4 mld. Sk táto čiastka činí 2 349 mld. Sk, čo tvorí 327% HDP.⁷⁸

- **Vlastnícke práva** - zaplatené príspevky nie sú majetkom občana, ten teda nemá dôvod sa starať o to, ako s nimi bude naložené. Okrem toho dôchodkové dávky nie sú predmetom dedičstva a samotná výška dôchodku je daná politickými rozhodnutiami.
- **Univerzalita a uniformita** – oficiálne deklarované, v praxi však nedodržiavané: napríklad výnimočné postavenie silových rezortov. S univerzalitou systému súvisí aj zjednotenie veku odchodu do dôchodku u mužov a žien. Žena odchádzajúca do starobného dôchodku prispieva na dôchodkové zabezpečenie o 1,38-krát dlhšie ako poberá starobný dôchodok a muž odchádzajúci do starobného dôchodku prispieva na dôchodkové zabezpečenie 2,45-krát dlhšie ako poberá starobný dôchodok.⁷⁹

Očakávaný demografický vývoj spolu s vyššie popísanými nedostatkami nedávali dôchodkovému systému šancu dlhodobo vyrovnať hospodáriť. Naopak nevyhnutnou sa ukazovala byť možnosť radikálnych zmien v systéme. Bez akýchkoľvek zásahov by sa

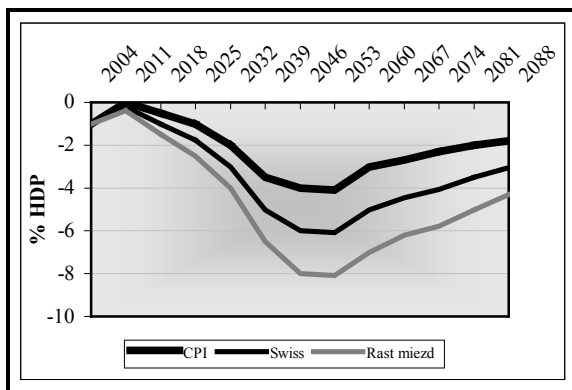
⁷⁷ Súčasná hodnota naakumulovaných dôchodkov vyplácaných existujúcim dôchodcom ako aj dôchodkov, na ktoré by mali nárok súčasní poistenci v prípade úplného zastavenia priebežného piliera v danom roku.

⁷⁸ http://www.sdf.sk/sdf_media/19_reformadoch2002.pdf

⁷⁹ NEMEC, M.: Prechod od sociálneho zabezpečenia k sociálnemu poisteniu.

totiž situácia vyvíjala spôsobom zachyteným na nasledujúcom grafe. Výsledná bilancia závisí na spôsobe indexácie dôchodkov, v tomto prípade podľa rastu nominálnych miezd, inflácie (CPI) a podľa ich priemeru (tzv. švajčiarska indexácia). Nech sa však valorizácia dôchodkov uskutoční akýmkoľvek spôsobom, výsledkom bude vždy len deficit dosahujúci maxima približne v roku 2050, spôsobený najmä nárastom dependency ratia.

Graf 7: Bilancia štátneho penzijného systému bez reformy

Zdroj: MELICHERČÍK, I. – UNGVARSKÝ, C.: Pension Reform in Slovakia: Perspectives of the Fiscal Debt and Pension Level.

Fakty uvedené v tejto kapitole hovoria jasnou rečou: reforma je nutná. Neznamená to však, že by systém nedokázal fungovať ešte relatívne dlhé obdobie. Čím neskôr sa však systémové zmeny odkladajú, tým vyššie náklady sú s týmito zmenami spojené a tým dlhšie budú musieť všetci občania doplácať na neefektívny a nespravodlivý systém. Oproti ekonomickým argumentom však stojí politická (ne)prieichodnosť a populizmus. Slovenská a Česká republika sú krajinami, ktoré napriek veľmi podobnému vývoji parametrov svojich dôchodkových systémov vykročili každá iným tempom k cieľu, ktorým sú predovšetkým dôchodky na dôstojnej úrovni nezatážujúce neznesiteľne verejné financie. Nasledujúca kapitola sa venuje popisu cesty, na ktorú vystúpila SR.

6 Dôchodková reforma v Slovenskej republike

Táto kapitola sa stručne venuje problematike slovenskej dôchodkovej reformy. Keďže šírka témy presahuje svojim spôsobom rámec tejto práce, nie je možné venovať sa úplným detailom. Hlavným cieľom je popísať zmeny, ktoré do systému vniesla trojica reformných zákonov a ich dôsledky.

Pri úvahách o reformách penzijných systémov automaticky vyvstáva otázka, ktorý z uvedených spôsobov (kapitola 4.1) dôchodkovej reformy je ten správny? A ako by mala vyzeráť reforma, ktorá by znamenala skutočnú zmenu k lepšiemu? Na túto otázku neexistuje jednoznačná odpoveď, dôležitú úlohu zohrávajú prvky špecifické pre každú krajinu. V kontexte diskusie dôchodkových reforiem v ČR a SR však platí, že parametrické úpravy nedokážu uspokojivo odpovedať na výzvu nepriaznivého demografického vývoja a virtuálne účty strácajú opodstatnenie, ak v systéme peniaze jednoducho nie sú. Navyše zavedenie takýchto opatrení môže ešte prehĺbiť existujúce problémy a predražiť budúce zmeny.

Na Slovensku sa spomedzi štyroch spomínaných možností nakoniec rozhodlo pre zmiešaný viacpilierový systém. O tom, ako prebehla reforma, čo sa konkrétne zmenilo a aké sú vyhliadky do budúcnosti, sa možno dočítať na nasledujúcich stranách.

6.1 Vývoj reformy v SR

Dôchodková reforma je náročný a niekoľko rokov trvajúci proces. Dokladá to aj skutočnosť, že na Slovensku sa presadila až druhá koncepcia dôchodkovej reformy, napriek spoločnému znaku – prechodu na trojzložkový systém financovania. Ich

odlišnosť spočívala vo výške príspevku do 2. piliera. Druhým významným rozdielom bol pohľad na spravovanie úspor v 2. súkromnom pilieri.

Prvá koncepcia z dielne MPSVR SR z roku 1999 vznikla v dobe, keď odvody na dôchodky predstavovali 27,5% vymeriavacieho základu. Navrhovala delenie príspevkov v pomere 5,5:1 v prospech 1. piliera (22,5%), zvyšok (5,5%) ma ísť do 2. piliera, pričom sa mal postupne tento pomer meniť v prospech kapitalizačného piliera. Bohužiaľ táto koncepcia sa nedokončila.

Ďalšia koncepcia prišla na svet začiatkom roku 2003. Zvýšila percento odvodov na sporivé účty na 10% (neskôr zmenené na 9%) hrubej mzdy – medzi jej priority teda patrilo presunutie väčšej časti odvodov pod správu súkromných dôchodkových správcovských spoločností. Tento model vychádzal zo skúseností juhoamerických krajín, ktoré boli čase reforiem považované za tranzitívne ekonomiky, rovnako ako Slovensko.

Samotná dôchodková reforma pozostáva z troch hlavných častí⁸⁰, ktorým sa bližšie venujú nasledujúce podkapitoly:

1. Zákon č. 461/2003 Zb. o sociálnom poistení, ktorý mení prvý priebežný pilier.
2. Zákon č. 43/2004 Zb. o starobnom dôchodkovom sporení zakladá druhý kapitalizačný pilier dôchodkového zabezpečenia.
3. Zákon č. 650/2004 Zb. o doplnkovom dôchodkovom sporení, ktorý nahrádza zákon č. 123/1996 o doplnkovom dôchodkovom poistení a reformuje tretí pilier dôchodkového systému.

6.2 Prvý pilier

Prvým krokom k zreformovaniu dôchodkového systému na Slovensku je prechod od sociálneho zabezpečenia k sociálnemu poisteniu. Tento prechod uskutočňuje zákon č. 461/2003 Zb. o sociálnom poistení, ktorý mení prvý priebežný pilier. Účelom zákona je hlavne posinenie princípu zásluhovosti pri stanovení výšky dôchodku, zefektívnenie systému činnosti a kontroly v sociálnom poistení a obmedzenie zneužívania nemocenského poistenia. Reaguje tak najmä na nadmernú redistributivitu systému, ktorú

⁸⁰ Sociálna poisťovňa, <http://www.socpoist.sk>

demonštruje tabuľka č. 10. Napríklad časť mesačného príjmu nad 10 000 Sk nebola zohľadňovaná vo výpočte dôchodku (viď kapitolu 5.2) napriek tomu, že priemerná mesačná mzda v roku 2002 činila 13 511 Sk. Zároveň znižuje závislosť prvého piliera od rozhodnutí vlády.⁸¹

Tabuľka 10: Výška dôchodku v závislosti na počte odpracovaných rokov a výške príjmu.

Dĺžka trvania zamestnania (vrátane náhradných dôb)								
PMZ*	35	36	37	38	39	40	41	42
7 245	6 462	6 547	6 633	6 720	6 809	6 898	6 989	7 081
8 280	6 602	6 690	6 779	6 869	6 960	7 053	7 147	7 242
9 315	6 743	6 833	6 924	7 016	7 109	7 204	7 300	7 397
10 350	6 836	6 928	7 021	7 116	7 211	7 309	7 407	7 480
11 385	6 836	6 928	7 021	7 116	7 211	7 309	7 407	7 480

* Priemerný mesačný zárobok za päť „najlepších“ rokov počas posledných desiatich rokov zamestnania.
Zdroj: GOLIAŠ, P.: Pension reform in Slovakia.

Ciele zákona o sociálnom poistení možno zhrnúť do nasledujúcich bodov:

1. Sloboda v rozhodovaní o čase odchodu do dôchodku, posilnenie princípu zásluhovosti a osobnej zodpovednosti občana za vlastnú sociálnu situáciu.
2. Stimulácia rastu ekonomiky a tvorby nových pracovných miest pomocou zníženia odvodového zaťaženia.
3. Vytvoriť jednoduchý a prehľadný systém sociálneho poistenia.

Ad 1.:

- Výška novopriznávaných dôchodkov bude v plnej miere závisieť na odvodených príspevkoch.
- Zmenilo sa tiež rozhodujúce obdobie, podľa ktorého sa vypočítava dôchodok. V priebežnom systéme sa pred reformou dôchodok počítal podľa zárobku v najlepších piatich z posledných desiatich rokov pred odchodom do dôchodku. Podľa novej

⁸¹ MPSVR: Zmeny v systéme starobných dôchodkov, 2003.

metódy sa počíta podľa počtu všetkých odpracovaných rokov a dosiahnutej výšky zárobku, a to od roku 1994.

- Solidarita sa obmedzila na podporu jednotlivcov, ktorí si počas produktívneho života z rôznych dôvodov nedokázali nasporiť sumu potrebnú aspoň na zabezpečenie dôchodku vo výške 1,2-násobku životného minima (5 052 Sk v roku 2004).
- Zníženie politického vplyvu: striktné určená indexácia dôchodkov, a to podľa inflácie a rastu priemernej nominálnej mzdy v ekonomike, pričom každý z týchto faktorov má rovnakú 50-percentnú váhu.
- Postupné zvýšenie dôchodkového veku rýchlosťou 9 mesiacov za rok na konečných 62 rokov.⁸²
- Možnosť individuálneho veku odchodu do dôchodku v prípade, že pri minimálne desiatich rokoch dôchodkového poistenia bude suma predčasného dôchodku vyššia ako 1,2 – násobok životného minima (životné minimum dnes predstavuje 4 210 Sk).
- Motivácia pracovať čo najdlhšie: predčasný odchod do dôchodku zohľadnený zrážkou 0,5% za každý mesiac, neskorší odchod bude zvýhodnený nárastom 0,5%.
- Umožnenie poberania dôchodku popri výkone zárobkovej činnosti.
- Výška priemerného dôchodku z 1. piliera má dosiahnuť 50% hrubej mzdy (v súčasnosti 42%)

Ad 2.: Zmena odvodového zaťaženia

Skutočnosť, ako sa prerozdělilo odvodové zaťaženie, najlepšie ilustruje nasledujúca tabuľka. Ako vidieť, v dobe pred reformou, prispievali zamestnanec a zamestnávateľ spolu 51,3%, dobrovoľne poistené osoby 49,8%. Pod tento mierny rozdiel sa podpisuje absencia príspevkov týchto osôb do garančného fondu a na úrazové poistenie. Podstatným číslom pre túto prácu je však hlavne výška odvodov na dôchodkové poistenie, ktorá činila 28% (21,6%+6,4%). Pri bližšom pohľade na situáciu po 1.1.2004 (t.j. po reforme 1. piliera) vidieť pokles celkového zaťaženia zamestnancov a zamestnávateľov spolu, z 51,3% na 48,6%, pričom si však výraznejší pokles celkovej sadzby u zamestnávateľov (o 3,3%) vybral daň v podobe nárastu zaťaženia zamestnancov o 0,6%. V prípade dobrovoľne poistených osôb (DPO) došlo k zanedbateľnému poklesu

sadziieb (o 0,15%) a k zavedeniu príspevku do rezervného fondu, ktorý predtým neplatili. Má za úlohu spolufinancovať náklady reformy.

Čo však nie je také jasné na prvý pohľad je skutočnosť, že v rámci „machinácií“ s percentami stúpla výška príspevku na dôchodkové poistenie z 28% na 28,75%, zatiaľ čo u DPO klesla na 26%. Tento výsledok vyznieva z časti protikladne so zámerom zníženia odvodového zaťaženia, najmä ak starý dôchodkový systém bol kritizovaný za nízky pomer výšky odvodov a výšky dôchodku. Okrem toho došlo aj k zvýšeniu maximálneho vymeriavacieho základu z 32 000 Sk na trojnásobok priemernej mzdy (priemerná mzda = 15 825 Sk v roku 2004). Výrazne teda stúplo odvodové zaťaženie pracujúcich s vysokými príjmami, keďže do reformy sa platili odvody z nižšieho základu.⁸³

Tabuľka 11: Zmena odvodového zaťaženia (v % vymeriavacieho základu)⁸⁴

	Zamestnávateľ		Zamestnanec		Dobrovoľne poistená osoba	
Dôchodkové poistenie	21,6	21,75*	6,4	7,0***	28,0	26,0
Poistenie v nezamestnanosti	2,75	1,0	1,0	1,0	3,0	2,5
Nemocenské poistenie	3,4	1,4	1,4	1,4	4,8	4,4
Garančný fond	0,25	0,25	-	-	-	-
Zdravotné poistenie	10,0	10,0	4,0	4,0	14,0	14,0
Úrazové poistenie	0,5	0,8**	-	-	-	-
Rezervný fond	-	-	-	-	0,0	2,75
Spolu	38,5	35,2	12,8	13,4	49,8	49,65

* Odvody do starobného poistenia (16%), invalidného poistenia (3%) a rezervného fondu (2,75%), ktorý slúži na vykrývanie prípadných deficitov Sociálnej poisťovne.

** Od roku 2007 sa má sadzba diferencovať podľa stupňa nebezpečnosti zamestnania – odvody 0,3–2,1 %.

*** Odvody do starobného poistenia (4%) a invalidného poistenia (3%).

Zdroj: Sociálna poisťovňa a MPSVR SR

Ad 3.: Zjednodušenie systému sociálneho poistenia a ďalšie zmeny.⁸⁵

- Súčasťou sociálneho poistenia sa okrem systémov nemocenského, dôchodkového a úrazového poistenia stáva aj systém poistenia v nezamestnanosti a garančné poistenie.
- Rozčlenenie dôchodkového poistenia na starobné a invalidné poistenie.

⁸² Podrobná tabuľka ilustrujúca predlžovanie dôchodkového veku sa nachádza v prílohe.

⁸³ CHREN, M. – ŠVEJNA, I.: Dôchodková reforma po slovensky.

⁸⁴ V tomto prípade sa vymeriavací základ rovná hrubej mzde.

⁸⁵ Sociálna poisťovňa

- Nový valorizačný mechanizmus: rovnaká váha rastu miezd a CPI – tzv. švajčiarska indexácia.
- Dávka v nezamestnanosti v jednotnej výške 50% vymeriavacieho základu – motivácia hľadať si prácu.
- Zrušenie pomerných starobných dôchodkov, čiastočných invalidných dôchodkov, dôchodku manželky, dôchodku za výsluhu rokov a sociálneho dôchodku.⁸⁶
- Zmena podmienok na získanie nároku na starobný dôchodok: podľa nového systému má poistenec nárok na starobný dôchodok, ak bol dôchodkovo poistený najmenej 10 rokov a dovŕšil vek 62 rokov.
- Zlúčenie podmienok nároku na vdovský a vdovecký dôchodok – vdova aj vdovec získavajú 60% dôchodku, na ktorý by mal nárok zosnulý, v období jedného roka od smrti manžela/manželky.
- Najvýznamnejšou zmenou sú nové pravidlá výpočtu dôchodku, ktorý významne zohľadňuje výšku prostriedkov, ktoré jednotlivec do systému odviezol. V porovnaní s predchádzajúcim stavom prenáša váhu zodpovednosti za výšku príjmu v starobe zo štátu na jednotlivca. Jeho podrobný opis by však bol príliš obsiahly a prekračuje ambície a priestorové možnosti tejto práce. Podstatné je, že výrazným spôsobom zvýšil zásluhovosť systému, čo možno jednoznačne hodnotiť ako pozitívne opatrenie. Aby hneď po zmene systému nevznikli veľké rozdiely v dôchodkoch ľudí, zakomponovali reformátori do zmien (z dôvodu politickej priechodnosti?) redistributívny mechanizmus⁸⁷, ktorý bude fungovať tri roky, pričom každým rokom bude miera prerozdelenia nižšia. Po tomto období sa začnú naplno prejavovať rozdiely medzi najvyššími a najnižšími dôchodkami ako možno vidieť v tabuľke č. 24 v prílohe.

⁸⁶ Zákon o sociálnom poistení teda rozoznáva od 1.1.2004 len šesť druhov dôchodku, a to: starobný, predčasný starobný, invalidný, vdovský, vdovecký a sirotský dôchodok.

⁸⁷ Pridané dostanú ľudia, ktorí zarábali menej, prípadne na úrovni priemernej mzdy, naopak, uberie sa nadpriemerne zarábajúcim.

6.3 Kapitalizačný (druhý) pilier dôchodkového systému

6.3.1 Zavedenie 2. piliera

Od januára 2005 sa zákonom č. 43/2004 Zb. o starobnom dôchodkovom sporení zavádza aj pomerne silný druhý – kapitalizačný - pilier. Jeho zavedením dochádza k zmene vlastníckych vzťahov poistencov k tej časti poistného, ktorú neodvedú do Sociálnej poisťovne, ale do súkromných dôchodkových správcovských spoločností (DSS). Zmenou vlastníckych vzťahov v prípade druhého piliera sa systém dôchodkového poistenia mení na formu dôchodkového sporenia na vlastný účet.

Účasť v druhom pilieri je povinná pre všetkých poistencov, ktorým vzniká povinnosť dôchodkového sporenia počnúc 1. januárom 2005. Poistenci, ktorým táto povinnosť vznikla pred týmto dňom, sa môžu do 30.6.2006 rozhodnúť, či budú pokračovať len v prvom pilieri dôchodkového systému alebo sa stanú dôchodkovými sporiteľmi. Ochotu vstúpiť do kapitalizačného piliera ilustruje graf Ochota ľudí vstúpiť do 2. piliera, uvedený v prílohe.

Ďalšia významná zmena sa týka odvodov do dôchodkového systému. Zamestnávateľia sú po novom povinní odvádzať za svojich zamestnancov (sporiteľov)⁸⁸ do druhého piliera 9% vymeriavacieho základu, čo znamená na druhej strane pokles ich odvodu do prvého piliera zo 16% na 5% (2% sú presmerované do rezervného fondu Sociálnej poisťovne). Spolu s odvodmi od zamestnancov na starobné sporenie (4%) sa takto zabezpečí rovnaká výška príspevkov do oboch pilierov (9% + 9%).⁸⁹

Tabuľka 12: Povinné odvody na dôchodkové zabezpečenie pred a po reforme (ako % hrubej mzdy platené spolu zamestnancom a zamestnávateľom)

	Pred reformou	Po reforme (po 1.1.2005)		
	Spolu	Starobný d.	Invalidný d.	Rezerva
1. priebežný pilier	28%	9%	6%	4,75%
2. kapitalizačný pilier	-	9%	-	-
Spolu	28%	28,75%		

Zdroj: INEKO

⁸⁸ Za ženy na materskej dovolenke, vojakov základnej služby a občanov v civilnej službe bude prispievať do 2. piliera štát. Za poberateľov materského, nemocenského, ošetrovného a dávok v nezamestnanosti bude do 2. piliera prispievať Sociálna poisťovňa.

⁸⁹ Inštitút finančnej politiky, Ministerstvo financií SR.

Výber poisťného pre kapitalizačný pilier prebieha centrálné cez Sociálnu poisťovňu. Tá po odrátaní poplatku vo výške 0,5% prevedie poisťné príspevky na účty dôchodkových spoločností, ktoré tieto peniaze pripíšu svojim klientom na ich osobné účty. Správcovské spoločnosti majú právo vyberať poplatky za vedenie účtu (1% z prichádzajúceho poisťného) a za správu majetku (0,07% z priemernej čistej hodnoty aktív). Vybrané príspevky DSS investujú na finančných a kapitálových trhoch, pričom miera zhodnotenia sa líši v závislosti na type fondu⁹⁰, ako aj v závislosti na konkrétnej DSS. O hodnote svojho majetku bude občan pravidelne informovaný. Diskusia o investíciách DSS dostala priestor v nasledujúcej kapitole.

Občan, ktorý vstúpi do sporivého systému, bude po dosiahnutí dôchodkového veku poberať dvojjazkový dôchodok. Prvú časť dávok bude dostávať ako účastník 1. piliera, druhú časť ako účastník 2. piliera. Tak ako v systéme poistenia, aj v systéme sporenia je podmienkou na začatie vyplácania dávok dosiahnutie dôchodkového veku a predchádzajúca účasť v systéme v dobe najmenej desiatich rokov. Toto opatrenie implicitne vylučuje zapojenie sa osôb starších ako 52 rokov do 2. piliera (dôchodkový vek je stanovený na 62 rokov).

Zo Sociálnej poisťovne bude dôchodca dostávať jednu polovicu dávky, na ktorú by mal nárok, keby naplno ostal zapojený iba v systéme poistenia, teda v 1. pilieri. Pri dávkach z 2. piliera sa bude môcť občan po dosiahnutí dôchodkového veku rozhodnúť pre jeden z dvoch variantov vyplácania dávok – vo forme doživotného dôchodku alebo vo forme programovaného výberu. Výška dávok bude úmerná objemu nasporených prostriedkov.

Doživotná anuita – nákup doživotného dôchodku v stanovenej dĺžke pravidelne zvyšovanej o výšku inflácie od životnej poisťovne. Výška dôchodku závisí najmä od

⁹⁰ Každá DSS je povinná vytvoriť 3 typy fondov, ktoré podliehajú v závislosti na rizikovitosti rôznym stupňom obmedzení:

1. Konzervatívny fond – majetok vo fonde môže byť použitý len na dlhopisové a peňažné investície. Majetok vo fonde musí byť v plnej výške zabezpečený voči kurzovému riziku.
2. Vyvážený fond – minimálne 50% majetku musia tvoriť investície do dlhopisov a peňazí, do akcií je možné investovať maximálne 50% majetku. Najmenej 50% majetku vo fonde musí byť zabezpečených proti kurzovému riziku.
3. Rastový fond – vo fonde môžu investície do akcií tvoriť maximálne 80% majetku. Najmenej 20% majetku vo fonde musí byť zabezpečených proti kurzovému riziku.

Zdroj: MPSVR: Zmeny v systéme starobných dôchodkov, 2003

očakávanej výšky dôchodku a veľkosti úspor. Celé riziko prechádza na životnú poisťovňu - ak dĺžka života presiahne priemer, musí aj tak dôchodok naďalej vyplácať. Na druhej strane, ak človek zomrie skôr, peniaze sa nededia, pretože patria už poisťovní.

Programový výber – peniaze na účte ostávajú majetkom občana a DSS mu podľa každoročných prepočtov vypláca dôchodok. Nevyčerpané peniaze sú naďalej investované. V tomto prípade existuje riziko dlhovekosti, t.j. ak dĺžka života presiahne výrazne priemer, dôchodok bude veľmi nízky. Na druhej strane, nevyčerpané peniaze sú predmetom dedenia

6.3.2 Investície fondov

Azda najkontroverznejšie opatrenie, ktoré súvisí so vznikom 2. piliera, je povinnosť DSS investovať minimálne 30% zverených prostriedkov na Slovensku. Podľa kritikov tým dôjde k obmedzeniu výnosov fondov (a tým aj výšky dôchodkov), keďže slovenský kapitálový trh je málo rozvinutý a fondy nemôžu investovať do prípadných výnosnejších zahraničných aktív - väčšinu cenných papierov na slovenskom kapitálovom trhu tvoria štátne dlhopisy⁹¹ – aktívum síce bezpečné, avšak relatívne málo výnosné.

Na druhej strane môže práve založenie osobných účtov prispieť k rozvoju funkčného trhu. V systéme, kde každý platí sám za seba a peniaze určené na vyplácanie dôchodkov sa prerozdeľujú v čase, totiž vznikajú domáce prostriedky dlhodobej povahy, vhodné na investície do rozvojových programov. Penzijné fondy by tak postupne mohli investovať do slovenských podnikov a vytvoriť nové pracovné miesta, čo by výrazne prospelo ekonomike štátu.⁹²

Domnievam sa však, že funkcia penzijných fondov spočíva v maximalizácii výnosov pre svojich klientov (na danej úrovni rizika) a nie v podpore podnikov, o ktorých akcie a dlhopisy inak nik nejaví záujem. Prípadné pozitívne dopady zavedenia DSS na ekonomiku sú prirodzene príjemné, bolo by však nevhodné postaviť napĺňanie takýchto cieľov na roveň skutočnej funkcii dôchodkových fondov.

⁹¹ ÚRAD PRE FINANČNÝ TRH: Polročná správa o stave kapitálového trhu za prvý polrok 2004, Bratislava, október 2004. http://www.uft.sk/kapitalovytrh/sk/spravy_o_stave_kt/spr_kt_%202004_06.pdf

⁹² INEKO: Pre a proti reforme. <http://ineko.sk/reformy2003/dochodky.htm>

V prospech investovania do domácej ekonomiky hovorí aj očakávaný vývoj kurzu slovenskej koruny, ktorá by mala z dôvodu očakávaného nárastu zahraničných investícií a produktivity práce, posilňovať voči euru. Preto by až do prijatia spoločnej európskej meny (2009-2010) malo byť výhodnejšie držať dôchodkové úspory v domácej mene a uskutočnené obmedzenie je vlastne pre DSS veľkou výhodou. Takýto typ argumentácie v prospech zmieneného 30-percentného limitu neobstojí – ak sa skutočne naplnia vyššie spomínané predpoklady, dôchodkové fondy budú sami najlepšie vedieť koľko a do akých aktív investovať – na úspešnom managemente investičných portfólií závisí predsa ich zisk a existencia.

Predchádzajúce riadky teda potvrdzujú výrok o kontroverznosti a citlivosti investičných limitov pre penzijné fondy. Osobne som presvedčený o zbytočnosti a nevýhodnosti stanovenia explicitného limitu. Prikláňam sa k názoru, že penzijné fondy by mali investovať predovšetkým do súkromného sektora a nie do štátneho - ako im ponúka slovenský kapitálový trh tvorený hlavne dlhopismi.

6.3.3 Dôsledky zavedenia 2. piliera

Kľúčovým prvkom budúceho vývoja deficitov Sociálnej poisťovne v prvých rokoch po zavedení kapitalizačného piliera je ochota ľudí vstúpiť do druhého piliera. Medzi ďalšie premenné ovplyvňujúce fungovanie systému dôchodkového poistenia patrí napríklad množstvo a transparentnosť vládnych zásahov, v hlavnej miere je to však konkurencia. Tá je nutnou podmienkou, aby všetky zložky systému – výber príspevkov, dôchodkové spoločnosti a poisťovne – poskytovali kvalitné služby za prijateľné ceny.⁹³

Podľa prepočtov INEKO a MF SR zavedenie kapitalizačného piliera spôsobí v prvých rokoch po reforme (2005-2008) zvyšovanie deficitov priebežného systému. V rokoch 2010 – 2012 by mala Sociálna poisťovňa vykázať mierny prebytok, pričom schodok v hospodárení by mal nastať znovu v roku 2015 a mal by pokračovať aj v ďalších rokoch. Financovanie deficitov v úvodných rokoch plánuje vláda vykrývať rezervou vo výške 66 mld. Sk vytvorenou z privatizačných príjmov, ktorá je určená práve

⁹³ V súčasnosti na slovenskom trhu operuje 8 DSS: Aegon, d.s.s., Allianz - Slovenská d.s.s., Credit Suisse Life & Pensions d.s.s., ČSOB d.s.s., ING d.s.s., Prvá dôchodková sporiteľňa, d.s.s., Sympatia - Pohoda, d.s.s., VÚB Generali d.s.s.

na financovanie transformačných nákladov. Vo vzdialenejšej budúcnosti by mohli byť deficity financované kombináciou fiškálnych nástrojov (napr. znižovanie ostatných výdavkov štátu), ďalších privatizačných príjmov prípadne navýšenia verejného dlhu. Ďalším opatrením, ktoré sa ponúka, je predĺženie veku odchodu do dôchodku až na 65 rokov. V dlhodobom horizonte, rok 2054 bude prvým rokom, kedy sa výpadok príjmov z titulu spustenia druhého piliera spolu s úrokovými nákladmi bude rovnať priaznivému efektu zo zníženia výdavkov priebežného piliera.⁹⁴

Tabuľka 13: Krátkodobá predikcia vývoja bilancie priebežného systému

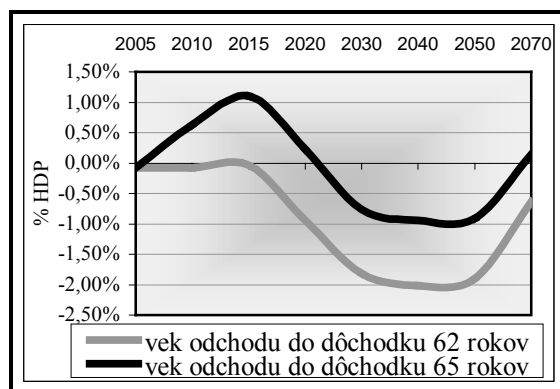
Rok		2005	2006	2007	2008	2010	2012
Nominálny HDP		1407	1521	1662	1811	2112	2467
Deficity (v % HDP)	Scenár A	-0,08	-0,26	-0,28	-0,25	0,08	0,13
	Scenár B	-0,08	-0,25	-0,14	-0,02	0,63	0,98
Deficity (v mld. Sk)	Scenár A	-1,13	-3,95	-4,65	-4,53	1,69	3,21
	Scenár B	-1,13	-3,8	-2,33	-0,36	13,31	24,18

Zdroj: INEKO

Scenár A – odchod do dôchodku v 62 rokoch.

Scenár B – odchod do dôchodku v 65 rokoch.

Graf 8: Dlhodobá predikcia vývoja bilancie priebežného systému

Zdroj: INEKO: Reformy 2003-05. <http://ineko.sk/reformy2003/dochodky.htm>

Dopady zavedenia druhého piliera na občanov:

⁹⁴ Výpočet IFP, viď Príloha: Grafy Vplyv zavedenia druhého piliera na verejné financie.

- nárast príjmu pracujúceho občana o 9%, ktoré jeho zamestnávateľ začne odvádzať na osobný účet zamestnanca,
- princíp zásluhovosti posilní zainteresovanosť jednotlivcov na vlastnej životnej úrovni v starobe,
- umožnenie odchodu do dôchodku v ľubovoľnom veku pre tých účastníkov, ktorí si už našetrili na svojom osobnom účte aspoň na výplatu minimálneho dôchodku,
- slobodný výber DSS a 2-krát do roka bezplatný prestup do inej DSS,
- individuálny spôsob čerpania dôchodkov,
- štát garantuje všetkým poberateľom starobných, invalidných, pozostalostných a iných dôchodkov, ktorým vznikol nárok pred realizáciou reformy, vyplácanie priznanej dávky.

6.4 Reforma doplnkového dôchodkového poistenia

Reformu doplnkového dôchodkového poistenia možno rozdeliť na dva tematické okruhy: prvým je zmena štátnej podpory a zdanenia výnosov, druhá časť sa týka zlepšenia a sprísnenia zákonného rámca pre fungovanie doplnkových dôchodkových poisťovní.

V prvom rade došlo k zrušeniu daňového zvýhodnenia príspevkov, kvôli zmenám v daňových zákonoch. Na druhej strane je možné, aby za človeka platil poistné hocikto a pri výplate sa nezdaňujú dávky (pôvodne zdanené sadzbou 10%), ale iba výnosy sadzbou 19%. Jednou z hlavných výhod a motiváciou klientov DDP bola možnosť odpočtu zaplatených príspevkov od základu dane z príjmu. Od začiatku roku 2005 sa toto daňové zvýhodnenie ruší, preto prišlo MPSVR s kompenzáciou v podobe systému štátnych prémieí.

Právna úprava fungovania 3. piliera slovenského dôchodkového systému trpela mnohými nedostatkami, zhrnutými v nasledujúcich bodoch:

- Majetok doplnkových dôchodkových poisťovní (DDP) nebol jednoznačne oddelený od vkladov klientov, ako je to napríklad v správcovských spoločnostiach. Poisťovne tak mohli použiť vklady napríklad na splácanie vlastných záväzkov. Nemuseli tiež

splňať požiadavky minimálneho základného imania, ani personálnych, materiálnych či organizačných predpokladov.

- Na rozdiel od komerčných poisťovní DDP neboli viazané pravidlami obozretného podnikania. DDP nepodliehali dohľadu Úradu pre finančný trh - spadali pod nepružný dohľad rezortov práce a financií.
- DDP nemali základné imanie slúžiace ako záruka finančnej stability obchodných spoločností.
- Na rozdiel od ostatných subjektov finančného trhu (banky, poisťovne, obchodníci s cennými papiermi a správcovské spoločnosti) DDP nemuseli pri podávaní žiadosti o povolenie na podnikanie preukazovať prehľadnosť a dôveryhodnosť pôvodu základného imania. Stačilo im čestné vyhlásenie o pôvode peňazí, ktoré tvorili vklad slúžiaci na pokrytie nákladov spojených s ich zriadením.

Na tieto nedostatky reagovala nová právna úprava, ktorej cieľom je okrem iného jednoznačne vymedziť majetkové vzťahy v doplnkovej dôchodkovej poisťovni a zvýšiť bezpečnosť 3. piliera. Za kľúčové opatrenie, ktoré zaručuje bezpečnosť vkladov, možno označiť jednoznačné oddelenie vkladov poisťencov od majetku poisťovní, ktoré tieto vklady spravujú. Podobná úprava už platí napríklad pre otvorené podielové fondy, ktoré na rozdiel od správcovských spoločností nemajú právnu subjektivitu.

S oddelením majetku súvisí transformácia doplnkových dôchodkových poisťovní (DDP) na doplnkové dôchodkové spoločnosti (DDS), teda štandardné správcovské spoločnosti so špecializovanými dôchodkovými fondmi. V nich si môžu poisťenci kupovať podiely, podobne ako je to pri súčasných investičných fondoch. Podľa právnej formy budú DDS klasické akciové spoločnosti. Ich základné imanie tvorí najmenej jeden milión Euro (v prepočte asi 39 mil. Sk). Transformácia by mala prebehnúť do konca roku 2005. DDS budú musieť dodržiavať zásady obozretného podnikania.

Ďalším dôležitým opatrením je zriadenie nezávislého dohľadu, ktorý by mal nahradiť podľa mnohých kritikov nedostatočný dohľad rezortov práce a financií. Nezávislý dohľad by mal vykonávať Úrad pre finančný trh.⁹⁵

⁹⁵ INEKO, <http://www.ineko.sk/reformy2003/dochodky.htm>

6.5 Kritický pohľad na slovenskú reformu

Na predchádzajúcich stranách sa nachádza krátky opis opatrení a zmien v zákonoch, ktoré menia zásadným spôsobom dôchodkový systém. Otázne však je, či sú prijaté zmeny prínosom pre občanov. Hoci je nemožné predstaviť si reformu bez politických kompromisov, existuje hranica, po ktorej prekročení sa reforma zmení len na úbohé torzo. Najzávažnejšie nedostatky slovenskej dôchodkovej reformy (DR) sú v krátkosti diskutované na nasledujúcich riadkoch.⁹⁶

- Napriek faktu, že výška odvodov na dôchodkové zabezpečenie bola pred reformou jednou z najvyšších na svete, novela zákona o sociálnom poistení celkové odvodové zaťaženie zvýšila a to hneď tromi spôsobmi: zvýšilo sa celkové percento odvodov platených na dôchodkové poistenie (z 28% na 28,75%), bez akéhokoľvek opodstatnenia sa zvýšil podiel zamestnanca na odvodoch (z 6,4% na 7%) a ako už bolo spomenuté, zvýšil sa maximálny vymeriavací základ z 32 000 Sk na trojnásobok priemernej mzdy (cca 45 000 Sk).

Hlavný význam tohto opatrenia vidím v snahe zaplatať rozpočtové diery Sociálnej poisťovne. V dlhodobom horizonte však štát na seba berie veľké bremeno – bude musieť vyplácať veľmi vysoké dôchodky (až 25 000 Sk). Naviazanie vymeriavacieho základu na priemernú mzdu spôsobí aj jeho ďalší nárast v budúcnosti.

Tento nepriaznivý efekt sa už začal prejavovať a v diskusiách silnejú hlasy za obmedzenie výšky starobných dôchodkov z 1. piliera.⁹⁷

- Za druhý závažný nedostatok slovenskej DR možno považovať posilnenie priebežného dôchodkového systému, ktorý vzhľadom k očakávanému populačnému vývoju prinesie v budúcnosti len ďalšie deficity. Okrem toho sa po novom, dôchodky vyplácané štátom zvyšujú z priemerných 42% hrubej mzdy na 50%. Je to paradoxné, pretože keď už dnes má štátny systém problémy plniť svoje záväzky, ako to dokáže v budúcnosti pri tomto zvýšení?

⁹⁶ CHREN, M. – ŠVEJNA, I.: Dôchodková reforma po slovensky.

⁹⁷ Hlavnou funkciou štátneho 1. piliera by preto nemala byť snaha zabezpečiť zásluhovosť, ale naopak, zabezpečovať istú mieru sociálnej solidarity, životného štandardu pre každého občana v starobe. Navyše dobre zarábajúci ľudia sa dokážu o budúcnosť lepšie sami – rozumnejšie by preto bolo nezvyšovať im vymeriavací základ a nechať na nich, čo s uspokojenou sumou urobí.

- Do ďalšieho okruhu problémov patrí odstránenie minimálneho dôchodku a „snaha štátu o podnikanie“. To znamená, že zreformovaný štátny systém funguje presne opačne, ako by mal: nezabezpečuje tým, ktorí si nedokázali počas života našetriť na penziu nijaký minimálny dôchodok (títo občania prežijú celú starobu v sociálnej sieti – týmto spôsobom sa umelo vylepšuje bilancia systému!), na druhej strane sa snaží občanom poskytnúť náhradu mzdy, čo dokáže súkromný sektor oveľa efektívnejšie.⁹⁸ Je zbytočné a nekonceptné, aby úplnú zásluhovosť zabezpečovali oba piliere.
- Kontroverznou témou je i centrálny výber príspevkov na dôchodkové sporenie Sociálnou poisťovňou, ktorá nedokáže v súčasnosti efektívne vyberať príspevky ani sama pre seba - nedoplatky na neuhradených odvodoch dosahujú desiatky miliárd korún. Podľa kritikov tvorí Sociálna poisťovňa zbytočný medzičlánok, s nedostatočným vybavením a skúsenosťami pre takúto činnosť.
- Nepresunutie invalidného poistenia z priebežného systému do súkromných životných poisťovní.⁹⁹
- Zbytočná štedrosť pri zvyšovaní dôchodkov (švajčiarska indexácia) bude stáť o ¼ % HDP viac ako indexácia podľa inflácie, ktorá spravodlivo reflektuje nárast životných nákladov.

6.6 Zhodnotenie zmien

Ako napovedá členenie kapitoly, reforma slovenského dôchodkového systému sa skladá z troch častí – výrazne sa menia 1. a 3. pilier systému, vzniká nový, kapitalizačný pilier. Na tieto zmeny, ktoré priniesla trojica reformných zákonov, je potrebné pozrieť sa z nadhľadu: nie sú také skvelé ako tvrdí politická reprezentácia stojaca v ich pozadí, na druhej strane, vyhlásenia populistických politikov kritizujúcich reformu ako celok tiež nie je možné brať vážne.

Zmeny v štátnom priebežnom systéme prinesú v krátkodobom horizonte zlepšenie jeho hospodárenia. Predstavujú však len parametrické úpravy a nie sú dostatočné. Navyše, niektoré z princípov, ktorými sa riadia, sú nekonceptné a nesprávne. Bilancia

⁹⁸ Samotné MPSVR priznáva, že za rovnaký vklad má prvý pilier poskytovať 25% hrubej mzdy, no druhý pilier až 32% - 35%!

⁹⁹ Podrobnejšia diskusia o invalidnom poistení sa nachádza v kapitole 5.4.

systemu sa bude vyvíjať omnoho horšie, ako bolo možné dosiahnuť a podľa niektorých autorov¹⁰⁰ znamená reforma 1. piliera len posunutie problémov o 20 rokov do budúca.

Namiesto znižovania odvodového bremena sa zaťaženie občanov zvyšuje. Okrem toho sa občanom s najnižšími príjmami znížia dôchodky, a štát nebude zabezpečovať v dôchodkovom systéme ani základnú mieru solidarity, čo spolu so zvýšením dôchodkového veku prináša tvrdé následky.¹⁰¹

Napriek negatívnym dôsledkom na niektoré skupiny občanov, považujem posun smerom k vyššej individuálnej zodpovednosti za správnu cestu. Naopak, zvýšenie odvodov hodnotím negatívne, pretože podkopáva zamestnanosť, podnikateľskú iniciatívu a hospodársky rast.

Zavedenie kapitalizačného piliera predstavuje revolučnú zmenu v doterajšom systéme a podľa prepočtov je jednoznačným prínosom: za rovnaké peniaze dokáže priniesť vyššie dôchodky.¹⁰² Na druhej strane, posilnenie priebežného systému a niekoľko ďalších nelogických opatrení (hlavne povinnosť DSS investovať z polovice na Slovensku) dokazuje nevyužitie potenciálu, ktorý existoval pri koncipovaní dôchodkovej reformy. Napriek týmto nedostatkom predstavujú zmeny jednoznačné pozitívum pre udržanie finančnej rovnováhy systému, čo je zrejme najdôležitejšie merítko úspešnosti reformy.¹⁰³

V kontraste s predchádzajúcimi odstavcami vyznieva zhodnotenie zmien v doplnkovom dôchodkovom poistení (sporení) oveľa priaznivejšie. Jednoznačné vymedzenie vlastníckych práv a zdokonalenia regulačného rámca znamená evidentný posun k lepšiemu.

Výsledná podoba dôchodkovej reformy je iná ako pôvodne zamýšľané kroky a vyššie diskutované nedostatky uvrhli pôvodné ambiciózne plány systémovej reformy do zabudnutia. Tým nechcem odsúdiť celú reformu ako neúspech – chyby, ktorých sa slovenskí reformátori dopustili, ju však oberajú o potrebnú razanciu. Osobne som presvedčený o opätovnej nutnosti zmien v 1. pilieri, spôsobenej predovšetkým

¹⁰⁰ CHREN, M. – ŠVEJNA, I.: Dôchodková reforma po slovensky.

¹⁰¹ Ide o podpriemerne zarábajúcich ľudí, ktorých dôchodok z 1. piliera po reforme bude nižší ako predtým. Jednoducho povedané, štát im bude brať z miezd viac o 0,75% a bude tak robiť o 2 roky dlhšie ako doteraz – výsledkom bude nižší dôchodok.

¹⁰² Napríklad Inštitút finančnej politiky, Ministerstvo financií SR.

nevhodným koncipovaním piliera ako plne zásluhového. Celkový prínos (hlavne 2. a 3. pilier) reformy hodnotím pozitívne, jej potenciál však zostal z väčšej časti nenaplnený.

7 Porovnanie dôchodkových systémov a ich zmien

Cieľom tejto kapitoly je porovnať vývoj českého a slovenského dôchodkového systému a kvantifikovať dôsledky uskutočnených zmien pre ich vývoj v budúcnosti. Pokým predchádzajúce kapitoly mali popisnejší charakter, táto záverečná časť predstavuje vyvrcholenie celej práce a môj hlavný osobný prínos k téme. Keďže ČR a SR majú za sebou desaťročia existencie v spoločnom štáte, stojí dnešný stav ekonomík a penzijných systémov na rovnakom základe – vďaka tomu sú výsledky zmien porovnateľné. Tento faktor robí podľa môjho názoru tému zaujímavou.

Prvá časť kapitoly sa venuje komparácii dôchodkových systémov, podľa mikro- a makroekonomických kritérií, akými sú napríklad podiel penzijného systému na HDP, hospodárenie systému, financovanie, miera náhrady, dependency ratio a pod.

Druhá časť sa zaoberá porovnaním uskutočnených (prípadne plánovaných) reformných krokov a výhľadu do budúcnosti oboch systémov na ich základe. Téma vývoja dôchodkového systému sa sčasti samozrejme prekrýva s témou reforiem¹⁰⁴, preto členenie kapitoly na tieto dva celky má len orientačný charakter.

¹⁰³ Tento fakt demonštruje najlepšie porovnanie grafov: Bilancia štátneho penzijného systému bez reformy a Vplyv zavedenia druhého piliera na verejné financie v Prílohe.

¹⁰⁴ V princípe každú uskutočnenú zmenu v tejto oblasti možno považovať aspoň za parametrickú reformu.

7.1 Porovnanie základných ukazovateľov

7.1.1 Zmeny v štruktúre obyvateľstva do roku 2002

Ako už bolo niekoľkokrát spomenuté, pre priebežne financované penzijné systémy predstavuje veková štruktúra účastníkov kľúčový faktor. Za obdobie 1995 - 2002 dochádza k nárastu pomeru osôb starších ako 65 na rokov na celkovej populácii z 10% na približne 12% a čo je oveľa alarmujúcejšie, podiel osôb do 14 rokov poklesol z 23% na 18% obyvateľstva. V Českej republike za rovnaké obdobie došlo k poklesu podielu obyvateľov vo veku 0 – 14 rokov na z 18% na 15,5% celkovej populácii, zatiaľ čo počet dôchodcov mierne vzrástol z 13% na 14,5% obyvateľstva.¹⁰⁵ Ako vidieť z čísel, v ČR prebiehal proces starnutia o niečo rýchlejšie - k prognóze budúceho demografického vývoja sa vyjadrujem bližšie v kapitole 7.2.1 Demografické prognózy.

V oboch krajinách teda dochádza k celkovému starnutiu obyvateľstva a tým pádom, čo je podstatné pre dôchodky, k nárastu indexu závislosti (dependency ratia). Tieto procesy typické pre vyspelé krajiny (v ktorých starnutie populácie začalo už dávnejšie) neobišli ani ostatné krajiny strednej a východnej Európy. V tomto regióne má na súčasný demografický vývoj vplyv z veľkej miery ekonomická transformácia a s ňou spojený nový prvok neistoty. SR a ČR nie sú v tomto smere výnimkou, ich vývoj je veľmi podobný a potvrdzuje všeobecné trendy.

7.1.2 Financovanie

Ďalšou významnou charakteristikou dôležitou pri porovnávaní dôchodkových systémov je objem prostriedkov, ktoré prerozdeľujú. Dotyčné údaje o českej a slovenskej ekonomike sa nachádzajú v tabuľkách¹⁰⁶ v predchádzajúcich kapitolách, pre názornosť uvádzam na tomto mieste vývoj hospodárenia systémov v nasledujúcich grafoch. Údaje sa vzťahujú k obdobiu 1996 – 2003 a svedčia o nasledujúcich skutočnostiach: v SR dosahoval na začiatku sledovaného obdobia dôchodkový systém objem približne 50 mld. Sk, čo v roku 1996 činilo cca 8,5% HDP krajiny. Do roku 2003 zaznamenal nárast na 83

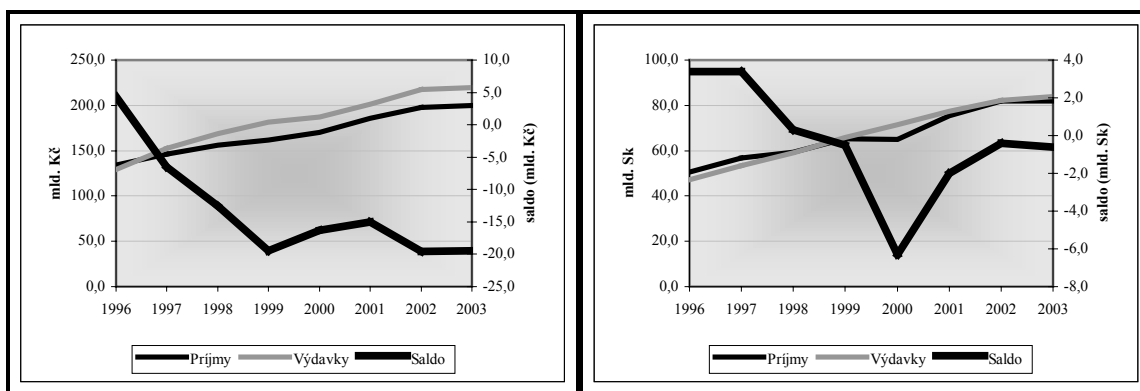
¹⁰⁵ Infostat a Český štatistický úrad.

¹⁰⁶ Tabuľky Príjmy, výdavky a saldo štátneho penzijného systému ČR a Príjmy, výdavky a saldo štátneho penzijného systému SR..

mld. Sk, čo tvorí 11,4% HDP roku 2003. Naproti tomu, predstavuje dôchodkový systém v ČR v období 1996 – 2003 približne 8,5 - 9% HDP - tento ukazovateľ sa nemení v takom rozsahu ako v SR.

Kumulované saldo slovenského systému za sledované obdobie činí –2,1 mld. Sk (zhruba 0,3%) HDP, čo v dlhodobom výhľade nereformovaného systému predstavuje zanedbateľnú čiastku.¹⁰⁷ Na tomto mieste sa objavuje prvý výrazný rozdiel medzi oboma štátmi – kumulované saldo za sledované obdobie v ČR dosahuje výšku -85 mld. Kč, čo v relatívnom vyjadrení predstavuje 3,7% HDP.

Grafy 9: Príjmy, výdavky a saldá českého a slovenského penzijného systému

Zdroj: BEZDĚK, V.: Proč je důchodová reforma tak důležitá?, Sociální poist'ovna a kalkulácia autora.

Pri pohľade na príjmy a výdavky oboch systémov vidieť jasnú tendenciu. Prebytky z prvej polovice 90-tych rokov sa postupne znižovali a v roku 1997 v ČR (v SR 1998) prvýkrát sa preklopili do záporných čísel, čo pretrváva prakticky až do súčasnosti. Ako naznačuje kumulované saldo, v ČR dosahovala nerovnováha príjmov a výdavkov oveľa väčšie rozmery. Výnimkou z tohto trendu je prebytok zaznamenaný na dôchodkovom účte v ČR v januári 2004 vo výške 0,1 mld., spôsobený už spomínaným zvýšením odvodovej sadzby na dôchodkové poistenie z 26% na 28% hrubej mzdy.

¹⁰⁷ Za rovnako dlhé obdobie v priebehu prvej polovice 21. storočia by systém produkoval straty rádovo v desiatkach mld.

S problematikou financovania úzko súvisí výška odvodov na dôchodkové poistenie.¹⁰⁸ V oboch štátoch sa subjekty platiace poistné delia do štyroch skupín: zamestnanci, zamestnávateľa, SZČO a dobrovoľne poistené osoby. Pre účely tejto kapitoly sú v prípade SR relevantné čísla platné pred reformou, samotným reformám a ich porovnaní sa venuje podrobnejšie nasledujúca kapitola. Situácia v oboch štátoch bola takmer identická: zamestnanci v SR platili 6,4% (v ČR 6,5%) a zamestnávateľa odvádzali 21,6% (v ČR 21,5%). Úhrnom teda tvoril príspevok na dôchodkové poistenie 28% hrubej mzdy. Rovnaká sadzba sa aplikovala v oboch štátoch v prípade SZČO a dobrovoľne poistených osôb, čo len podčiarkuje podobnosť dôchodkových systémov vo výške odvodov.

Nárok na dôchodok vznikal v oboch krajinách (v SR pred reformou) museli občania splniť dve podmienky: získať potrebnú dobu poistenia a dosiahnuť stanovenú vekovú hranicu – dôchodkový vek. V prípade ČR sa veková hranica pre nárok na dôchodok posúvala z 60 rokov a 53 – 57 rokov u žien pred 1. 1. 1996. Potom došlo k postupnému zvyšovaniu o dva mesiace a u žien o štyri mesiace za rok (cieľové hodnoty 62 a 57 – 61 rokov. V roku 2003 došlo k ďalšej zmene: navyšovanie na 63, respektíve 59 až 62 rokov.

Na Slovensku došlo v tomto smere k určitému zaostaniu. Z tohto dôvodu zákon č. 461/2003 Zb., zaoberajúci sa mimo iného aj zvyšovaním dôchodkového veku, zavádza proces predlžovania veku odchodu do dôchodku hneď o 9 mesiacov ročne. Cieľovým vekom je pre obe pohlavia 62 rokov. Aj na tomto prípade vidieť kontrast medzi postupnými opatreniami v ČR a radikálnym rezom uskutočneným na Slovensku.

7.1.3 Výpočet a výška starobného dôchodku

Výška dôchodku závisí v oboch štátoch na dĺžke doby zamestnania (vrátane náhradných dôb) a priemernej mesačnej mzde. Pri podrobnejšom pohľade na spôsob výpočtu výšky dôchodku však badať viaceré odlišnosti:

- V prvom rade ide o konštrukciu dôchodku – v ČR sa dôchodok skladá z dvoch zložiek: zo základnej a percentuálnej výmery, zatiaľ čo na Slovensku sa používal

¹⁰⁸ Tabuľky Sadzby poistného v ČR a Sadzby poistného pred dôchodkovou reformou.

jednozložkový princíp. Výška dôchodku v SR však okrem vyššie spomenutých prvkov, záležala taktiež na pracovných kategóriách.

- Ďalším rozdielom v oboch systémoch je rozhodné obdobie, z ktorého sa zisťujú hrubé príjmy zo zárobkovej činnosti. V SR sa bral do úvahy priemerný mesačný zárobok za päť „najlepších“ rokov počas posledných desiatich rokov zamestnania. V ČR sa za rozhodné obdobie považuje 30 kalendárnych rokov pred priznaním dôchodku, čo na prvý pohľad vyzerá ako oveľa spravodlivejší systém. Ide však len o cieľový stav, ku ktorému sa bude systém postupne približovať.¹⁰⁹
- V oboch krajinách prevládal vysoký stupeň prerozdelenia, ako naznačuje postup pri výpočte výpočtového základu. Ten je daný redukciami osobného vymeriavacieho základu a v nasledujúcej tabuľke vidieť, do akej miery prihliada výpočet dôchodku na priemernú mesačnú mzdu v rozhodnom období. Napriek tomu, že občania platia odvody ako percento z celej výšky hrubej mzdy, ich dôchodky sa počítajú (počítali) na základe oveľa nižších čísel¹¹⁰. V Českej republike, sa pristúpilo k postupnému zvyšovaniu redukcí, o tom však viac v kapitole o porovnaní reforiem. Každopádne posun hraníc nahor jednoznačne zvyšuje vzťah medzi odvedenými prostriedkami a výškou dôchodku.

Tabuľka 14: Zohľadnenie priemerného mesačného zárobku v SR a ČR

SR	v Sk	do 2 500	2 500-6 000	6 000-10 000	nad 10 000
	Zohľadňuje sa	v plnej výške	1/3	1/10	neprihliada sa
ČR	v Kč	do 5 000	5 000-10 000		nad 10 000
		do 6 600*	6 600-15 300		nad 15 300
		do 7 100**	7 100-16 800		nad 16 800
		do 7 400**	7 400-17 900		nad 17 900
	Zohľadňuje sa	v plnej výške	3/10		1/10

Zdroj: MPSV ČR: Informace o vývoji důchodů – část A, 2004, Informace o postupu při výpočtu starobního důchodu a Sociální poistovna.

* platí pre dôchodky priznávané od 1.1.2001

** platí pre dôchodky priznávané od 1.1.2002

*** platí pre dôchodky priznávané od 1.1.2003

¹⁰⁹ V prípade dôchodkov priznávaných v prvom roku účinnosti zákona o dôchodkovom poistení bolo rozhodné obdobie desaťročné, určené roky 1986 až 1995. Za každý ďalší rok účinnosti zákona o dôchodkovom poistení sa toto desaťročné obdobie predlžuje o jeden rok.

¹¹⁰ V prípade tých čo zarábali viac ak 10 000 Sk/Kč.

V kontexte diskusie o výške dôchodkov nemožno nespomenúť náhradový pomer (priemerná hrubá mzda / priemerný dôchodok). Ten v súčasnosti činí približne 42% pre ČR a 40% v Slovenskej republike.

S výškou dôchodkov úzko súvisí spôsob ich zvyšovania. Ako už bolo spomenuté, v zdedenom socialistickom systéme chýbal valorizačný mechanizmus. Zmena nastala prijatím novej právnej úpravy, platnej od 1.1.1993, ktorá naviazala zvyšovanie dôchodkov v ČR len na rast životných nákladov. V súčasnosti sa v ČR zvyšuje dôchodok tak, aby na 100% odrážal rast cien a z 1/3 rast priemernej mzdy.

V SR v období pred dôchodkovou reformou zákon¹¹¹ stanovoval povinnosť zvýšiť dôchodky, ak životné náklady vzrastú aspoň o 10% alebo priemerná mzda vzrastie aspoň o 5%.

7.1.4 Penzijné pripoistenie

Systém penzijného pripoistenia na Slovensku vznikol v porovnaní s Českou republikou o 2 roky neskôr – v roku 1996. Ako dokazujú nasledujúce riadky, toto dvojročné oneskorenie zapríčinilo zaostávanie SR v niektorých ukazovateľoch. Pri iných veličinách zas vývoj slovenského systému prakticky kopíroval české skúsenosti.

Prvým prvkom, podľa ktorého možno oba štáty porovnať, je počet občanov zúčastňujúcich sa na dobrovoľnom penzijnom pripoistení. V SR v polovici roku 2004 evidovala ADDP 650 000 zamestnancov, čo predstavuje približne 24% z celkového počtu ekonomicky aktívneho obyvateľstva na Slovensku. V ČR za rok 2004 vykázala APF ČR 2,95 mil. aktívnych účastníkov, t.j. približne 45% ekonomicky aktívnych občanov – relatívne takmer dvojnásobný počet účastníkov.

Ďalším ukazovateľom vhodným pre porovnanie, je objem majetku spravovaného vo fondoch doplnkového sporenia. V SR v súčasnosti spravujú (2004) DSS približne 13,8 miliardy Sk (cca 1,6% HDP), zatiaľ čo v Českej republike dosiahol už v roku 2001 objem spravovaného majetku takmer 3,5% HDP. V tomto prípade teda odstup a menšiu

¹¹¹ Zákon 46/1991 Zb. o zvyšovaní dôchodkov v znení neskorších predpisov.

rozvinutosť tohto sektora kapitálového trhu na Slovensku nie je možné ospravedlniť spomínaným dvojročným odstupom. Naopak za spoločný znak sa dá označiť v čase rastúci podiel aktív spravovaných dôchodkovými spoločnosťami vzhľadom k HDP – pri takmer konštantnom podiele priebežného piliera v ČR to znamená nárast významu penzijného pripoistenia pri financovaní dôchodkov. V prípade Slovenska, ktoré ako už bolo zmienené, zaznamenalo nárast podielu dôchodkový systém/HDP za obdobie 1993-2001 o 4 percentné body, takáto implikácia neplatí jednoznačne.

Výrazné zaostávanie sa prejavovalo v SR pred reformou 3. piliera v konkurenčnosti prostredia a kvalite regulácie, v ktorom DDP operujú. V ČR sa za 10 rokov existencie pripoistenia postupne vyprofilovalo súčasných 11 fondov, v SR ich funguje len 5. Vzhľadom k dvojnásobnému počtu obyvateľov ČR a určitej ekonomicky nutnej veľkosti DSS, nie je tento výsledok až tak prekvapujúci.

Zaujímavou odlišnosťou je skladba investičných portfólií fondov. V ČR sa vo veľkej miere spoliehajú na štátne dlhopisy a pokladničné poukážky (84%), kým v SR dosahujú tieto inštrumenty len 50 percentný podiel. Prekvapujúco vysoký podiel aktív umiestnili fondy na Slovensku na vkladových a bežných účtoch – takmer 30%. Ostatné položky (peniaze, nehnuteľnosti, atď.) dosahujú v oboch prípadoch marginálne hodnoty, vid' tabuľku na konci subkapitoly.

Čo sa týka hospodárenia penzijných fondov, v ČR sa požaduje odvádzať minimálne 5% zisku do rezervného fondu a maximálne 10% v prospech akcionára. Zbytok fond musí rozdeliť medzi svojich účastníkov. To teda znamená rozdelenie 85% výnosov v prospech účastníkov. Systém DDP na Slovensku sa (nielen) v tomto smere vyznačuje viacerými odlišnosťami od českého modelu – slovenské penzijné fondy nemôžu vyplácať žiadne podiely na zisku v prospech vlastníkov. Jediným odvodom je 2,5% do rezervného fondu, zvyšných 97,5% je určených pre účastníkov.

V oblasti výhod poskytovaných štátom je zreteľná štedrosť českého štátu, ktorý podporuje účasť v 3. pilieri príspevkami (max. 150 Kč mesačne), poskytuje daňové výhody pre zamestnávateľa a zamestnanca a nezdaňuje dávky poskytované fondom.¹¹²

¹¹² Zdaňuje sa 15% sadzbou už kapitálový výnos, avšak toto daňové bremeno sa odkladá: daň z kapitálových výnosov sa platí až v okamžiku výplaty dávky a nie v okamžiku, kedy bol výnos zrealizovaný.

Slovenský systém štátne príspevky nepozná¹¹³ a účastníci musia dávku zdanit' sadzbou 19%, pričom kapitálové výnosy podliehajú taktiež zdaneniu 19%.

Tabuľka 15: Porovnanie 3. piliera v SR a ČR

		SR	ČR
Počet účastníkov	v mil.	0,65	2,35
	% ek. aktívnej populácie	24%	45%
Počet fondov		5	11
Objem spravovaných aktív	% HDP	1,60%	3,50%
Zhodnotenie príspevkov	ročne	8,30%	8,50%
Priemerný príspevok (vrátane štátneho)	% priemernej hrubej mzdy	3,50%	4,40%
Investičné portfóliá	štátne dlhopisy a pok. poukážky	50%	84%
	vkladové a bežné účty	30%	7,40%
	akcie a podielové listy	4,80%	0,30%
	ostatné aktíva	15,20%	8,30%

Zdroj: Asociace penzijních fondů ČR a Asociácia doplnkových dôchodkových poisťovní.

Napriek vyššie spomenutým rozdielom a zaostávaním Slovenska v niektorých ukazovateľoch, možno konštatovať zhodnosť oboch systémov pripoistenia v najdôležitejšej oblasti: svojim objemom tvoria skutočne len doplnok k štátnym priebežným systémom a napriek pozitívnemu vývoju nedokážu významným spôsobom zachrániť prepad bilancii priebežných pilierov.

7.2 Porovnanie perspektív a zmien

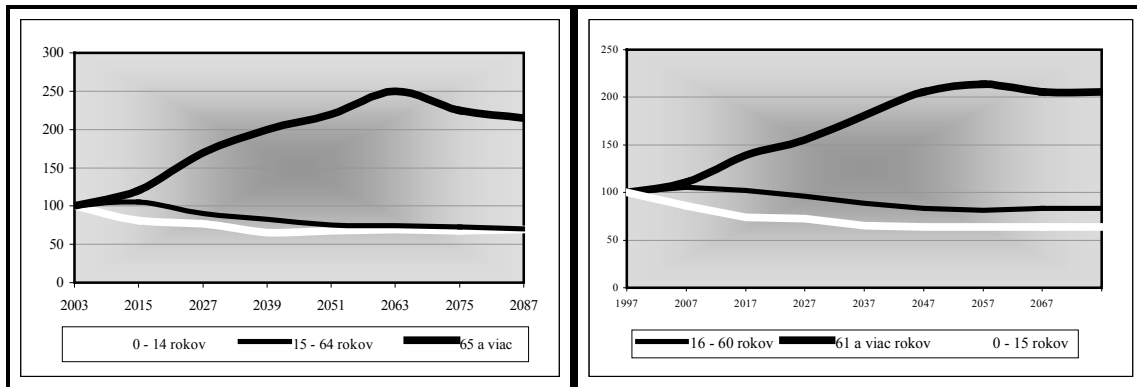
7.2.1 Demografické prognózy

Ako už bolo spomenuté v príslušných kapitolách, demografický vývoj predstavuje najväčšie ohrozenie pre priebežne financované dôchodkové systémy. Na tomto mieste sa bližšie rozoberajú perspektívy Českej a Slovenskej republiky v oblasti vývoja populácie v budúcnosti.

¹¹³ HRDÝ, M.: České, nebo slovenské penzijní připojištění?
http://www.duchodovareforma.cz/clanek.asp?article_id=292§ion_id=7

Obe krajiny bojujú so znižujúcou sa pôrodnosťou, predlžujúcou sa strednou dĺžkou života a celkovým prirodzeným úbytkom obyvateľstva. Mieru starnutia populácie ilustrujú nasledujúce grafy.

Grafy 10: Trendy vo vekových skupinách v SR a ČR

Zdroj: BURCIN, B. – KUČERA, T.: Perspektivy populačného vývoje České republiky na období 2003-2065 a MF SR.

Situácia zobrazená v grafoch nie je celkom porovnateľná (iné vekové členenie a časový horizont), pre predstavu o situácii však podávajú obrázky dostatočný obraz. V oboch krajinách vidieť takmer rovnaký budúci populačný vývoj (v horizonte roku 2070), charakteristickým zvyšovaním podielu osôb starších ako 61 (65) rokov 2 až 2,5 – násobne, znížením počtu mladých ľudí do 15 (14) rokov zhruba o 25%, rovnako ako aj poklesom podielu ekonomicky aktívneho obyvateľstva na celkovej populácii o 20 – 25%.

Inak povedané, kým v súčasnosti na Slovensku pripadajú na 1 obyvateľa vo veku nad 65 rokov dvaja obyvatelia vo veku do 17 rokov, v roku 2050 sa očakáva prevrátenie tohto pomeru. Na jedného obyvateľa vo veku do 17 rokov pripadnú skoro dvaja obyvatelia vo veku na 65 rokov. V ČR sa očakáva pokles produktívneho obyvateľstva do roku 2065 o štvrtinu oproti súčasnosti a nárast podielu dôchodcov na obyvateľstve až na 36% v tom istom horizonte.¹¹⁴ V tomto ohľade vykazujú teda oba štáty veľmi podobné perspektívy, preto je zaujímavé, akým spôsobom na ne reagujú vlády zmenami v penzijných systémoch. Tejto otázke sa bližšie venuje nasledujúca kapitola.

¹¹⁴ BURCIN, B. – KUČERA, T.: Perspektivy populačného vývoje České republiky na období 2003-2065, 2002.

7.2.2 Plány v ČR a zmeny na Slovensku

Cieľom tejto podkapitoly je porovnať zmeny uskutočnené doposiaľ v oboch penzijných systémoch. Zámerne používam slovo zmeny, pretože ohľadom „reforiem“ je situácia značne hmlistá – na jednej strane sa dá každá (i nepatrná) zmena považovať za parametrickú reformu, na strane druhej vnímam dnešné ponímanie reformy ako radikálnej zmeny. V medzinárodnom merítku možno sledovať rôzne trendy: od „revolúcie“ v Chile až po veľmi opatrné zmeny v západnej Európe. Ako zo vzájomného porovnania vyjdú Česká a Slovenská republika? O tom sú nasledujúce riadky.

Ako už bolo niekoľkokrát zmienené, na Slovensku sa presadila alternatíva viacpilierového dôchodkového systému. Najprv došlo k „tradičným“ parametrickým zmenám, ktoré majú za úlohu vylepšiť hospodárenie systému ako celku. Ich význam sa naplno prejavil až po spustení 2. piliera – majú za úlohu čiastočne zaceliť výpadok príjmov, ktorý spôsobí. Jedným z hlavných negatív realizácie týchto opatrení je zvýšenie odvodového zaťaženia. Naopak, medzi významné prínosy patrí zrovnoprávnenie, zprehľadnenie a zjednodušenie systému.

Úspech slovenskej reformy však stojí a padá na kapitalizačnom pilieri, ktorého zavedenie odsunulo Českú republiku na chvost krajín V4.¹¹⁵ Tá zvolila politiku postupných zmien dôchodkového systému. Medzi významné medzníky patria zmeny z rokov 1995 a 2003, ktoré reagujú na zhoršujúcu sa situáciu. Myslím, že česká reforma skončila tam, kde slovenská začala – zmenami v štátnom priebežnom pilieri. Medzi ne možno rátať hlavne stanovenie ďalšieho predlžovania dôchodkového veku, zrovnoprávnenie účastníkov poistenia (OSVČ), sprísnenie posudzovania náhradných dôb a zvýšenie sadzby poistného na dôchodkové poistenie. Tieto zmeny však majú svoje hranice – dokážu posunúť udržateľnosť systému o niekoľko rokov, neriešia však podstatu problému.

Tento fakt si uvedomuje ako verejnosť, tak i politici. Kým na Slovensku sa do reformovania pustili relatívne bezhlavo, v ČR existuje mnohoročná diskusia o podobe zmien v systéme a každá z relevantných politických strán pripravila svoj návrh reformy (viď kapitolu 4.2.2 Varianty politických strán). Vďaka tomu je možné porovnať

¹¹⁵ Poľsko a Maďarsko reformovali svoje systémy v rokoch 1997 a 1998.

predikovaný vývoj slovenského priebežného piliera s vývojom jednotlivých českých reformných alternatív.

V SR zavedenie 2. piliera pochopiteľne zaznamená 1. pilier prepad vo vybranom poistnom a jeho bilancia sa začne zhoršovať. Potom, čo saldo systému dosiahne minimum (-2% HDP) v roku 2040 (viď grafy 11, vpravo), dôjde k postupnému znižovaniu deficitov v nasledujúcich rokoch (približne -0,64% HDP).¹¹⁶ V roku 2014 sa začnú priznávať prvé dôchodkové dávky pre občanov, ktorí sa zapojili do 2. piliera. Od tejto chvíle sa transformačné náklady postupne znižujú o úspory na strane Sociálnej poisťovne. Ako už bolo zmienené, rok 2054 bude prvým rokom, kedy priaznivý efekt zo zníženia výdavkov priebežného piliera vyrovná výpadok príjmov z titulu spustenia kapitalizačného piliera. Do tohto roku dosiahnu transformačné náklady približne 94% HDP (v cenách roka 2004). Obdobie po roku 2054 bude obdobím splácania nákladov, ktoré boli spojené s prechodom na viacpilierový systém – po tomto roku by už mala reforma prinášať čistý profit.¹¹⁷

V Českej republike sa zatiaľ nerozhodlo o konečnej podobe dôchodkovej reformy. Ako už bolo spomenuté, politické strany vypracovali svoje predstavy o zmenách a Tým expertov pod vedením V. Bezděka spočítal dopady, ktoré by priniesla realizácia tej ktorej reformy. Z množstva makro a mikrofinančných kategórií, disponujú podľa mňa najväčšou výpovednou hodnotou budúci vývoj salda systému a náhradový pomer.

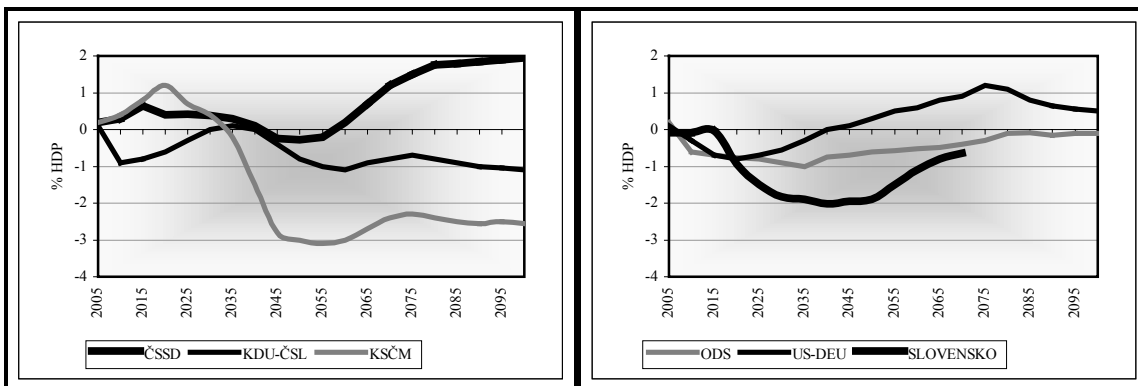
7.2.2.1 Saldo systému

Venujme sa najprv vyhlídkam reformných alternatív, ktoré nám ponúka česká politická scéna v oblasti dlhodobého vývoja bilancie systému. Okrem variantov českých politických strán sa v nasledujúcich grafoch nachádza i krivka popisujúca budúci vývoj v SR (horizont 2070).

Grafy 11: Dlhodobý vývoj bilancie štátneho priebežného systému (vrátane nestarobných dôchodkov)

¹¹⁶ Tieto údaje sú relevantné v prípade veku odchodu do dôchodku 62 rokov. Pre vek 65 rokov, bude vytvárať 1. pilier maximálny deficit -0,94% HDP v roku 2040, v roku 2070 už bude systém prebytkový: +0,14% HDP.

¹¹⁷ MF SR: Inštitút finančnej politiky: Vplyv dôchodkového sporenia na verejné financie a občanov. 2004

Zdroj: Varianty politických stran. <http://www.reformaduchodu.cz/> a INEKO.

Poznámka: v prípade ODS ide o alternatívu s dobrovoľným prechodom na rovný dôchodok.

Celkom nečakaným výsledkom je vývoj salda systému podľa alternatívy ČSSD. Systém by mal dosahovať prebytky, až na mierny pokles (najviac $-0,5\%$ HDP). Takýto vývoj hospodárenia je podmienený predpokladom financovania starobných dôchodkov 21 p.b. z príspevkovou sadzby 28%. Varianty ostatných politických strán počítajú s výškou 20 p.b. z príspevkovej sadzby. Tento rozdiel predstavuje ročne cca $0,3\%$ HDP prostriedkov pre systém starobných dôchodkov. Ku kladným hospodárskym výsledkom prispieva i efekt zavedenia NDC.¹¹⁸ Navyše od roku 2010 dôjde k prevodu poistného zo štátnej politiky zamestnanosti ($1,6\%$) do dôchodkového systému. Tieto dodatočné prostriedky sa budú plne pripisovať na individuálne účty poistencov. Poistná sadzba NDC tak od roku 2010 činí $22,6\%$ a celková poistná sadzba dôchodkového systému bude vo výške $29,6\%$.

Realizácia reformy podľa návrhov KDU-ČSL by oproti alternatíve sociálnych demokratov priniesla zjavne horšie výsledky. Saldo dôchodkového systému by sa okamžite po spustení reformy v roku 2007 dostalo do deficitnej zóny. Vznik deficitu súvisí s čiastočným vyviazaním sa niektorých jedincov zo štátneho systému – príjmy poklesnú okamžite avšak výdavky sa znížia až s časovým odstupom (približne v roku 2020 by boli vyplácané prvé dôchodky z kapitalizačného piliera).

¹¹⁸ Postupný prechod na NDC systém pri výpočte výšky dôchodku pre občanov odchádzajúcich do dôchodku po roku 2009 vedie k poklesu individuálneho i celkového náhradového pomeru v čase. Vplyv na úroveň výdavkov voči má aj valorizácia dôchodkov - inflácia + 1/3 rastu priemernej mzdy).

Zdroj: ČSSD - Popis prechodu na NDC systém – 2. kolo.

<http://www.reformaduchodu.cz/vlozitpoznanku.asp?id=601>

System sa dostáva do miernych prebytkov v rokoch 2025 – 2034, najmä vďaka navrhovaným parametrickým opatreniam. Po roku 2035 by sa však mal systém opäť dostať do deficitu a v dlhom období konvergovať k saldu vo výške -1% HDP.¹¹⁹

Pri pohľade na obrázok jasne vidieť, že (ne)reforma podľa KSČM znamená najväčšie deficity v budúcnosti. Túto alternatívu ako-tak zachraňuje pre deficitmi z pôvodného variantu prevedenie príspevku na štátnu politiku zamestnanosti ($1,6\%$) do systému dôchodkového zabezpečenia v roku 2012, čím sa zvyšuje sadzba dôchodkového poistenie na $29,6\%$. Okrem toho, od roku 2015 je pre OSVČ zavedená plná platba na sociálne poistenie minimálna vo výške priemernej mzdy. To znamená, že OSVČ by mali odvádzať minimálne poistné vo výške $29,6\%$ priemernej mzdy! Sila tohto efektu sa odhaduje na $0,5\%$ HDP ročne. Prebytky realizované prostredníctvom zvýšenia príjmov systému by však mali len obmedzené trvanie – vplyvom rastu výdavkov by sa systém po roku 2030 dostal do deficitu, ktorý by sa dlhodobo ustálil na hodnote približne $2,5\%$ HDP ročne. Vyčlenenie invalidných a pozostalostných dôchodkov z dôchodkového systému by zlepšilo saldo o $2,2$ až $2,6\%$ HDP. V rovnakej miere by však vzrástol deficit iných zložiek verejných financií.¹²⁰

Obrázok vpravo už patrí US-DEU, ktorá opticky jediná dokáže konkurovať ČSSD, čo sa týka dosahovaných sald dôchodkového systému v budúcnosti. Počiatočný deficit je spôsobený vstúpením časti občanov do 2. piliera, čím priebežný pilier prišiel o 3 p.b. príspevkovej sadzby.¹²¹ Potom ako deficit dosiahne maximum približne v roku 2020 vo výške $1,2\%$ HDP, začne sa jeho výška znižovať a od začiatku štyridsiatych rokov sa systém dostáva do rovnováhy.¹²² Pozitívne výsledky podľa plánov US-DEU však „vyvážené“ nárastom príspevkovej sadzby na 34% pre tých občanov, ktorí sa rozhodnú čiastočne vystúpiť z priebežného piliera. Okrem toho sú dané nárastom dôchodkového veku až na 67 rokov pre mužov i pre ženy do roku 2043 a postupnou redukciou zápočtu náhradných dôb až na cieľových 50% (s niekoľkými výnimkami).

¹¹⁹ KDU-ČSL - Popis varianty dobrovoľného vyvážení – 2.kolo.

<http://www.reformaduchodu.cz/vlozitpoznanku.asp?id=603>

¹²⁰ KSČM - Popis varianty parametrická optimalizace důchodového systému – 2. kolo.

<http://www.reformaduchodu.cz/vlozitpoznanku.asp?id=604>

¹²¹ Celková príspevková sadzba do 2. piliera tvorí 6% odvodového základu plus zmienené 3 p.b., čiže 9% .

¹²² US-DEU - Popis přechodu na kombinovaný systém – 2. kolo.

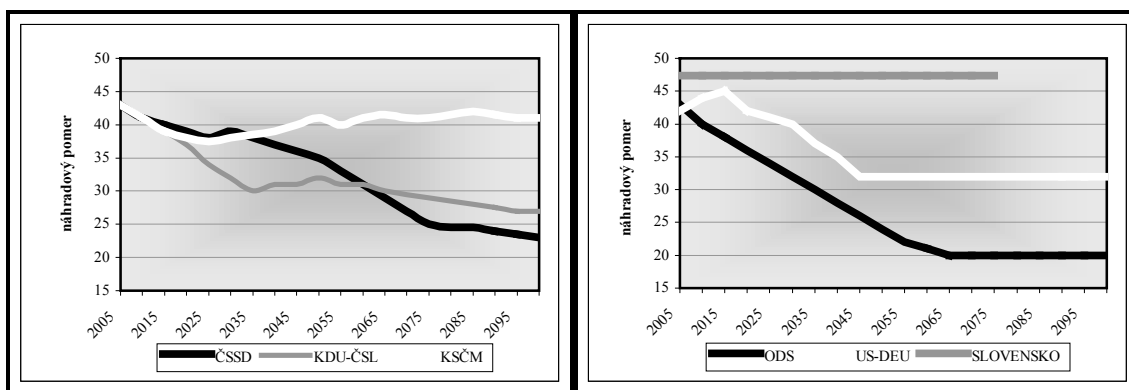
<http://www.reformaduchodu.cz/vlozitpoznanku.asp?id=606>

V prípade zavedenia rovného dôchodku podľa návrhu ODS v roku 2007 sa na bilancii dôchodkového systému prejaví výpadok príjmov a následný prepád salda dôchodkového systému do deficitu cca. 1% HDP (v prípade povinného prechodu na systém rovného dôchodku cca 2% HDP). Opäť, i v tomto prípade platí „niečo za niečo“: príjemne nízke deficitu sú z veľkej časti možné vďaka predlžovaniu dôchodkového veku až na 71 rokov.¹²³ V dlhom období konverguje systém k vyrovnanému hospodáreniu.

7.2.2.2 Náhradový pomer

Táto časť sa stručne zaoberá budúcim vývojom náhradových pomerov v českom štátnom dôchodkovom systéme. Samotný vývoj salda priebežného systému vypovedá len o hospodárení na makro úrovni a je determinovaný práve výškou náhradového pomeru (NP).¹²⁴ V princípe nie je žiadnym problémom udržať vyrovnanú alebo aktívnu bilanciu systému ani pri starnúcej populácii, za predpokladu zachovania výšky odvodového zaťaženia a znižovania dôchodkov (t.j. znižovania NP). Na nasledujúcich riadkoch sa pokúsím objasniť vzťah medzi týmito dvoma veličinami v kontexte návrhov českých politických strán.

Graf 12: Náhradové pomery podľa alternatív politických strán

Zdroj: Varianty politických stran. <http://www.reformaduchodu.cz/> a IFP MF SR.

¹²³ V súčasnosti je náhradový pomer 43% financovaný 20% sadzbou.

Zdroj: ODS - Popis varianty – rovný dôchod – 2. kolo.

<http://www.reformaduchodu.cz/vlozitpoznanku.asp?id=605>

¹²⁴ Pre pripomenutie: Náhradový pomer = priemerná hrubá mzda / priemerný dôchodok.

Poznámka: V prípade SR ide o priemernú náhradu v priebežnom pilieri, vzťahujúcu sa k mužom, ktorí odpracovali 41 rokov; pre ženy pracujúce 36 rokov sa kalkuluje náhradový pomer vo výške 41% hrubej mzdy – horizont 2080.

Ako vidieť na ľavom grafe, v prípade ČSSD sa NP zníži z východzej úrovne cca 42% na 23% na konci storočia. Tento vývoj je spôsobený dvoma faktormi - nižšou než mzdovou valorizáciou pôvodných dôchodkov a valorizáciou NDC dôchodkov podľa tempa rastu objemu celkovo vybraného poistného, ktoré sa bude rásť pomalšie ako priemerná mzda.¹²⁵ Pri realizácii návrhov KDU-ČSL by sme boli svedkami poklesu NP v dlhom období na približne 27%, zapríčinený predovšetkým parametrickými úpravami. Zvýšenie dôchodkov z fondového piliera u vyviazaných jedincov nie je dostatočné na zvrátenie tejto tendencie.¹²⁶

Pokles NP z pôvodnej hodnoty 42% na 38% v roku 2020 je daný v prípade KSČM nižšou než mzdovou valorizáciou dôchodkov a rastúcim počtom trvalo krátených dôchodkov. V ďalších desaťročiach postupne strácajú tieto faktory svoju účinnosť a začínajú sa prejavovať dôsledky zvyšovania vymeriavacích základov OSVČ - NP vzrastie až na 41%.¹²⁷

Graf umiestnený vpravo zaujme na prvý pohľad predovšetkým konštantným NP pre všetky zobrazené varianty. Krivka znázorňujúca vývoj NP podľa ODS je daná postupným prechodom na systém rovného dôchodku na úrovni 20% priemernej mzdy – tým ako vo dôchodkoch postupne prevažuje zložka systému rovného dôchodku, dochádza ku konvergencii ku cieľovému NP (cca 2060). K rýchlosti približovania prispieva i indexácia dôchodkov len podľa CPI.¹²⁸

US-DEU predostrela návrh, podľa ktorého dôjde k výraznému poklesu NP z 47% v roku 2010 na 30% v roku 2030, danému hlavne znižovaním NP u novopriznaných dôchodkov po roku 2010.¹²⁹

¹²⁵ Zdroj: ČSSD - Popis prechodu na NDC systém – 2. kolo.

<http://www.reformaduchodu.cz/vlozitpoznanku.asp?id=601>

¹²⁶ KDU-ČSL - Popis varianty dobrovoľného vyvážaní – 2.kolo.

<http://www.reformaduchodu.cz/vlozitpoznanku.asp?id=603>

¹²⁷ KSČM - Popis varianty parametrická optimalizace důchodového systému – 2. kolo.

<http://www.reformaduchodu.cz/vlozitpoznanku.asp?id=604>

¹²⁸ ODS - Popis varianty – rovný důchod – 2. kolo.

<http://www.reformaduchodu.cz/vlozitpoznanku.asp?id=605>

¹²⁹ US-DEU - Popis prechodu na kombinovaný systém – 2. kolo.

<http://www.reformaduchodu.cz/vlozitpoznanku.asp?id=606>

7.2.3 Zhodnotenie

Cieľom predchádzajúcej podkapitoly 7.2.2 bolo kvantifikovať budúci vývoj hospodárenia a náhradového pomeru českého a slovenského štátneho dôchodkového systému. Kým v prípade SR ide o spočítanie dôsledkov už uskutočnených zmien, Česká republika stojí pred viacerými možnosťami. Je vysoko pravdepodobné, že výsledná podoba reformy nebude zhodná s alternatívou jednej politickej strany, ale výsledkom kompromisu. Konečnú podobu tohto kompromisu však nikto v súčasnosti nepozná, preto považujem za správne zaoberať sa jednotlivými možnosťami.

Predtým než pristúpim k zhodnoteniu českých možností a slovenskej reformy považujem za potrebné upozorniť na fakt, že pri porovnaní bilancie štátnych priebežných systémov v pozadí grafov vystupujú čiastočne odlišné parametre pre ČR a SR:

1. Niektoré alternatívy počítajú s odvodmi vo výške 29,6% oproti 28,75% hrubej mzdy na Slovensku.
2. V kalkulácii príslušných sáld je zahrnutý vek odchodu do dôchodku v 62 rokoch v SR a 65 – 71 rokov v ČR, čo znižuje do istej miery porovnateľnosť situácií a pochopiteľne znevýhodňuje SR v priamej komparácii.
3. Okrem dôchodkového veku, sa v ČR uvažuje aj o ostatných parametrických úpravách oveľa radikálnejšie, či už sa týkajú náhradných dôb poistenia, prísnejšieho postihu za predčasný odchod do dôchodku alebo menej štedrej valorizácie dôchodkov.

Vráťme sa ale ku konkrétnym alternatívam. NDC koncepcia ČSSD vyzerá na prvý pohľad skvele: systém bude dlhodobo dosahovať prebytky. Čo však nie je z grafov zrejmé, je znižovanie náhradového pomeru až na polovicu súčasného a o 1 p.b. vyššie odvody na starobné dôchodky ako v prípade ostatných alternatív.

V prípade ODS systém by mal systém dosahovať minimálne deficity – vykúpené však vyšším dôchodkovým vekom a náhradovým pomerom na úrovni 20%. Potenciál jej návrhu vidím hlavne v znížení miery prerozdelenia v ekonomike a z toho plynúcich prípadných pozitívnych dôsledkov.

Azda najbližšie sa parametrom slovenskej reformy blíži alternatíva KDU-ČSL.¹³⁰ Predpokladaný vývoj bilancie priebežného piliera však vykazuje určité odlišnosti: kým v prípade vývoja v SR sa prepád zastaví až na -2% HDP a neskôr by sa mala bilancia už len zlepšovať, v ČR možno očakávať (ak sa uskutoční reforma týmto spôsobom) prepád len na -1% HDP, pričom v dlho období by mala bilancia oscilovať okolo tejto hodnoty. V prípade NP vykazuje návrh v dlhom období vyšší výsledok ako návrh ČSSD o cca 5 p.b.

Alternatíva US-DEU vyzerá tiež celkom sľubne, či už relatívne nízkym poklesom NP alebo v budúcnosti prebytkovým hospodárením systému. V pozadí týchto vyhládok však stoja už diskutované tvrdé parametrické zmeny: dôchodkový vek 67 rokov, výška odvodov až 34% hrubej mzdy, redukcia zápočtov náhradných dôb na 50% a iné.

Veľmi optimisticky vidia budúcnosť českí komunisti. Pri nerealisticky nastavenom NP by systém podľa ich predstáv dosahoval spomedzi všetkých možností najväčšie deficity, ktoré by ani v dlhom období nevykazovali tendenciu k znižovaniu.

Po prečítaní predchádzajúcich strán čitateľovi určite napadne: Ktorá z reformných alternatív je teda tá najlepšia? Bola reforma uskutočnená na Slovensku tou najlepšou voľbou? Som presvedčený, že na tieto otázky neexistuje jednoznačná odpoveď – tá závisí predovšetkým na individuálnom presvedčení o optimálnej miere štátneho prerozdelenia. Osobne sa prikláňam jednoznačne k viacpilierovému modelu, ktorý jediný je schopný odpovedať uspokojivo na demografickú výzvu, a to s nižším nárastom odvodov a dôchodkového veku, a to pri relatívne nižšom poklese NP, ako ostatné alternatívy. Iné možnosti príliš tvrdo pôsobia na jeden z týchto troch faktorov, čo znižuje ich atraktivnosť v očiach verejnosti a zužuje vyjednávací priestor pri ich presadzovaní. Preto som presvedčený o správnosti zavedenia kapitalizačného piliera dôchodkového systému na Slovensku a nutnosti pre ČR vykročiť buď na rovnakú cestu alebo sa vydať smerom k rovnému dôchodku podľa ODS, ktorá síce explicitne o 2. pilieri nehovorí, princíp dobrovoľného sporenia občanov ho však nahrádza.

¹³⁰ Spoločným znakom je viacpilierové financovanie, a veľmi podobná výška odvodov: 28% (28,75%) hrubej mzdy, z čoho 20 (19,75) p.b. ide do priebežného a 8 (9) p.b. do kapitalizačného piliera.

Kým v Slovenskej republike politická klíma umožnila reformu dôchodkov, vhodný okamih v ČR zatiaľ nenastal. Zo vzájomného porovnania veličín salda dôchodkového systému a náhradového pomeru vidieť, že Česká republika stojí na prahu potenciálne tvrdších zmien ako SR, či už ide o vyšší nárast odvodového zaťaženia, neskorší vek odchodu do dôchodku alebo razantnejší pokles náhradového pomeru. Keďže navrhované opatrenia sú nepopulárne a ťažko presaditeľné, terajšia nová vláda nebude mať vôľu ani čas uskutočniť ich do konca volebného obdobia. Podľa dnešných volebných preferencií budeme v budúcnosti pravdepodobne svedkami realizácie návrhu ODS, prípadne kompromisu s inými pravicovými stranami – lidovcami a KDU-ČSL. Ako však bude vyzerat' konkrétna reforma dnes nik nevie. Nechajme sa prekvapiť.

8 Záver

Účelom dôchodkového systému je zaistiť občanom čo možno najväčšiu návratnosť finančných prostriedkov vložených do systému pri dohodnutej úrovni solidarity. Dôchodkový systém na Slovensku pred reformou a v Českej republike v súčasnosti plní (plnil) túto svoju funkciu čoraz horšie. Odmenou za vysoké odvodové zaťaženie boli nízke dôchodky a vysoká miera redistribúcie. Navyše na obidve krajiny začala vrhať tieň blížiaci sa hrozba starnutia populácie.

Pokým situácia na slovenskej politickej scéne umožnila presadiť dôležité reformné opatrenia, v Českej republike vládnucci sociálni demokrati dlho zatvárali pred problémom oči. Postupom času však i ČSSD rozpoznala hroziace nebezpečenstvo a začala konať. Výsledkom doterajších snáh je ustanovenie Tému expertov pod vedením V. Bezděka, ktorý má za úlohu kvantifikovať dopady reformných návrhov politických strán. Tento orgán je však apolitický – zodpovednosť rozhodnúť pre konkrétnu alternatívu leží na politikoch a ich vzájomných kompromisoch. Z tohto dôvodu dnes nikto nedokáže predpovedať výslednú podobu reformy.

Pri realizácii dôchodkovej reformy by bolo nemúdre nevyužiť skúsenosti z iných krajín. Týmto narážam na výhrady, ktoré som vzniesol v kritickom hodnotení slovenskej reformy. Slovenskí politici premeškali príležitosť spraviť reformy poriadne. V novom systéme ostalo mnoho nedostatkov z minulosti a pribudli nové. Česká republika stojí pred jedinečnou šancou nezopakovať chyby iných a reformovať svoj dôchodkový systém tak, aby bol pripravený na ekonomický a spoločenský vývoj budúcich desaťročí. Dúfam, že ju naplno využije.

9 Literatúra

1. ASOCIACE PENZIJNÍCH FONDŮ ČESKÉ REPUBLIKY: Penzijní připojištění se státním příspěvkem 1994-2003, 2004.
http://www.apfcr.cz/mat/apf_publ_03.pdf
2. BEZDĚK, V.: Penzijní systémy obecně i v kontextu české ekonomiky (současný stav a potřeba reformy), 1. díl, VP č. 25, ČNB, Praha, 2000.
3. BEZDĚK, V.: Penzijní systémy obecně i v kontextu české ekonomiky (současný stav a potřeba reformy), 2. díl, VP č. 25, ČNB, Praha, 2000.

4. BEZDĚK, V.: Proč je důchodová reforma tak důležitá?
http://www.duchodovareforma.cz/clanek.asp?article_id=3§ion_id=8
5. BURCIN, B. – KUČERA, T.: Perspektivy populačního vývoje České republiky na období 2003-2065, 2002.
http://www.reformaduchodu.cz/page_2_3_proгноza.html
6. Co se vládě během dvou let povedlo, co ne.
http://www.duchodovareforma.cz/clanek.asp?article_id=304§ion_id=8.
7. ČSSD sází na virtuální účty.
<http://www.penize.cz/info/zpravy/zprava.asp?IDP=1&NewsID=3021>
8. Důchod podle ODS? Kolik si naspoříš.
<http://www.penize.cz/info/zpravy/zprava.asp?IDP=1&NewsID=3033>
9. Důchod se stále vzdaluje.
http://www.duchodovareforma.cz/clanek.asp?article_id=221§ion_id=8
10. Důchodový systém ČR je schopen fungovat do roku 2011.
http://www.duchodovareforma.cz/clanek.asp?article_id=374§ion_id=8
11. GOMULKA, S.: Pension Problems and Reforms in the Czech Republic, Hungary, Poland and Romania, Centre for economic performance, CEP discussion paper no. 0480, 2000.
12. GONDA, P. - JAKOBY, M.: Dôchodková reforma, Center for economic and social analyses M.E.S.A. 10, 2001.
http://www.mesa10.sk/cdata/520/773-791_web.pdf
13. HRDÝ, M.: České, nebo slovenské penzijní připojištění?
http://www.duchodovareforma.cz/clanek.asp?article_id=292§ion_id=7
14. CHREN, M. – ŠVEJNA, M.: Dôchodková reforma po slovensky, Nadácia F. A. Hayeka, Bratislava, 2004.
15. Informace o postupu při výpočtu starobního důchodu.
http://www.ospo.cz/precetli_jsme.html
16. INFOSTAT: Prognóza vývoja obyvateľstva SR do roku 2050, Akty, Bratislava, 2002.
17. KRÁL, J.: The Czech pension reform: Developments after 1989 and future perspectives, The paper for the Year 2000 International Research Conference on Social Security - Helsinki, September 2000.
<http://www.issa.int/pdf/helsinki2000/topic3/2kral.pdf>

18. KREBS, V. a kol.: Sociální politika, Codex 1997, 148-150.
19. LAURSEN, T.: Pension system viability and reform alternatives in the Czech republic, IMF Working Paper, 2000.
20. MELICHERČÍK, I. – UNGVARSKÝ, C.: Pension Reform in Slovakia: Perspectives of the Fiscal Debt and Pension Level, Finance a úvěr, roč. 54, č. 9-10, p. 394, 2004.
21. MINISTERSTVO FINANCIÍ SR: Inštitút finančnej politiky: Vplyv dôchodkového sporenia na verejné financie a občanov, 2004.
22. MINISTERSTVO PRÁCE, SOCIÁLNYCH VECÍ A RODINY SR: Návrh Koncepcie reformy dôchodkového zabezpečenia v SR, 2003.
23. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNIČ VĚCÍ ČR: Informace o vývoji důchodů - Analýza současného stavu základního důchodového systému, 2003.
24. MUELLER, K.: Medzi štátnym a trhovým systémom: Porovnanie českej a slovinskej dôchodkovej reformy, International Labour Organisation Report, 2002.
http://www.ilo.org/public/english/region/eurpro/budapest/download/pension_ref_2_summ_slovak.pdf
25. NEMEC, M.: Prechod od sociálneho zabezpečenia k sociálnemu poisteniu, Fridrich Ebert Stiftung, 2001.
www.fes.sk/arch_sk/2001_prechododsocialneho.pdf
26. OECD: Economic Survey - Slovak Republic 2004.
27. Reforma financí zasahuje plošne bohaté i chudé.
http://www.duchodovareforma.cz/clanek.asp?article_id=95
28. RUSNOK, J.: Jak pokrýt transformační náklady?
http://www.duchodovareforma.cz/clanek.asp?article_id=338§ion_id=8
29. SLOVENSKÁ AKADÉMIA VIED: Zborník analyticko-prognostických štúdií k prognóze vývoja Slovenska do roku 2010. Prognózy č. 1, Bratislava, 2002.
30. STEURER, M.: Extending the Aaron Condition for Alternative Pay-As-You-Go Pension Systems, Centre for Pensions and Superannuation, Working Paper 03/06, 2003.
31. ŠEDIVÝ, J.: Budeme v roce 2050 bohatí?
http://www.duchodovareforma.cz/clanek.asp?article_id=247§ion_id=8

32. THOMAY, M. – ŠVEJNA, M. – ORAVEC, J.: Konceptia reformy dôchodkového systému, Nadácia F. A. Hayeka, Bratislava, 2002.
33. TUPY, M.: Winds of Change in the Heart of Europe: Slovakia, 2002.
<http://www.cato.org/dailys/11-01-02.html>
34. ÚRAD PRE FINANČNÝ TRH: Polročná správa o stave kapitálového trhu za prvý polrok 2004, Bratislava, október 2004.
http://www.uft.sk/kapitalovytrh/sk/spravy_o_stave_kt/spr_kt_%202004_06.pdf
35. ZIKA, M.: Unie svobody chce kombinovaný systém.
<http://www.penize.cz/info/zpravy/zprava.asp?IDP=1&NewsID=3030>
36. ZIKA, M.: Reforma penzí podle US: více nohou, ale jedna zakrnělá.
<http://www.penize.cz/info/zpravy/zprava.asp?IDP=1&NewsID=3032>

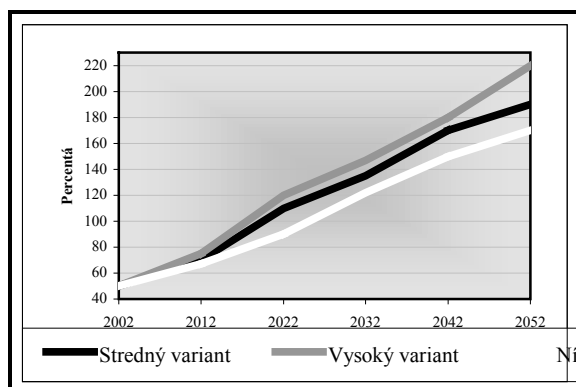
Internet:

- Sociálna poisťovňa <http://www.socpoist.sk>
- Česká správa sociálního zabezpečení <http://www.cssz.cz>
- Štatistický úrad Slovenskej republiky <http://www.statistics.sk>
- Český statistický úřad <http://www.czso.cz>
- Inštitút pre ekonomické a sociálne reformy <http://www.ineko.sk>
- Ministerstvo financií Slovenskej republiky <http://www.finance.gov.sk>

- Ministerstvo práce sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky <http://www.employment.gov.sk>
- Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky <http://www.mpsv.cz>
- Příprava podkladů pro rozhodnutí o důchodové reformě ČR <http://www.reformaduchodu.cz>
- Center for economic and social analyses M.E.S.A. 10 <http://www.mesa10.sk>

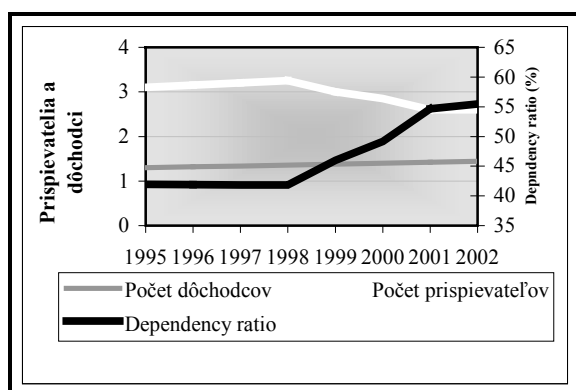
10 Príloha

Graf 13: Vývoj indexu starnutia v SR do roku 2050

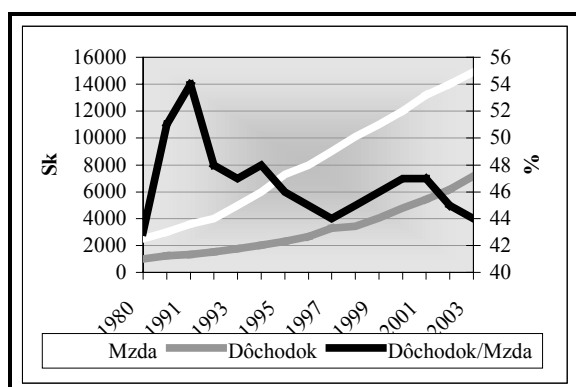
Zdroj: INFOSTAT – Inštitút informatiky a štatistiky:
Prognóza vývoja obyvateľstva SR do roku 2050

Graf 14: Vývoj počtu dôchodcov, prispievateľov a dependency ratia v SR

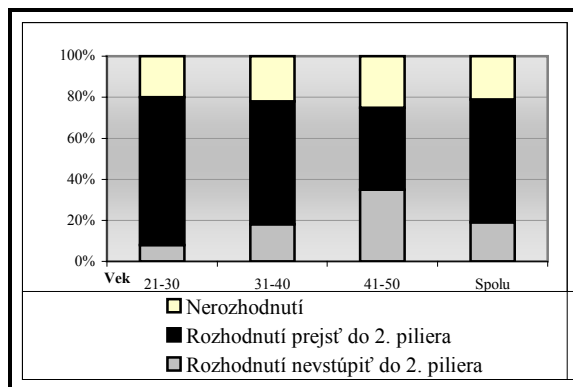
Zdroj: Sociálna poisťovňa a Štatistický úrad SR.

Graf 15: Vývoj výšky priemernej mzdy a dôchodku v SR

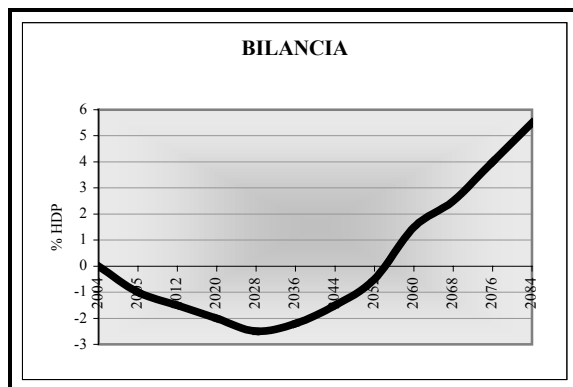
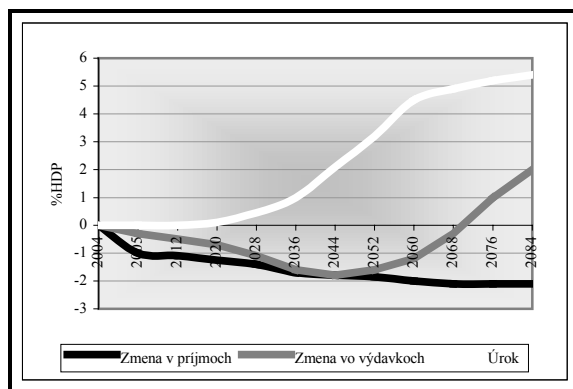
Zdroj: Sociálna poisťovňa a Štatistický úrad SR.

Graf 16: Ochota ľudí vstúpiť do 2. piliera

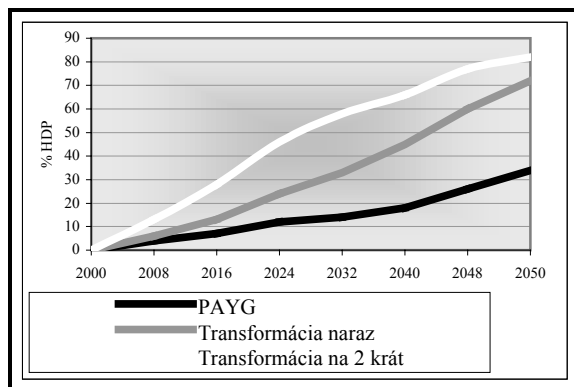
Zdroj: INEKO

Grafy 17: Vplyv zavedenia druhého piliera na verejné financie v SR

Zdroj: MF SR

Graf 18: Dlh penzijného systému: PAYG vs. viacpilierový systém v ČR

Zdroj: LAURSEN, T.: Pension system viability and reform alternatives in the Czech republic. IMF Working Paper, 2000.

Tabuľka 16: Dôchodkový vek u žien v ČR do roku 1997

Počet detí	viac ako 5	3, 4	2	1	0
Dôchodkový vek	53	54	55	56	57

Zdroj: MPSV

Tabuľka 17: Vývoj základných ukazovateľov penzijných fondov v ČR (1994-2000)

Stav k 31. 12.	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Celkový počet penzijných fondov	24	44	44	38	30	24	19	14
Celkové aktíva (v mld. Kč)	1,2	7,1	24,0	23,2	31,1	37,4	44,4	54,9
Počet účastníkov (v tis.)	183	1 290	1 564	1 638	1 740	2 006	2 298	2 473
Príspevky účastníkov (v danom roku)	0,1	3,2	5,3	6,2	6,8	7,2	9,1	10,0
Štátne príspevky (v danom roku)	0,0	1,1	1,8	1,9	2,0	2,1	2,5	2,7
Priemerné zhodnotenie vkladu účastníka v %	N/A	10,1	10,2	9,5	9,2	5,6	4,0	N/A
Priemerné reálne zhodnotenie vkladu účastníka v %	N/A	0,9	1,3	0,9	-1,4	3,4	0,1	N/A

Zdroj: MPSV: Informace o vývoji důchodů, Analýza současného stavu základního důchodového systému, 2003.

Tabuľka 18: Stanovenie výpočtového základu (v ČR)

Osobný vymeriavací základ (v Kč)	Osobný vymeriavací základ ¹³¹ (v Kč)	Osobný vymeriavací základ (v Kč) od 1. 1. 2002	Osobný vymeriavací základ (v Kč) od 1. 1. 2003	Započítaná časť z vymeriavacieho základu
Do 5 000	Do 6 600	Do 7 100	Do 7 400	v plnej výške
5 000-10 000	6 600-15 300	7 100-16 800	7 400-17 900	30%
Nad 10 000	Nad 15 300	Nad 16 800	Nad 17 900	10%

Zdroj: MPSV ČR: Informace o vývoji důchodů – část A, 2004 a Informace o postupu při výpočtu starobního důchodu

Tabuľka 19: Predpoveď makroekonomických ukazovateľov SR (rast v %)

Rok	Hrubé mzdy	Inflácia	Nezamestnanosť	Reálny HDP
2004	0,9	7,6	15,2	1,9
2005	3,4	4,6	14,8	4,4
2006	4	3,5	14,4	5,5
2007	4	3,5	14	4,5
2008	4	3,5	13,6	4,5
2009	3,5	3,5	13,2	4,5
2010	3,5	3,5	12,8	4,5
2011	3,5	3,5	12,5	4
2012	3,5	3,5	12,2	4
2013	3,5	3,5	11,9	4
2014	3,5	3,5	11,6	4
2015	3,5	3	11,4	4
2016	3,5	3	11,2	4
2017	3,5	3	11	4
2018	3,5	3	10,8	4
2019	3,5	3	10,6	3,5
2020	3,5	3	10,3	3,5
2021	3,5	3	10	3,5
2022	3,5	2,5	9,5	3,5
2023	3,5	2,5	9	3,5
2024	3,5	2,5	8,5	3,5
2025-90	3	2	8	3

Zdroj: Finance a úvĕr, 54, 2004, ě. 9-10

¹³¹ Tieto hranice platia pre dôchodky uznávané odo dňa spadajúceho do roku 2001.

Tabuľka 20: Počet, priemerný vek a priemerná výška dôchodkov v SR

Druh dôchodku	Počet vyplácaných dôchodkov	Priemerná mesačná výška dôchodkov (v Sk)
starobný	814 980	6 466
predčasne starobný	0	0
invalidný	292 616	5263
vdovský/vdovecký	304 868	4 328/2 356
sirotský	34 283	1 940
iný	5	92
manželky	6 301	570
sociálny	4 996	4 203
ÚHRN	1 464 695	N/A

Zdroj: Sociálna poisťovňa

Tabuľka 21: Hospodárenie Sociálnej poisťovne v období 1995-2001 v mld. Sk

	Základný fond dôchodkového zabezpečenia			Základný fond nemocenského poistenia		
	Príjmy	Výdavky	Saldo	Príjmy	Výdavky	Saldo
1995	43,0	41,4	1,6	7,5	5,7	1,8
1996	49,7	46,1	3,6	7,2	7,4	-0,2
1997	50,1	51,0	-0,9	9,3	8,1	1,2
1998	55,4	56,9	-1,5	9,9	8,9	1,0
1999	55,7	61,9	-6,2	9,4	9,5	-0,1
2000	64,6	68,3	-3,7	10,8	9,1	1,7
2001	69,5	73,4	-3,9	12,4	8,9	3,5

Zdroj: Sociálna poisťovňa

Tabuľka 22: Dôchodkový vek – ženy

Narodená	Dôchodkový vek				
	bez detí	jedno dieťa	dve deti	tri, štyri deti	päť a viac detí
Pred 31. 12. 1946	57 r.				
V roku 1947	57 r.+ 9 m.	56 r.			
V roku 1948	58 r.+ 6 m.	56 r.+ 9 m.	55 r.		
V roku 1949	59 r.+ 3 m.	57 r.+ 6 m.	55 r.+ 9 m.	54 r.	
V roku 1950	60 r.	58 r.+ 3 m.	56 r.+ 6 m.	54 r.+ 9 m.	53 r.
V roku 1951	60 r.+ 9 m.	59 r.	57 r.+ 3 m.	55 r.+ 6 m.	53 r.+ 9 m.
V roku 1952	61 r.+ 6 m.	59 r.+ 9 m.	58 r.	56 r.+ 3 m.	54 r.+ 6 m.
V roku 1953	62 r.	60 r.+ 6 m.	58 r.+ 9 m.	57 r.	55 r.+ 3 m.
V roku 1954	62 r.	61 r.+ 3 m.	59 r.+ 6 m.	57 r.+ 9 m.	56 r.
V roku 1955	62 r.	62 r.	60 r.+ 3 m.	58 r.+ 6 m.	56 r.+ 9 m.
V roku 1956	62 r.	62 r.	61 r.	59 r.+ 3 m.	57 r.+ 6 m.
V roku 1957	62 r.	62 r.	61 r.+ 9 m.	60 r.	58 r.+ 3 m.
V roku 1958	62 r.	62 r.	62 r.	60 r.+ 9 m.	59 r.
V roku 1959	62 r.	62 r.	62 r.	61 r.+ 6 m.	59 r.+ 9 m.
V roku 1960	62 r.	62 r.	62 r.	62 r.	60 r.+ 6 m.
V roku 1961	62 r.	62 r.	62 r.	62 r.	61 r.+ 3 m.
Po 1. 1. 1962	62 r.	62 r.	62 r.	62 r.	62 r.

Zdroj: MPSVR: Zmeny v systéme starobných dôchodkov, 2003

Tabuľka 23: Dôchodkový vek – muži

Narodený	Dôchodkový vek
Pred 31. 12. 1944	60 rokov
V roku 1944	60 rokov + 9 mesiacov
V roku 1945	61 rokov + 6 mesiacov
Po 1. 1. 1946	62 rokov

Zdroj: MPSVR: Zmeny v systéme starobných dôchodkov, 2003

Tabuľka 24: Porovnanie výšky starobného dôchodku v roku 2004 a 2005 (v Sk)

POMB	Počet rokov poistenia získaných ku dňu vzniku nároku					
	35		38		40	
	rok 2004	rok 2005	rok 2004	rok 2005	rok 2004	rok 2005
0,7	5 645	5 269	6 139	5 720	6 462	6 021
0,8	5 911	5 654	6 418	6 139	6 756	6 462
1	6 425	6 425	6 976	6 976	7 343	7 343
2	9 959	10 923	10 813	11 859	11 382	12 483
3	12 529	14 778	13 603	16 045	14 319	16 889

Zdroj: MPSVR

Zoznam grafov

<u>Grafy 1: Vývoj počtu účastníkov penzijného pripoistenia so štátnym príspevkom a podiel aktív penzijných fondov na HDP za obdobie 1995-2003.</u>	34
<u>Graf 2: Vývoj vekovej štruktúry populácie</u>	38
<u>Grafy 3: Implicitný dlh štátneho penzijného systému a verejné financie ČR.</u>	39
<u>Graf 4: Vývoj počtu pripoistených zamestnancov a prispievajúcich zamestnávateľov</u>	63
<u>Grafy 5: Trendy vo vekových skupinách a vývoj dependency ratia</u>	65
<u>Graf 6: Historický vývoj a predikcia miery náhrady</u>	66
<u>Graf 7: Bilancia štátneho penzijného systému bez reformy</u>	68
<u>Graf 8: Dlhodobá predikcia vývoja bilancie priebežného systému</u>	79
<u>Grafy 9: Príjmy, výdavky a saldá českého a slovenského penzijného systému</u>	87
<u>Grafy 10: Trendy vo vekových skupinách v SR a ČR</u>	93
<u>Grafy 11: Dlhodobý vývoj bilancie štátneho priebežného systému (vrátane nestarobných dôchodkov)</u>	95
<u>Graf 12: Náhradové pomery podľa alternatív politických strán</u>	98
<u>Graf 13: Vývoj indexu starnutia v SR do roku 2050</u>	108
<u>Graf 14: Vývoj počtu dôchodcov, prispievateľov a dependency ratia v SR</u>	108
<u>Graf 15: Vývoj výšky priemernej mzdy a dôchodku v SR</u>	108
<u>Graf 16: Ochota ľudí vstúpiť do 2. piliera</u>	109
<u>Grafy 17: Vplyv zavedenia druhého piliera na verejné financie v SR</u>	109
<u>Graf 18: Dlh penzijného systému: PAYG vs. viacpilierový systém v ČR</u>	110

Zoznam tabuliek

Tabuľka 1: Porovnanie kapitálovej a priebežnej metódy financovania	20
Tabuľka 2: Príjmy, výdavky a saldo štátneho penzijného systému ČR	22
Tabuľka 3: Sadzby poistného v ČR	27
Tabuľka 4: Počet, priemerný vek a priemerná výška dôchodkov v ČR (september 2001)	31
Tabuľka 5: Podiel výdavkov na dôchodkové poistenie na HDP	35
Tabuľka 6: Príjmy, výdavky a saldo štátneho penzijného systému SR	58
Tabuľka 7: Sadzby poistného pred dôchodkovou reformou	59
Tabuľka 8: Zohľadnenie priemerného mesačného zárobku	60
Tabuľka 9: Výpočet starobného dôchodku v SR pred dôchodkovou reformou	62
Tabuľka 10: Výška dôchodku v závislosti na počte odpracovaných rokov a výške príjmu	71
Tabuľka 11: Zmena odvodového zaťaženia (v % vymeriavacieho základu)	73
Tabuľka 12: Povinné odvody na dôchodkové zabezpečenie pred a po reforme (ako % hrubej mzdy platené spolu zamestnancom a zamestnávateľom)	75
Tabuľka 13: Krátkodobá predikcia vývoja bilancie priebežného systému	79
Tabuľka 14: Zohľadnenie priemerného mesačného zárobku v SR a ČR	89
Tabuľka 15: Porovnanie 3. piliera v SR a ČR	92
Tabuľka 16: Dôchodkový vek u žien v ČR do roku 1997	110
Tabuľka 17: Vývoj základných ukazovateľov penzijných fondov v ČR (1994-2000)	110
Tabuľka 18: Stanovenie výpočtového základu (v ČR)	111
Tabuľka 19: Predpoveď makroekonomických ukazovateľov SR (rast v %)	111
Tabuľka 20: Počet, priemerný vek a priemerná výška dôchodkov v SR	112
Tabuľka 21: Hospodárenie Sociálnej poisťovne v období 1995-2001 v mld. Sk	112
Tabuľka 22: Dôchodkový vek – ženy	113
Tabuľka 23: Dôchodkový vek – muži	113
Tabuľka 24: Porovnanie výšky starobného dôchodku v roku 2004 a 2005 (v Sk)	113